

FELSEFİYİ AŞMIŞ MARKSİZM

Gözden geçirilmiş 2. basım

Mehmet İnanç Turan

Mehmet İnanç Turan

İsveç Yazarlar Birliği üyesidir. Yayımlanmış kitapları şunlardır:

- Nâzım 'ı Anlamak* (Pêrî, 1998)
Hayat Aşk ve Kadın (Etki, 2000)
Yıkıntının Tarihi ve Teorisi (Etki, 2001 – ikinci basım Özgür Üniversite Kitaplığı, 2011)
İnsan Olması Engellenmiş İnsan (Etki, 2001)
Edebiyatla Örülmüş Aşk Mektupları (Etki, 2003)
Nâzım 'ı Nâzımca Anlamak (Etki, 2004 – üçüncü basım İzan Yayıncılık, 2020)
Shakspeare ile Tanışmak İster misiniz? (Etki, 2006)
Shakspeare ile Tarihe Yolculuk (Etki, 2006)
Küreselleşme (Etki, 2006)
Aykırıhayat (Etki, 2007)
Düşünmenin Felsefi Yolu (Etki, 2007)
Siz de Filozofsunuz (Etki, 2007)
Bin Bir Aforizma (Etki, 2008)
Yaşanmamış Sosyalizm (Yordam, 2009)
Özgür Bir Dünya İçin Direnen Kasabalılar (Etki, 2009)
Felsefenin Ateşi (Kalkedon, 2009)
Marksizm'in Doğuşu (Kalkedon, 2010)
Tarihin Silinmez Mürekkepli Aşkları (Kalkedon, 2010)
On İki Eylül Karanlığında Ölüm Ateşi Yakanlar (Kalkedon, 2010)
Felsefi Aşk (Etki, 2011)
Felsefeyi Aşmış Marksizm (Kalkedon, 2011)
Aşkın ve Sevginin Felsefesi (Etki, 2012)
Ütopik Sosyalizmi Aşmış Marksizm (Ütopya, 2012)
Mustafa Suphi'nin Partisi (Etki, 2013)
Büyümüş Marksizm (Ütopya, 2013)
Türkiye Komünist Partisi ve Marksizm (Etki, 2014)
Lenin'e Dönüş (Ütopya, 2014)
Marx'ın Grundrisse'si (Ütopya, 2015)
Asi Ruhlu Kasabalı (Etki, 2015)
Marx'ın Şifresi (Ütopya, 2016)
Marx'ın Sosyalizm Teorisi ve Karikatürü (Ütopya, 2017)
Marksizmin El Kitabı (Ütopya, 2017)
Sosyalizm ve Anti-Sosyalizm (Ütopya, 2018)
Mustafa Suphi'nin Partisi'nde Sosyalizm ve Enternasyonalizm (Etki, 2018)
Dimitrov'un Günlükleri (Ütopya, 2019)
Eleştirel Gözle Troçki (Ütopya, 2019)
Aleviliğin Bilimsel Kimliği (Ütopya, 2020)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

MARX'IN BAŞLICA ESERLERİ

ENGELS'İN BAŞLICA ESERLERİ

MARX VE ENGELS'İN BAŞLICA ORTAK ESERLERİ

1. MARKSİZMİN ÜÇ KAYNAĞINI AŞMASI

2. MARKSİZMİN FELSEFEYE BAKIŞI

2.1 - Felsefenin Değiştirme Gücü

2.2 - Felsefenin Taraflılığı

3. İKİ FARKLI FELSEFE

3.1 - Madde

3.2 - Bilinç

3.1.1 - Bilincin Gelişimi

3.1.2 - Bilinç ile Dış Dünya İlişkisi

3.1.3 - Beden-Beyin İlişkisi

3.1.4 - Bilincin Ölümü

3.3 - İdealizm ve Materyalizm

3.4 - İdealizmin ve Materyalizmin Bilgi Teorisi

3.5 - Araya Sıkışmış bir Felsefe: Bilinemezlik

4. İKİ FARKLI YÖNTEM

4.1 - Metafizik = Anti-Diyalektik

4.2 - Aristoteles Mantığı = Formel Mantık

4.3 - Diyalektik

4.4 - Evrensel Gelişim – Bağlantı – Karşılıklı Etki – Nedensellik

4.5 - Diyalektiğin Üç Temel Yasası

4.6 - Karşıtların Birbirinin İçine Girmesi Yasası

4.7 - Niceliğin Niteliğe ve Niteliğin Niceliğe Dönüşümü Yasası

4.8 - İnkârın İnkârı (Yadsımanın Yadsınması) Yasası

4.9 - Diyalektiğin Kavram ve Kategorilere Bakışı

4.10 - Diyalektiğin ve Maddeciliğin Temel Kategorileri

4.10.1 - Gerçek ve Hakikat

4.10.2 - Zorunluluk ve Özgürlük

4.10.3 - Zorunluluk ve Rastlantı

4.10.4 - Öz ve Fenomen

5. DİYALEKTİK MATERYALİZM

5.1 - Gerçeği Anlamanın Yolu

5.2 - Diyalektik Materyalizmin Özeti

6. TARİHE İKİ FARKLI BAKIŞ

6.1 - Tarihsel İdealizm

6.2 - Tarihsel Materyalizme Giriş

6.3 - Tarihin Yapıcıları

6.4 - İlk Tarihsel Eylem

6.5 - Üretim ve Kavramları

6.6 - Toplum Yapısı

6.7 - Tarihsel Materyalizmin Temeli

6.8 - Sınıflar ve Sınıf Mücadelesi

6.9 - Toplum Biçimleri

6.10 - Üretim Biçimleri Değişimindeki Diyalektik

6.11 - Tarihte İnsanın Özü

6.12 - Tarihte Teori ve Pratik

”Felsefe gibi doęa bilimi de řimdiye kadar insan etkinlięinin onun dūřūncesi üzerindeki etkisini tamamen ihmal etmiřtir; her ikisi de ancak bir yanda doęayı, öte yanda dūř nceyi bilirler. Oysa tek bařına yalnız doęa deęil, doęanın insan tarafından deęiřtirilmesi, insan dūř ncesinin en bařta gelen ve önemli temelidir.”

Friedrich Engels

”Dünya, insanı tatmin etmez ve insan eylemiyle dünyayı değiştirmeye karar verir.”

V.I.Lenin

ÖNSÖZ

Marksizmin felsefeye bakışı üniversitelerde gerçeğine uygun öğretilmediği gibi, birçok felsefe profesörü Marksizmin felsefî görüşlerini yaklaşık olarak yüz yıldır eleştiriyor. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Marksizme yapılan saldırılardan onun felsefî dünya görüşü de darbeler aldı. Türkiye toprağında bir zamanlar Marksizmin felsefî düşüncelerini savunmuş kimi felsefe profesörleri de onlara katıldı. Sonuçta, Marksizmin felsefî yaklaşımlarının Marksizmin diğer parçaları kadar hedef tahtası olduğu söylenebilir. Sözgelimi Avusturyalı felsefe profesörü Peter Singer diyor ki:

"Marx kesinlikle bir materyalistti, fakat bir filozof olarak materyalizmini kanıtlayacak argümanlar öne sürmemiştir."

*"Marx'ın insan doğasının değişeceğine inanırken, yanıldığını düşünüyorum."*¹

Norveçli felsefeci-siyaset bilimi profesörü Jon Elster diyor ki:

"Marx diyalektiğe açıkça atıf yaptığında, bu çoğu zaman o kadar genel, hatta yavandır ki, daha spesifik analizler bakımından hangi içermeleri taşıdığını görmek zordur."

*"Marx'ın uyumlu bir materyalist görüşü yoktu ve, olsaydı bile, bunun tarihsel materyalizm ile herhangi bir ilginç bağlantısı olmazdı."*²

Fransız felsefe profesörü Denis Collin şunları söylüyor:

"Marx hem Hegelci hem anti-Hegelcidir; hem materyalisttir, hem de materyalizmi eleştirmektedir."

*"Marx'ın teorisinin bilimsel çekirdeği, görmüş olduğumuz gibi, tamamen çürütülebilirdir. (...) Görmüş olduğumuz gibi, Marx'ın teorisinin ideolojik yanı, yani işçi sınıfının tarihsel rolü fikri geçersiz kalmıştır."*³

*"'Her şeyden kuşku duy!': Marx'ın sloganı budur ve tarihin cilvesidir ki, bunu söyleyen adam bir dogma üreticisine dönüşmüştür."*⁴

Türkiye'den de bir örnek verilebilir: Felsefeci Tuncar Tuğcu diyor ki:

*"Marksist ya da pragmatist yaklaşımlar, yüzyılımızda insan ruhunun iğdiş edilmesine kadar uzanan saldırgan bir tekniği tüm insan yaşamına egemen kılma savaşını veriyorlar."*⁵

¹ Peter Singer, aktaran Bryan Magee, *Büyük Filozoflar*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, 2001, s.212, 215.

² Jon Elster, *Marx'ı Anlamak*, çev. Semih Lim, Liberte Yayınları, 2004, s.36, 55.

³ Denis Collin, *Marx'ı Anlamak*, çev. Işık Ergüden, Versus Kitap, 2008, 7, 303.

⁴ Denis Collin, *Marx'ı Anlamak*, çev. Işık Ergüden, Versus Kitap, 2008, 7, 295.

⁵ Tuncar Tuğcu, *Batı Felsefesi Tarihi*, Alesta Yayınları, 2003, s.524.

İstenirse bu örnekleri çoğaltmak mümkündür; ama gerekli değildir. Ortak olarak vardıkları nokta, Marksizmin felsefî düşüncelerinin doğru yanları olsa da, artık bütünsel olarak geçerliliğin yitirmiş olmasıdır. Hepsi az ya da çok Marksizm karşıtıdır.

* * *

Marksistlerin felsefeye bakışları ise kendi içinde sorunludur. Türkiye solu büyük çoğunluğuyla aşılış felsefeyi, Marksizmin önemli bir çekirdeği olarak görememekte; felsefeyi felsefecilere bırakmak eğilimindedir. Oysa aşılış felsefe, Marksizmin ayrılmaz bir bileşenidir; onun bir parçasıdır.

Türkiye solunun sosyalizm ve politikaya ağırlık vermesi, aşılış felsefeyi (aynı zamanda aşılış ekonomi politiği) yeterli ölçüde dikkate almamasının nesnel nedenleri vardır. Türkiye komünist hareketinin kâğıt üzerinde yaklaşık yüz yıllık tarihi olmasına karşın, güçlü olarak siyaset sahnesine 1960'dan sonra çıkabilmiştir. 1990 yılından sonra ise gerilemiştir. Şimdiki dönemde yeniden ayağa kalkma kavgası vermektedir.

Hakikati söylemekten kaçmayacaksak, bizden önceki kuşağın ve bizim kuşağın felsefeyle uğraşacak, onu Marksizme uygun öğrenecek zamanı olmamıştır. Marx'ın söylediği gibi: "İnsanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar". Bizlerin o siyasi-pratik fırtına içinde felsefeyi önümüze koyacak olanağımız olmamıştır. Bu, anlaşılır bir nedendir; fakat bugün yeniden atılım yapmak isteyen sol için artık anlaşılmaz bir nedendir.

* * *

Ne kadar ilginçtir ki, pratiğin-siyasetin sürükleyici etkisi altında aynı şey Lenin'in de başına gelmiştir. 7 Şubat 1908'de M.Gorki'ye yazdığı mektupta Lenin, felsefeyle yeterli kadar ilgilenemediğini belirtir.

*"Üçüncü konu, felsefe. Bu sahada yeterince hazırlıklı olmadığının eni konu bilincindeyim. Bu da beni halk önünde konuşmaktan alıkoyuyor."*⁶

Yine 25 Şubat 1908'de M.Gorki'ye yazdığı mektupta aynı sorunu büyük bir alçakgönüllülükle dile getirir:

"Devrimin ateşinde felsefe ile uğraşma olanağını pek az bulabildik.

(...)

*Biz sıradan Marksistleriz, felsefeye az meraklı insanlarız."*⁷

Bazarof, Berman, Lunaçarski, Bogdanof vb. insanların *Marksist Felsefe Denemeleri*'ni yayınlamalarından sonra Marksizmin felsefî görüşlerini onlara karşı savunmak için Şubat 1908'de *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*'i yazmaya girişir Lenin. Ekim 1908'de kitabı tamamlar. Mayıs 1909'da kitap yayınlanır.

Lenin, Marksizm için felsefenin önemini bilerek çalışmalarına devam eder; örgütsel işlerinin çokluğu arasında Feuerbach'ı, Hegel'i okur, notlar çıkarır. Lenin'den geriye kalan *Felsefe*

⁶ Vladimir İlich Lenin, *Sanat ve Edebiyat*, çev. isimsiz, Payel Yayınları, 1977, s.181.

⁷ Vladimir İlich Lenin, *Sanat ve Edebiyat*, çev. isimsiz, Payel Yayınları, 1977, s.189, 190.

Defterleri bu çabanın ürünüdür. Hegel'in *Mantık* kitabını okurken notlarının arasına bir aforizma yazar. Der ki:

*"Hegel'in Mantık'ının tümü iyice incelenmeksizin ve anlaşılmaaksızın, Marx'ın Kapital'ini ve özellikle de Kapital'in bölüm I'ini bütünüyle anlamak olanaksızdır. Şu halde hiçbir Marksist, ondan ½ yüzyıl sonra bile, Marx'ı anlamış değildir!"*⁸

Yazdığı felsefe notlarında Hegel'i bir idealist olarak yerden yere vuran Lenin'in, şimdi belki de biraz abartmalı biçimde Hegel'in diyalektiğini yüceltmesinin anlamı nedir? Marksizm tarafından aşılmış felsefenin vazgeçilmez olduğunu anlatmak ister Lenin!

Lenin haklıdır; eski felsefenin aşılmasıyla doğmuş olan diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizm anlaşılmadan Marksizm anlaşılabilir.

Bizim kuşaktan kaç kişi Hegel'in, Feuerbach'ın, Aristoteles'in kitaplarını okumuştur? Herhalde çok az insan. Bizler Georges Politzer'in *Felsefenin Temel İlkeleri*'yle, Sovyet kaynaklı kitaplarla, felsefeyi öğrenmeye çalışan bir kuşaktık. Marx'ın, Engels'in, Lenin'in felsefi yazılarını bile doğru dürüst kavramamış bir kuşaktık. Gerçekler acıdır; ama gerçek budur.

* * *

Felsefe entelektüel bir zekâ oyunu değildir; Marksizmin olmazsa olmaz bir çekirdeğidir. Marksizmden eleştirisel felsefeyi atarsanız, ortada gerçek bir Marksizm kalmaz. Diyalektik materyalizme dayanmayan bir Marksizm, beyni olmayan bir insan gibidir. Marksizmin anladığı eleştirisel felsefe, Marksizmin beynidir; yol göstericisidir. Pusulasız insan okyanusta yolunu kaybeder; tarihsel materyalizmi olmayan bir Marksizm toplumda yolunu kaybeder.

Bu çalışma Marksizmin önemli parçası olan eleştirisel felsefeyi kendi öz kaynaklarına inerek irdeliyor; Marksizmin felsefi görüşlerini kaynağına uygun aktarıyor. Marx-Engels-Lenin'i konuşturuyor.

Kendi yorumlarımı olanaklı olduğu kadar kısa tuttum. Anlaşılır bir dil kullanmaya gayret ettim. Marksizmin felsefi yaklaşımlarına gereksiz sözcükler karıştırmadan, boş genellemelere sığınmadan, öz biçimde ortaya koymaya çalıştım. Marksizme ilgi duyanlara, Marksizmin gerçeğine uygun felsefeyi öğrenmek isteyenlere bir başlangıç olsun istedim. Bu nedenle ayrıntılardan kaçındım. Fakat bu haliyle bile Marksizm karşıtı olan felsefecilere gereken yanıtları taşımaktadır.

Kısacası bu kitap, Marksizmi felsefi düzlemde geliştirme iddiasında olan, yeni tezler ileri süren, polemik yapan bir kitap değildir; Marksizmin aşılmış felsefeye dair görüşlerini olduğu gibi sunmaya çalışan bir kitaptır. Temeli olmayan Marksizmin üzerine çıkılamaz; nasıl ki, temelsiz bir binanın üzerine çıkılamazsa!

⁸ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.146.

MARX'IN BAŞLICA ESERLERİ

1841	Demokritos ve Epikuros'ta Doğa Felsefesinin Ayrımı
1842	Ren Gazetesi'ne yazılan makaleler
1843	Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi
1843	Yahudi Sorunu
1843-1844	Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı: Giriş
1844	James Mill'in Ekonomi Politığının Unsurları
1844	1844 Elyazmaları
1844	"Prusya Kralı ve Toplumsal Reform" Makalesi Üzerine Eleştirisel Notlar
1845	Feuerbach Üzerine Tezler
1846-1847	Felsefenin Sefaleti
1847	Ücretli Emek ve Sermaye
1850	Fransa'da Sınıf Mücadeleleri
1852	Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i
1852	Köln Davası Üzerine Açıklamalar
1856	People's Paper'ın yıldönümünde yapılan konuşma
1857-1858	Grundrisse
1859	Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı
1860	Herr Vogt
1861	Birleşik Devletler (ABD) İç Savaşı Üzerine Makaleler
1861-1863	Artık Değer Teorileri
1863	Polonya Üzerine Bildiri
1864	Enternasyonal Emekçiler Birliği Açılış Konuşması
1865	Ücret, Fiyat ve Kâr
1867	Kapital, Cilt I
1867	Cenevre Kongresi Delegelelerine Talimatlar
1868	Brüksel Kongresi'ne Rapor
1869	Basel Kongresi'ne Rapor
1870	Fransa-Prusya Savaşı Üzerine Genel Konseyin Söylevleri
1871	Fransa'da İç Savaş
1872	Hauge Kongresi'ne Rapor
1874	Siyasal Tavırsızlık
1874-1875	Bakunin'in Devlet ve Anarşi Kitabı Üzerine Düşünceler
1875	Gotha Programı'nın Eleştirisi
1879-1880	Adolph Wagner'in Lehrbuch der Politischen Ökonomie'si Üzerine Kenar Notları
1880	İşçi Anketi
1880	Fransız İşçi Partisi Programına Giriş
1885	Kapital, Cilt II (Engels tarafından yayına hazırlandı.)
1894	Kapital, Cilt III (Engels tarafından yayına hazırlandı.)

ENGELS'İN BAŞLICA ESERLERİ

1844	Ekonomi Politiğin bir Eleştiri Denemesi
1844-1845	İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu
1847	Komünizmin İlkeleri
1850	Almanya’da Köylü Savaşı
1851-1852	Almanya’da Devrim ve Karşı-Devrim
1865	Prusya Militarizmi Sorunu ve Alman İşçi Partisi
1866	Emekçi Sınıflar Polonya Konusunda Nasıl Davranmalı?
1871	Pall Mall Gazette’de Yayınlanan Makaleler
1872-1873	Konut Sorunu
1873-1883	Doğanın Diyalektiği
1874	Otorite Üzerine
1876-1878	Anti-Dühring
1880	Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm
1884	Ailenin, Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni
1886	Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu
1887-1888	Tarihte Zorun Rolü
1891	Erfurt Programı’nın Eleştirisi
1893	Avrupa Silahsızlanabilir mi?

MARX VE ENGELS'İN BAŞLICA ORTAK ESERLERİ

1844	Kutsal Aile, ya da Eleştirisel Eleştiriciliğin Eleştirisi
1845-1846	Alman İdeolojisi
1847	Polonya Üzerine Konuşmalar
1847-1848	Komünist Partisi Manifestosu
1848	Polonya Üzerine Söylevler
1848	Komünist Partisinin Almanya'daki Talepleri
1848-1849	Yeni Ren Gazetesi'ne Yazılan Makaleler
1850	Merkez Komitesinin Komünist Birliğe Çağrısı
1850	Merkez Komitesinin Birlik'e Hitabesi
1850	Yeni Ren Gazetesi, Politik-Ekonomik İnceleme'de Eleştiriler
1852-1861	New York Daily Tribune Gazetesine Yazılan Makaleler
1871	Paris Komünü Üzerine
1871	İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi Üzerine Londra Konferansının Kararı
1872	Enternasyonal İçindeki Sahte Bölünmeler
1875	Polonya İçin
1879	A.Bebel, W.Liebknecht, W.Bracke ve Ötekilere Genelge

MARKSİZMİN ÜÇ KAYNAĞINI AŞMASI

"Felsefe ve sosyal bilimler tarihi açıkça göstermektedir ki, Marksizmin, kendi içine kapanmış, kireçlenmiş ve evrensel uygarlığın büyük gelişme yolunun dışında oluşmuş bir doktrin anlamında 'sektarizm' ile hiçbir ilgisi ve benzerliği yoktur. Tam tersine, Marx'ın dehasının bir özelliği de, ileri insanlığın zaten ortaya koymuş olduğu sorunları yanıtlamış olmasıdır. Marx'ın doktrini, felsefe, ekonomik politik ve sosyalizmin en seçkin temsilcilerinin doktrinlerinin doğrudan bir uzantısı olarak doğmuştur."

V.İ.Lenin

Marksizm belirli tarihsel aşamalardan ilerleyerek ortaya çıktı. Teori ve pratiğin birbirini denetleyen, yanlışı ve doğruyu ayıran eleştiri süzgecinden geçerek olgunlaştı. Bütün toplumsal bilimlerde olduğu gibi onun da temellerinin atıldığı ve gelişimine bağlı olarak bu temelin üzerine çıkıldığı bir tarihi oldu.

Marksizmin temeli Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından yavaş yavaş atıldı. Bu temellerin en önemli teorik işçisi Marx olduğundan dolayı ona Marksizm dendi. Marx-Engels verdikleri eserlerle Marksizmi kendi içinde tutarlılığı olan bir teorik sistem, bir dünya görüşü olarak var ettiler. Marksizmin en büyük özelliği, katı-değiştirilmez-gelişmez bir doktrin olmamasıdır; onun soyut ilkeleri yoktur, yaşamın pratiği ile birlikte gelişir ve her zaman somut şartlardan, olgulardan hareket eder. Marksizmin kullandığı felsefi yöntem ve anlayış onu dar bir kalıba girmekten korur.

Marksizm masa başında yaratılmış, iki dâhinin kafa kafaya vererek uydurduğu bir ütöpik sistem değildir. Sadece bilimsel bir teorik öğreti de değildir. Marksizmin bilimsel olmasını sağlayan teorik ve pratik bütünlüğüdür. Proletaryanın burjuvaziye karşı kavgası içinde doğmuş ve gelişmiştir. Marksizm dünyayı, hayatı hem yorumlar, hem de değiştirmeye çalışır. Marksizmin üstünlüğü yalnızca teorik gücünden gelmez; anlayış ve yaşamı değiştirme gücünden gelir.

* * *

Marx 1841'de *Demokritos ve Epikuros'ta Doğa Felsefesi'nin Ayrımı*'nı yazdığı zaman henüz Marksist değildi. Alman idealizmin babası sayılan Hegel'in görüşlerinden etkilenen; ama Hegel gibi Tanrıcı olmayan bir insandı. Bruno Bauer'in kurduğu, Hegel'i soldan yorumlamaya çalışan, Tanrıcı Hegel'i Tanrı'dan kurtarmak isteyen Sol Hegelcilere katıldı. O dönemde Almanya'da Hegelcilerin ve Sol Hegelcilerin karşısına Ludwig Feuerbach materyalist görüşleriyle dikildi. Kabul etmek gerekir ki, Feuerbach 1841'de *Hristiyanlığın Özü*'nü yazdığı zaman eksik maddeci görüşleriyle bile Marx'ın bir adım önündeydi.

Marx, Mayıs 1842'de Ren bölgesinde çıkan *Ren Gazetesi*'nin yazarları arasına girdi. Bu gazete Sol Hegelcilerle-Alman liberal burjuvazisinin temsilcilerinin oluşturduğu bir gazeteydi;

burjuva özgürlükler yanlısıydı. Marx 15 Ekim 1842’de *Ren Gazetesi*’nin başyazarı oldu ve radikal demokrat konumunu sürdürdü; ancak kesinlikle komünist değildi. Hegel’in bütün idealist görüşlerinden kopmamıştı; daha hâlâ Hegel’in ”uşçu devlet” düşüncesini savunuyordu.

* * *

Doğacı materyalizmin savunucusu ve Hegel eleştirmeni Feuerbach 1842’de *Felsefe Reformu İçin Geçici Tezler*’i ve 1843’de *Geleceğin Felsefesinin İlkeleri*’ni yayınladı. Bu eserler Marx üzerine maddeci anlamda belirleyici bir etki yaptı: Feuerbach’ın ”doğaya çok önem veren, siyasete çok az önem veren” görüşleri dışında onun materyalizmini onayladı. Aynı zamanda kendini geliştirmesi için araştırmaya ve zamana ihtiyacı olduğunu anladı. 17 Mart 1843’te *Ren Gazetesi* ile ilişkilerini kesti; Hegel’i incelemek üzere çalışma odasına kapandı.

Ağustos 1843 tarihine kadar incelemesini sürdürerek *Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*’ni yazdı. Bu araştırma Marx’ı, Hegel’den uzaklaştıran ilk teorik çalışmaydı.

* * *

1843 yılının sonuna doğru Marx, Paris’e taşındı ve Arnold Ruge ile birlikte *Fransız-Alman Yıllıkları*’nı hazırlamaya girişti. Bu derginin ilk sayısı Şubat 1844’te çıktı. Marx, *Fransız-Alman Yıllıkları*’na iki önemli yazı yazdı. Bir tanesi, *Yahudi Sorunu* üzerindeydi; bir zamanlar birlikte olduğu Sol Hegelci, Bruno Bauer’in ve onun çevresinin Yahudiliğe bakışını eleştiriyordu. İkinci yazı Hegel’in eleştirisiydi ve *Hegel’in Hukuk Felsefesi’nin Eleştirisine Katkı: Giriş* başlığını taşıyordu. Bu ikinci yazının önemi, artık Marx’ın proletaryanın eylemini ve devrimi Almanya’da savunmasıydı. Ayrıca din sorununu, toplumsal soruna bağlayarak Feuerbach’tan ileriye gitmeye çalışıyordu.

Fransız Alman Yıllıkları, Marksizmin doğuşu açısından başka önemli bir noktayı daha içeriyordu; Engels’in iki yazısı A.Ruge tarafından dergiye konmuştu. Marx henüz dostluk kurmadığı Engels’in *Ekonomi Politikin Bir Eleştiri Denemesi* isimli yazısından etkilendi; bir burjuva bilimi olan ekonomi politik onun eleştiri alanına girdi.

* * *

Şubat-Mart 1844’ten Ağustos-Eylül 1844’e kadar uzayan tarih içinde Marx, *1844 Elyazmaları*’nı kaleme aldı. Böylece Marx, burjuva toplumunu ekonomi politik yönden araştırmaya adım atmış oldu. Bu çalışmanın büyüklüğü ”yabancılaşmış emek” kavramı üzerinden toplumu irdelemeye girişmiş olmasıydı. Marx bu kitabında açıkça komünizmi savunuyordu; özel mülkiyetin karşısına komünizmi bir toplum biçimi olarak dikiyordu. Marx komünist olduğunu söylüyordu; ancak Feuerbach’ın doğalcı materyalizminden tümüyle kopmamıştı.

* * *

Ağustos 1844, Marx ve Engels’in dostluğunun başlama ve birlikte siyasi çalışma yapma kararının verildiği tarihi. Sol Hegelciler (Bruno Bauer ve arkadaşları) Hegel gibi dünyayı bir ”düşünce” olarak algılıyorlardı ve doğal olarak dünyanın maddî koşullarını değiştirmeksizin insanların düşünceleri değiştirmeyi hedefliyorlardı.

Marx ve Engels'in ortak işbirliğinin ilk meyvesi, Sol Hegelcilerin bu yanlış düşüncelerine karşı savaş açan *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi* isimli kitap oldu. Engels bu çalışmaya çok az katkı yaptı; kitabın büyük bölümünü Marx yazdı ve söz konusu kitap Marx-Engels'in adıyla Şubat 1845'de yayınlandı.

Kutsal Aile, Sol Hegelcilerden yola çıkarak Hegelci idealist felsefeyi tamamen çürüttü; dünyayı "düşünce" üzerine değil, maddî bir temel üzerine oturttu. Marx-Engels tarihe, topluma, maddeci yönden bakarak tarihsel materyalizmin ilk işaretlerini verdiler. Fakat henüz Feuerbach'ın doğalcı materyalizminden kopamamışlardı. Feuerbach övgüsü, tarihsel materyalizmin hemen yanı başında uygunsuz bir eklenti olarak duruyordu.

* * *

Engels, Ağustos 1844'de Marx'ın yanından ayrıldıktan sonra, daha önceden biriktirdiği notlardan yararlanarak *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* isimli çalışmasını yazmaya başladı ve Mart 1845'de tamamladı. Mayıs 1845'te bu kitap yayınlandı.

İngiltere proletaryasının sefaletini örneklerle göz önüne seren bu çalışma ekonomi politiğe de darbeler indiriyordu. Üretimsel bunalımların burjuva toplumu için kaçınılmaz olduğunu gösteriyor; İngiltere'de başlayacak barışçıl olmayan devrimin haberini veriyordu. Ayrıca Marksizmin devlet teorisinin temelini sınıfsal bakış açısıyla atıyordu.

Şüphesiz ki doğuş halinde olan Marksizm açısından bu kitap eksikler, yanlışlar da içeriyordu. Engels kadın sorununa, ahlaka, bilimsel gözlüklerle bakamıyordu. Yaklaştığını düşündüğü proleter devrimde, burjuvazinin bir kesiminin yer alabileceği gibi, ham bir hayal taşıyordu.

* * *

Marx Paris'te yaptığı siyasi çalışmalardan dolayı Belçika'ya (Brüksel'e) sürgün gitmek zorunda kaldı; 9 Şubat 1845'te Brüksel'e adımını attı. Mart 1845'de *Feuerbach Üzerine Tezler*'i not defterine kaydetti. Bu tezler Marx'ın, Feuerbach'tan tamamen kopuşunu simgeleyen bir belge oldu.

Feuerbach Üzerine Tezler ile birlikte Marx, Feuerbach'ın doğalcılığından ve insancılığından koptu. Bu tezler Feuerbach'ın bütünsel bir eleştirisi olmasa da, Alman ideolojisinin bir temsilcisinden kurtulmak anlamına geliyordu: Feuerbach'a "insanın özü" konusunda yönelttiği eleştiriyle ondan ayrılıyor, yaşayan canlı insanın özünü toplumsal ilişkilere bağlıyordu. Artık Feuerbach'ın üretimdeki insanı hesaba katmayan doğa anlayışı kayboluyor, yerine doğayla maddî biçimde ilişki kuran insan geçiyordu. Marx'ın, hakikatin ölçütünü teoride değil, pratikte araması, hem Feuerbach'tan kendini ayırmasıydı, hem de Marksizme bir adım daha yaklaşmasıydı. Alman felsefesi dahil, bütün felsefeler sadece dünyayı teorik olarak çözümlemekle yetinmişlerdi: Şimdi doğan Marksizm ise onu pratik olarak değiştirmeyi amaçlıyordu.

* * *

Nisan 1845'te Engels, Brüksel'e geldi. Yeniden *Kutsal Aile* yapıtında olduğu gibi ortak bir çalışma yapma kararı aldılar. Kasım 1845 ile Ağustos 1846 tarihi arasında *Alman İdeolojisi*'ni yazdılar.

Alman İdeolojisi, bütün Alman ideolojisiyle (sınıfların yerine soyut insanı koyan "Hakiki Sosyalistlerle", düşünceyle dünyayı değiştirmek isteyen Sol Hegelcilerle, sanki üretimde insan yokmuş gibi doğayı seyretmeye dalan Feuerbach materyalizmiyle) bağlarını kesti. Marksizm artık temeline karışmış "yabancı" ideolojiden temizleniyordu. Marx ve Engels kendi geçmişleriyle hesaplaşırken, Marksizmin başlıca temel taşlarını yerli yerine koymaya başlıyorlardı. Yerine konan en büyük taş tarihsel materyalizm üzerindiydi: Maddî ortamı belirleyen insanın düşünceleri değildi; insanın düşüncelerini belirleyen maddî ortamdı. Toplumun düşüncelerini değiştirmek için önce toplumu değiştirmek zorunluydu.

Marx-Engels toplumsal düşüncelerin maddî ortama etkisini *Alman İdeolojisi*'nde incelemeler; çubuğu tersine bilinçli biçimde bükerek, maddî ortamın toplumsal düşünceye etkisini incelediler. Alman ideolojisinden kopmak için gerekli olan buydu. *Alman İdeolojisi*'nin taşıdığı eksikliği Marksizm ileride giderecekti.

Alman İdeolojisi toplumdaki işbölümünü ve onun doğurduğu özel mülkiyeti dikkate alarak toplum biçimlerinin kaba bir krokisini çıkardı. Yine sınıflı toplumları bir tez olarak görerek onun antitezi olan sınıfsız komünist toplumu ekonomik temeline oturttu. *Alman İdeolojisi*, devlete sınıfsal bakışın temellerini attı. İngiltere'de başlamış sanayi devrimini, büyük sanayiye inceleyerek, "dünya pazarı", "dünya tarihi" ve bu temelin gerektirdiği dünya devrimi anlayışını formüle etti. Komünizmin yerel bir olgu olamayacağını söyleyerek, onu dünya çapında bir sistem olarak düşündü. Komünizmin genel bir görüntüsünü sundu.

Alman İdeolojisi'nin büyük iyimserliği, din, ahlak vb. ideolojik toplumsal biçimlerin proletaryayı etkilemeyeceğini, sanayi devriminin (burjuvazinin) nesnel gelişmesi içinde bunları yok edeceğini düşünmesiydi. Tarih tersini gösterirken Marksizm bundan gerekli sonuçları daha sonra çıkaracaktı. Marksizmin yüceliği teoriye kul olmaması, toplumsal pratiği ölçü olarak kendine de uygulaması değil miydi?

* * *

Marx ve Engels, *Kutsal Aile*'de Proudhon'u, Sol Hegelcilere karşı savunmuşlar, dikkatli biçimde de eleştirmişlerdi. Proudhon'u komünist saflara kazanacaklarını umuyorlardı. Tersine oldu, Proudhon devrim fikrinden vazgeçerek reformcu konumlara geçti. Üstelik komünist hareketin örgütlenmesinin önüne engel olarak çıktı. Şimdi teorik olarak ezilme sırası Proudhon'a gelmişti.

Marx, Ocak 1847'de Proudhon'un görüşlerini delik deşik eden *Felsefenin Sefaleti*'ni yazmaya girişti ve Nisan 1847'de bitirdi. Kitap Temmuz 1847'de yayınlandı.

Felsefenin Sefaleti, bir Proudhon eleştirisiydi; ama ondan daha önemlisi, Marx'ın ileride Marksizmin temel unsurları olacak konularına açıklık getirmesiydi. "Proletaryanın teorisyenleri", "üretim ilişkileri" gibi kavramlar ve "komünizme gidişte bir geçiş toplumunun gerektiği fikri", "komünizmde devletin olamayacağı düşüncesi", *Felsefenin Sefaleti* ile Marksizmin gündemine girdi.

Tabii ki, *Felsefenin Sefaleti* tertemiz Marksizmi yansıtan bir çalışma değildi; özellikle ekonomi politikla tümüyle hesaplaşmamış Marx'ın henüz emek ile emek gücü arasında ayrım yapamaması yanlışlara yol açıyordu.

* * *

Marx-Engels, ismi *Doğrular Birliği* ve temel sloganı "bütün insanlar kardeştir" olan örgüte 1847 yılında katıldılar; ama bu örgütün ismini *Komünistler Birliği* ve temel sloganını da "bütün ülkelerin işçileri birleşiniz" şeklinde değiştirdiler. Böylece Marksizm teorik doğumunu, örgütsel doğumla birlikte gerçekleştirmek üzere ilerledi.

Ekim 1847'de Engels bu örgütün programına zemin teşkil edecek *Komünizmin İlkeleri*'ni yazdı. Marx bu eserden yararlanarak hem kendi, hem Engels adına *Komünist Manifesto*'yu 1848 Şubat ayına kadar kaleme aldı ve proletaryanın savaş bildirgesi olan bu manifesto 1848 devrimlerinden çok kısa bir süre önce yayınlandı.

Gerek *Komünizmin İlkeleri*, gerekse *Komünist Manifesto*, Kıta Avrupası'nda kapitalizmin yıkılacağı tahminine dayanarak yazılmıştı. Marx-Engel yanıldılar; ama 1848 devrimleri *Komünist Manifesto*'nun görüşlerini pratiğin sınavından geçirme olanağı verdi; Marksizmin eksikliklerini onlara gösterdi.

Komünist Manifesto, komünizme ilerleyebilmek için proletaryanın iktidara gelmesini ve devletin sahibi olarak üretim araçlarının özel mülkiyetine ilk başta kamulaştırma yoluyla son vermesini savunuyordu. Marksizmin görüşleri açısından bu büyük bir adımdı. Marx'ın, *Felsefenin Sefaleti*'nde tohum olarak ortaya koyduğu "geçiş toplumu" fikrinin bir kez daha altı çiziliyordu *Komünist Manifesto*'da. Yine *Alman İdeolojisi*'nde dile getirilmiş olan "dünya pazarı", "dünya tarihi", "dünya devrimi" gibi Marksizmin temel anlayışları *Komünist Manifesto*'da yerlerini koruyorlardı. Komünizmde bir politik iktidarın (devletin) olamayacağı da!

1848 devrimleri sınıflı toplumların tarihinin sınıf savaşımı olduğunu bir kez daha ispat etti. Proletaryanın burjuva toplumunu değiştirebilmesi için iktidarı ele geçirmesinin zorunlu olduğunu tersinden doğruladı. Aynı zamanda Marx'a ve Engels'e proletarya iktidarlarının bir proletarya diktatörlüğü olması gerektiğini gösterdi. Ayrıca burjuva devletin parçalanması gerektiğini de!

1848 devrimlerinin yenilgisi, Alman liberal burjuvazisinin ihaneti, Marksizme yeni bir unsuru daha hediye etti: Sürekli devrim! Sürekli devrim, hem ülke sınırları içinde, hem de dünya çapında bir devrim demekti. Evrensel düzlemde sınıfsız topluma kadar devrim demekti.

Marx, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri (1850)* ve *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* isimli yapıtlarında 1848 devrimlerinin sonuçlarını derleyip toparladı ve Marksizmin bir bebek olarak dünyaya gözlerini açmasını sağladı. Marksizmin temelleri atılmıştı; artık yapılması gereken iş onu geliştirmekti.

* * *

Marx, Alman idealist felsefesinden koparken birinci büyük buluşunu yapmıştı; tarihsel materyalizmin anahatlarını ortaya çıkarmıştı.

Sosyalizmin bilimsel olarak dayandığı tabanı döşemek için kapitalizmin-sermayenin bilimsel eleştirisi zorunluydu. Burjuva bilimi olan ekonomi politikle ayrılmak, hesaplaşmak gerekiyordu; ekonomi politik eleştirilmeden bu iş başarılamazdı.

Marx 1851 yılından sonra zaman zaman kesintiye uğrayan derin bir incelemeye girişti: Ekonomi politiğin eleştirisi! Bu çalışma ilk meyvesini 1857-1858 yılında verdi; *Grundrisse* ortaya çıktı. Bu inceleme *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'yı doğurdu. Marx'ın en büyük eseri *Kapital*'in birinci cildi 1867'de yayınlandı. Marx bu süreç boyunca ikinci büyük buluşunu yapmıştı: Artık-değer teorisi!

Marx'ın 1850'den başlayıp yıllarca süren ekonomi-politik eleştirisi, sermayenin işleyiş yasalarını bulması, bilimsel sosyalizme temel sağladı. Kapitalizmin yaşama sırrını çözerek, onu öldürecek sosyalizmi bilimsel olarak ortaya koydu. Fransız ütöpik sosyalistleri kapitalizmin sırrını çözebilecek nesnel olanaklara sahip değildi; bu nedenle hayali-uydurma teorilerle "ideal bir toplum modeli" düşünmüşlerdi. Oysa Marx-Engels proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf savaşımını ve tarihsel-ekonomik olguları inceleyerek bilimsel sonuçlara ulaştı; sosyalizmi maddî bir temele yerleştirdi.

* * *

Marksizm üç ayak üzerinde doğdu, gelişti, olgunlaştı.

Birinci ayak klasik Alman felsefesi idi; bu felsefenin köklü eleştirisi Marksizmin felsefî bakışını (diyalektik materyalizmi, tarihsel materyalizmi) doğurdu. Marx-Engels Alman felsefesini eleştirirken ve kendi felsefî bakışlarını doğururken, Feuerbach'ın maddeciliğinden ve Hegel'in diyalektiğinden olumsuz anlamda yararlandılar. Feuerbach'ın doğacı materyalizmini ve Hegel'in idealizmini top atışına tutarken, yaptıkları eleştirinin olumlu sonuçlarını topladılar. Feuerbach ve Hegel'in sunduğu zihinsel birikim onların düşünsel ufuklarını açtı. Bu eleştiri sürecinde Marksizmin felsefeye bakışı ve kullanacağı yöntem olgunlaştı.

Marksizm; felsefesini, Alman ideolojisinin eleştirisi üzerine kurdu. Diyalektiği, materyalizmi ilk keşfeden Marx değildi. Marx-Engels'e üç bin yıllık felsefe tarihi gereken malzemeyi sundu ve özellikle Alman felsefesi. Bu felsefenin eleştiri süzgecinden bilimsel olarak geçirilmesi Marksizmin felsefî düşüncelerinin ebesi oldular. Marx diyalektiğin ayrıntılı sunuluşunu ilk kez Hegel'in yaptığına dikkat çekerken bu gerçeğe işaret etti.

"Benim diyalektik yöntemim, Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, onun tam karşıtıdır da. (...)

*Hegel'in elinde diyalektiğin mistisizmle bozulması, ayrıntılı ve bilinçli bir biçimde diyalektiğin genel işleyiş biçimini, ilk kez onun sunmuş olduğu gerçeğini örtemez. Hegel'de diyalektik başaşağı duruyor. Mistik kabuk içersindeki aklauygun özü bulmak istiyorsanız, onun yeniden ayakları üzerine oturtulması gerekir."*⁹

* * *

Marksizmin ikinci ayağı öncelikle İngiliz ekonomi politiğin eleştirisi üzerine oturdu. Niçin İngiliz ekonomi politiği? Çünkü Almanya'da felsefe gelişkin haldeydi; ama ekonomi politik cılızdı. Marx'ın sözleriyle, "yabancı bir bilim" gibiydi. Bu nedenle Almanya için ekonomi politik, İngiltere ve Fransa'dan ithal edildi. Burjuva toplum en gelişkin biçimine İngiltere'de sahipti. Bu nedenle Marx özellikle "İngiliz ekonomi politiğin" eleştirisine girişti.

⁹ Karl Marx, *Kapital*, Cilt 1, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.28.

İngiliz ekonomi politiğin en son ve en büyük temsilcisi Ricardo idi. Ricardo'nun elinde burjuva ekonomi bilimi aşamayacağı sınırlara dayanmıştı. Marx bu sınırları eleştirileriyle aştı: Marksizmin ekonomiye bakışının temellerini attı.

*"Marx'tan önceki klasik ekonomi politik, kapitalist ülkelerin en gelişmiş olan İngiltere'de doğmuştur. Adam Smith ve David Ricardo, ekonomik rejimi incelerken, emek-değer teorisinin ilk taslağını meydana getirmişlerdir. Marx onların çalışmalarını sürdürdü. Bu teoriye tamamen bilimsel bir temel sağladı ve onu tutarlı bir biçimde geliştirdi."*¹⁰

Daha doğrusu, ekonomi politiği teorik ve pratik eleştiri süzgecinden geçirerek yadsıdı, onun olumlu-maddî yanlarını koruyarak aştı.

* * *

Marksizmin dayandığı üçüncü ayak Fransız sosyalizmi oldu.

Fransa'da feodalizm yıkıldıktan sonra kapitalizmin pislikleri de doğdu. İnsanlıkdışı yüzünü gösteren kapitalizme karşı ütöpik sosyalist görüşler ileri sürülmeye başlandı. Kapitalizmi suçlayan ütöpik sosyalizm, ona karşı daha iyi bir sistemin fantezilerini üretti; fakat sınıf savaşımını anlamadığından dolayı burjuvazinin iyi niyetine, sömürüden vazgeçmesi için onu ikna etmeye bel bağladı. Oysa Marksizm "sınıf savaşımı teorisine" dayanarak ütöpik sosyalizmin hayalciliğini eleştirdi, sosyalizmin kurulabilmesi için burjuvazinin iktidardan düşürülmesinin zorunluluğunu gösterdi. Böylece ütöpik sosyalizmi aşarak modern sosyalizme ulaştı.

"Toplumsal sorunların henüz gelişmemiş ekonomik koşullarda gizli duran çözümünü, ütopyacılar, insan beyninden çıkarmaya kalkıştılar.

(...)

Bu yeni toplumsal sistemler, ütöpik olmaya önceden mahkûm edilmişti; bunlar, ayrıntıları bakımından ne kadar tam işlendilerse, olmayacak hayallere kapılmaktan o ölçüde kurtulamadılar."

*"Modern sosyalizm, özünde, bugünkü toplumda yaşayan varlıklılarla yoksullar, kapitalistlerle ücretli işçiler arasındaki uzlaşmaz sınıf karşıtlığını, öte yandan, varolan üretimdeki anarşiyi tanımanın doğrudan ürünüdür. Ama, teorik biçimi ile modern sosyalizm, görünüşte, 18. yüzyıl büyük Fransız filozoflarının koydukları ilkelerin daha mantıklı bir genişlemesi gibidir. Her yeni teori gibi, modern sosyalizm de, kökleri maddesel ekonomik olguların derinliklerinde bulunmakla birlikte, önce eldeki hazır zihinsel birikime bağlanmak zorundaydı."*¹¹

* * *

Marksizmin üç eleştirisel kaynağı bütünsel bir birliktelik oluşturur. Bu üç parça iç içe geçer; birbirine çevirilebilir; bir parçanın başlangıcı, diğer parçanın sonudur. Marksizm bütünsel bir sistem olduğu için kendi içindeki ayrım, felsefenin-ekonominin-sosyalizmin kolayca

¹⁰ Vladimir İlich Lenin, *Karl Marx ve Doktrini*, çev. Şiar Yalçın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1995, s.58.

¹¹ Friedrich Engels, *Ütöpik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev. Öner Ünalın, Sol Yayınları, 1978, s.71, 64.

anlaşılmasını sağlar; ancak gerçekte bunlar birbirinden ayrılamaz. Birbirine bağlanmayan her parça eksik bir Marksizmi temsil eder.

Önemli bir noktanın altını çizmemiz gerekiyor. Marksizm klasik Alman felsefesini, İngiliz ekonomi politliğini, ütöpik sosyalizmi eleştiri kaynağı olarak kullanmıştır; onların zihinsel birikimlerinden yararlanmıştır. Ancak Marksizm bu üç kaynağı eleştiri süzgecinden geçirilmeden alıp birleştirmemiştir; onları eleştirerek aşmış, yeni bir nitelik yaratmıştır. Bu nedenle ne Marksist Alman felsefesi, ne Marksist İngiliz ekonomi politığı, ne de Marksist ütöpik sosyalizm olabilir. Marksizm; felsefenin, ekonomi politığın ve ütöpik sosyalizmin diyalektik olarak ortadan "kaldırılması" ve onların olumlu zihinsel birikimlerinin "korunması" üzerine kurulmuştur. Bundan dolayı Marksizm, felsefe-ekonomi-sosyalizm alanındaki görüşlerin bilimsel toplamıdır; birbirinden koparılamaz.

Üç temel parçanın arasında onların birbirine çevirilmelerini sağlayan, onların bütünlüğünü kuran, tutkal işlevi gören bir olgu daha vardır; o, her parçanın hem içinde, hem dışındadır. Her parçaya sınıfsal renk veren bu tutkal politika (siyaset) ismini alır.

* * *

Marksizmin hedefi olan sosyalizm (komünizm) kendiliğinden mi gelecektir? Bu soru sosyalizmi, politikaya bağlar. Aynı zamanda felsefeyi ve ekonomiyi de sosyalizm ve politikaya!

Sınıflı toplumların tarihini sınıf mücadelesi olarak gören Marksizm, her sınıf mücadelesini de politik (siyasi) bir mücadele olarak görür.

*"Her sınıf mücadelesi siyasi bir mücadeledir."*¹²

*"Sınıfın sınıfa karşı savaşımlı, politik bir savaşımdır."*¹³

Marksizm kendini (amacını) gerçekleştirebilmek için devrimci politikaya ihtiyaç duyar. Burjuvaziyi iktidardan düşürmek ve proletaryanın egemenliğinin kurmak, yani sınıf mücadelesini devrimle doruk noktasına çıkarmak politik bir savaşımdır.

Demek ki, komünizmin gerçekleşmesi sadece burjuvaziye karşı yürütülen teorik bir savaşımla değil, pratik politik bir savaşımla (sınıf mücadelesiyle) mümkündür.

Ekonomik temelin içsel çelişkisi üzerinde yükselen politika, öz olarak "sınıf savaşımlı" olarak kendini gösterir; ekonomik temele oturmuş tarihsel mücadeleye etki eder; sınıf mücadelesini son noktaya kadar götürmeye çalışır.

Politika, sınıflarla-sınıf savaşımlıyla ilgili olduğu için sınıfların -dolayısıyla devletin- bittiği yerde kendini tüketir.

Marksizm açısından politika, sınıflar arası ekonomik çelişkiden sınıf mücadelesine, oradan devlete yani iktidar sorununa, oradan da devletsizliğe (politikanın yok edilmesine), komünizme kadar uzanan bir tarihsel dönemi kapsar.

¹² Karl Marx - Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satlıgan, Yordam Kitap, 2008, s.30.

¹³ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, çev. Ahmet Kardam, Sol Yayınları, 1979, s.184.

Marksizm için politika, kapitalizmin yıkılmasından komünizmin kurulmasına kadar süren bir etkinliktir. Proleter politika; kapitalizm koşullarında proletaryanın iktidarını hedefler; devrim sonrasında sınıfları evrensel düzlemde yok etmeye yönelir ve en sonunda sosyalizmde ömrünü doldurur.

Politika sınıf mücadelesinden kaynağını aldığı için sınıfsal karakter taşır. Burjuvazinin politikası ile proletaryanın politikası farklıdır. Sınıflar üstü politika olmaz.

Özet olarak denebilir ki, Marksizm, üç parçasını birleştiren politikaya, komünist üretim biçimini dünya çapında sağlayabilecek gerekli koşulları sağlama etkinliği, eylemi olarak bakar. Doğal olarak Marksist (proleter) politika; devlete bakışı, sınıflar arası ilişkileri, sınıfları ortadan kaldırmayı, bunu gerçekleştirmenin yollarını kapsar. Burjuvaziye karşı yürütülen ideolojik savaşla, onun politikasının yenilgiye uğratılmasıyla ve sonuçta yok edilmesiyle direk bağlantılıdır.

Üç temel ayak üzerinde gelişmiş olan Marksizmi doğru anlayabilmek için, felsefeye-ekonomiye-sosyalizme ve politikaya nasıl baktığını, Marksizmin yapıtlarına dayanarak incelemek gerekir.

Bu kitapta yalnızca Marksizmin üç kaynağının aşılmasından biri olan felsefe eleştirisini ve bu eleştirinin sonucu olarak ortaya çıkan materyalist diyalektiği – tarihsel materyalizmi ele alacağız.

MARKSİZMİN FELSEFEYE BAKIŞI

*"Sınıf savaşımına dayanan bir toplumda
'tarafsız' bir sosyal bilimden söz edilemez."*

V.İ.Lenin

İnsanlar doğaya, topluma, toplumdaki düşüncelere farklı gözlerle bakarlar ve değerlendirirler. Bu, onların dünya görüşünü oluşturur. Bir de insanlar farkında olsalar da, olmasalar da dünya görüşlerini oluştururken değişik yöntemler kullanırlar. Olayları ele alış biçimleri ve irdeleyişleri bu yöneme göre olur. Aslında dış dünyaya bakışla, sonuçlara varmak için kullandıkları yöntem birbirinden ayrılmaz ve birbirini olumlu veya olumsuz biçimde etkiler; insanları dış dünyadaki gerçekliğe uygun olan, ya da olmayan görüşlere ulaştırır.

İşte, Marksizm için felsefe bir dünya anlayışı, bir dünya görüşüdür. Aynı zamanda bu dünya anlayışına ulaşma yöntemidir. Felsefe, insanın, doğayı-toplumu-toplumsal düşünceleri nasıl görüp değerlendirdiğinin bir açıklamasını verir. Felsefe hem varolan şeyin açıklamasıdır, hem de varolan şeye bakış yöntemidir.

Sözelimi bir insan, dünyanın doğaüstü bir güç tarafından yaratıldığını düşünür; olaylara yaklaşırken kadercilik yöntemini kullanır; her şeyi kader yönünden açıklar. Başka bir insan buna inanmaz; doğanın her zaman var olduğunu kabul ederek, olayların nedenlerini ve bağıntılarını inceler, farklı sonuçlara ulaşır. Demek ki, bir tane "dünya görüşü" yok, değişik dünya görüşleri vardır. Yani tek bir felsefe yok, felsefeler vardır. A.Gramsci'nin dediği gibi:

*"Genel olarak felsefe yoktur: çeşitli felsefeler ya da dünya görüşleri vardır ve bunlar arasında, her zaman bir seçme yapılır."*¹⁴

¹⁴ Antonio Gramsci, aktaran Jaques Texier, *Gramsci ve Felsefe*, çev. Kenan Somer, Birey ve Toplum Yayıncılık, 1985, s.92.

2.1 - FELSEFENİN DEĞİŞTİRME GÜCÜ

Felsefe, dünya görüşü ve dünyaya bakış tarzı olarak düşünömsel bir etkinliktir; teorik (kavramsal) bir düşünme eylemidir; kendi başına pratik bir etkinlik değildir. İnsan, felsefesi sayesinde dış dünyayı nasıl görüyorsa, ona uygun düşönceleri "düşönce dünyasına" yerleştirir. Sonuçta yaptığı şey doğayı-toplumu (dış dünyayı) bir çeşit yorumlamaktır. Bu yorumlama gerçeğe denk düşebilir veya düşmeyebilir. Yanlış veya doğru olmasından bağımsız olarak bu noktaya kadar felsefe sadece dünyayı belli bir biçimde kavrayıştır, düşünce düzeyinde açıklamadır.

Tarihteki filozofların büyük çoğunluğu felsefeyi bu momentte durdururlar; felsefeyi kendi düşünömsel dünyalarının esiri yaparlar. Onların görevi; dünyayı nasıl gördüklerini, olayları nasıl ele aldıklarını bildirmektir. Oysa Marksizm felsefeyi esirlik hayatından kurtarır, onu yaşamın kucağına "değıştirici teorik güç" olarak atar. Marksizmin felsefeyi bu şekilde görmesi ve kullanması onu diğer felsefelerden ayırır. Marx bu ayrımı çok kısa, ama çok öz ifade eder:

*"Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değıştirmektir."*¹⁵

O halde Marksizm için teorik felsefe, pratik felsefeden ayrılmaz; düşünce, eylemden ayrılmaz; bilgi, politikadan ayrılmaz. Gerçeğe uygun bir düşünce bile sadece varolanın, yani gerçeğin bilgisidir, onun "hakikat" biçiminde dile getirilişidir. Dünyayı değıştirmek ise, şimdi varolmayanın yeni bir dünya olarak yaratılışdır.

Gerçeği bilmek ve dönüştürmek, Marksizmin felsefeye bakışında vazgeçemeyeceği bir ilkedir. Marksizme göre felsefe, hem bir dünya görüşüdür, hem de bu dünya görüşünün dünyayı değıştirmek üzere uygulanmasıdır. Söz konusu olan dünya, sınıflı bir dünyadır. Teorik bir dünya görüşü olan felsefe ile yeni bir dünyanın pratik tasarısı olan felsefe, Marksizmde birleşir, bütönsel bir "felsefeye" dönüşür. Bu aynı zamanda eski felsefenin parçalanması ve aşılması anlamına gelir.

Gerçek'i, insan bilincinden bağımsız olan dış dünya olarak algılayan Marksizm, bu gerçeklikten hakikati (düşönceyi) çıkarır; ama orada duramaz; düşönceyi pratiğe çevirir.

Marksizm için aşılımış felsefe hem gerçekliğin varolduğu şekliyle bilgisidir, hem bu bilgiye ulaşma yöntemidir, hem de gerçekliğin değıştirilerek yeniden yaratılmasıdır. Gerçekliğin bilinci olan aşılımış felsefe sayesinde, ilk gerçekliğin pratik içinde dönüştürölmesi, Marksizmin felsefi bir özelliğidir.

¹⁵ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 1*, çev. Muzaffer Ardos, Sevim Belli, Ahmet Kardam ve Kenan Somer, Sol Yayınları, 1976, s.14.

2.2 - FELSEFENİN TARAFLILIĞI

Tek bir felsefe yok, farklı felsefeler, farklı dünya görüşleri varsa, onların arasında bir kavga, çarpışma da vardır. Doğal olarak taraflar vardır. Her felsefî görüş, diğer felsefî görüşe karşı bir taraftır. Böylece felsefenin içine ister istemez yanlılık girer. Felsefede yansızlık olmaz.

Birçok felsefî akım felsefede bir taraflılık olduğunu kabul etmez; "genel, tarafsız" felsefeden bahseder. Oysa Marksizm felsefede taraflılığı kabul eder.

Marksizm yanlılık anlayışını, nesnel-objektif toplumsal bir temele yerleştirir; bu, sınıflı toplumdur. Uzlaşmaz sınıfların var olduğu kapitalist toplumda iki sınıfın (proletaryanın ve burjuvazinin) dünya görüşleri çarpışır. Marksizm, proletaryanın dünya görüşü tarafında saf tutar. Lenin belirtir ki:

"Marx ve Engels, felsefede, başından sonuna kadar, taraflı idiler."

*"Felsefedeki tarafların mücadelesinin son tahlilde modern toplumdaki düşman sınıfların eğilim ve ideolojilerini yansıtan bir mücadele olduğunun gözden kaçırılmaması gerekir. En yeni felsefe, iki bin yıl öncesinin felsefesi kadar taraflıdır."*¹⁶

¹⁶ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 2*, çev. İsmail Yarkın, İnter Yayınları, 1989, s.198, 222.

İKİ FARKLI FELSEFE

"Felsefede bir materyalist çizgi, bir de idealist çizgi vardır ve bunların arasında da bilinemezciğin çeşitleri bulunur. Felsefede 'yeni' bir bakış açısı bulmaya yönelmiş boş çabalar, 'yeni' bir değer kuramı, 'yeni' bir rant kuramı vb. yaratmak için harcanan benzeri çabalarda görülen aynı akıl fukaralığını açığa çıkarıyor."

V.İ.Lenin

Marksizmden önceki eski felsefe; idealizmin, metafiziğin, kaba veya doğacı materyalizmin, maddeciliğe dayanmayan diyalektiğin değişik renklerini (bileşimlerini) taşır. Eski felsefenin karşısına dikilen Marksizm bu felsefeyi parçalar, eleştirir. Eski felsefe ile Marksizmin savunduğu diyalektik-tarihsel materyalizm iki zıt uçtur.

Eski felsefe bilimler üstünde durur ve onlara yol gösterdiğini iddia eder. Eski felsefeyi aşmış Marksizmin felsefî görüşleri ise, bilimlerin içine girer, bilimlerin ayrılmaz parçası durumuna gelir. Bu noktaya yeniden döneceğiz. Şimdi eski felsefeden Marksizmin kopuş noktalarını göstermemiz gerekiyor.

Her insanın dünyaya farklı biçimde baktığını, farklı dünya görüşünün olduğunu belirtmiştik. Bu değişik dünya anlayışları kabaca iki temel bölümde toplanabilir:

- a) İdealizm.
- b) Materyalizm.

Temelden değişik iki felsefenin aralarındaki farklı ortaya koyabilmemiz için madde ve bilinci incelememiz gerekir önce.

3.1 - MADDE

Dış dünya, insanın bilincini dışarıda bırakan dünyadır; yani insanın bilincinin dışında varlığını sürdüren dünyadır. Doğa, doğadaki her şey, bu dış dünyanın kapsamına girer. Ağaçlar, nehirler, ovalar, ürettiğimiz şeyler vb.

Dünya ve dünyadaki her şeyin temeli maddeden oluşmuştur. O madde içimizde duyular üretir; bilincimizi oluşturur. Demek ki, bilincimizin dışında olan, ama bilincimizin yansıttığı şey maddedir.

”Madde denilen kavram, şu anlama gelir: kendisini yansıtan insan zihninden bağımsız olarak varolan ve onun tarafından yansıtılan nesnel gerçeklik.”¹⁷

O halde Marksizm için madde, insanın bilincinin dışında var olan her şeyi içerir. Bu nedenle madde hem bir varlıktır (dış dünyada var olandır), hem de zihnimizin, düşünce ve duygularımızın dışında olup, bunları oluşturduğundan dolayı nesnel bir gerçektir.

Marksizm felsefeye bakarken; Madde’yi, Doğa’yı, Dış Dünya’yı, Varlık’ı, Nesnel Gerçek’liği aynı düzlemde kullanır.

* * *

Gözümüzle görebildiğimiz bir ağaç da maddedir, gözlerimizle görmediğimiz enerji de! Işık, maddenin bir biçimde varoluş tarzıdır. Elektromanyetik dalgaları, radyo dalgalarını göremiyor oluşumuz onların maddî temellerini ortadan kaldırmaz. Enerji, maddenin özgün bir biçimidir; ışık da enerjinin özgün bir biçimidir. Enerjinin dönüşümü maddî bir olaydır. Enerji, insan bilincinin dışında meydana gelen bir madde dönüşümüdür.

”Enerjinin dönüşümü, doğa bilimleri tarafından insan zihninden ve insanlığın deneyiminden bağımsız bir nesnel süreç olarak değerlendirilir; yani enerji dönüşümü, materyalist bir biçimde değerlendirilir.”¹⁸

Sözgelimi elektrik, enerjiye dönüşmüş bir maddedir. Bu nedenle madde enerjiye dönüştüğünde yok olmaz; kendi maddeliğini aynen korur. Maddenin değişik biçimleri birbirine dönüşür ve asla yok olmaz. Bunun tersi de doğrudur; ortada madde yoksa, hiçbir şekilde ne enerji yaratılabilir, ne de başka bir biçime dönüştürülebilir. Aynı şey maddenin tüm özellikleri için de geçerlidir; onlar yok edilemez ve yoktan yaratılamaz. Dünya yarın yıkıma uğrasa, onun yapısını oluşturan madde yok olmayacaktır; maddenin başka bir biçimine dönüşmüş olacaktır. İnsanı başka koşullarda yeniden yaratacaktır:

”Maddenin bütün değişimleri ile birlikte sonsuzca aynen kaldığından, onun niteliklerinden hiçbirinin kaybolmadığından (...) kesinlikle eminiz.”¹⁹

¹⁷ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 2*, çev. İsmail Yarkin, İnter Yayınları, 1989, s.97.

¹⁸ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 2*, çev. İsmail Yarkin, İnter Yayınları, 1989, s.110.

¹⁹ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.110.

Dünyanın yok olması bir enerji dönüşümüdür; maddenin bir biçimden diğer biçime geçmesidir. Nasıl ki dünyanın maddî var oluşu bilincimizin dışındaysa, maddenin başka bir maddeye dönüşerek biçim değiştirmesi de zihnimizin dışındadır.

* * *

Bilim gösterdi ki, maddenin yapıtaşları atomlardan ve onun altparçacıklarından ibarettir. Evren, moleküllerden-atomlardan-atomaltı parçacıklardan yapılmıştır. Proton, elektron, foton, nötron, pozitron, döteron, nötrinon vb. parçacıkların bilişimlerden oluşan madde yapısı kuantum fiziğiyle doğrulanmıştır. Şüphesiz ki bilim, yeni atomaltı parçacıklar keşfetmeye devam etmektedir.

Atomaltı parçacıklarından oluşan maddenin temel özellikleri nelerdir?

Hareket: Bütün atomaltı parçacıklar hareket halindedir; dolayısıyla maddenin kendisi hareket halindedir. Maddenin bir biçimden diğer biçime dönüşümü hareketten başka bir şey değildir. Hareket fiziksel olabilir, kimyasal olabilir, mekanik yer değiştirme hareketi olabilir, biyolojik değişim olabilir vb.

Nasıl ki, madde bilincimizin dışındaysa, onun hareket biçimleri de bilincimizin dışındadır. Güneş, dünya, zihnimizin dışında hareket eder: Göksel cisimlerin değişimi, ısının-manyetik akımın değişimi, kimyasal-fiziksel değişim, hatta insanın kendi değişimi hep bir hareket içinde meydana gelir. Madde hareketsiz biçimde varolamaz; hareket, maddenin var olduğunu gösterir. Madde demek, hareket demektir; hareket demek, madde demektir.

*”Hareket, maddenin varoluş biçimidir. Hiçbir zaman, hiçbir yerde, hareketsiz madde ne olmuştur, ne de olabilir.”*²⁰

*”Dünya hareket halindeki maddedir demek ya da dünya maddesel harekettir demek, işin özünü değiştirmez.”*²¹

Gözlerimizin önünde hareketsizmiş gibi duran bir masa aslında hareket halindedir; dünyanın, güneş sisteminin hareketine katılır. Ayrıca kendi yapısı olan atomlar-atomaltı parçacıklar sürekli hareket halindedir. Demek ki her hareketsizlik, her denge görelidir; yani başka bir hareket biçimine göre hareketsizdir; gerçekte hareket halindedir. Hareketsizlik, hareketin belirli bir noktasıdır. Hareket sonsuzdur, hareketsizlik sonludur.

*”Her hareketsizlik, her denge, yalnızca görelidir, ancak şu ya da bu belirli hareket biçimine göre bir anlamı vardır. Bir cisim, örneğin, yeryüzünde mekanik denge durumunda, mekanik bakımdan hareketsiz durumda bulunabilir. Bu, onun, dünyanın, tüm güneş sisteminin hareketine katılmasını hiç mi hiç engellemediği gibi, en küçük fizik parçacıklarının onun ısı tarafından koşullandırılan titreşimlere uğramalarını da, atomlarının kimyasal bir süreç gerçekleştirmelerini de engelleyemez.”*²²

²⁰ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.128.

²¹ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 2, çev. İsmail Yarkin, İnter Yayınları, 1989, s.108.

²² Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.128.

Denge ile hareket birbirinden koparılmaz; denge sıfır noktasında hareket demektir. Denge, harekete dönüşür; hareket, dengeye. Her denge bağıntılı ve geçicidir. İnsan uyurken hareketsiz görünmesine rağmen, içsel metabolizma sayesinde hareket halindedir. Nefes alıp vermek bile harekettir.

”Denge hareketten ayrılmaz. Dünyasal cisimlerin hareketinde, hareket dengedir ve denge harekettir (bağıntılı).”

”Canlı organizmada, büyük organlar gibi bütün en küçük parçaların da sürekli hareketini görürüz; bunun sonucu olarak normal hayat dönemi içinde tüm organizmanın sürekli bir dengesi vardır ve buna rağmen hareket halindedirler.”²³

Eğer var olan madde yok edilemiyorsa, maddenin bir varoluş biçimi olan hareket de yok edilemez; ancak başka bir harekete dönüştürülebilir, aktarılabilir.

”Hareketsiz madde, maddesiz hareket denli us almaz bir şeydir. Öyleyse, maddenin kendisi gibi, hareketin yaratılması ve yokedilmesi de olanaksızdır.”²⁴

”Hareketsiz madde düşünülemez. Ayrıca, madde, karşımızda, var olan, bunun gibi de yaratılamayan ve yok edilemeyen bir şey olarak duruyorsa, bundan, hareketin de hem yaratılamayan ve hem de yok edilemeyen bir şey olduğu sonucu çıkar.”

”Madde ve hareketin yaratılmadığını ve yok edilemeyeceğini söylediğimizde, dünyanın sonsuz bir gelişme halinde, yani kötü sonsuzluğun biçiminde var olduğunu söylemiş oluyoruz ve böylece bu süreçte kavranabilecek ne varsa hepsini kavırıyoruz.”²⁵

* * *

Uzay ve Zaman: Madde mutlaka uzayda (mekânda) bulunmak zorundadır. Uzay (mekân), maddeyi bulunduran sınırsız yerdir. Gözümüzle gördüğümüz bir kitap da yer işgal eder, yani uzayda bulunur; gözümüzle görmediğimiz elektromanyetik alan da! Enerji uzayda yer kaplayan bir maddedir; uzaysız enerji olmaz.

Maddesiz bir mekân, mekânsız bir madde olanaksızdır. Bir madde olan dünya uzayda bulunur. Uzaysız bir dünya düşlemek, dünyanın madde olarak var olmadığını düşlemeye özdeştir.

Uzay-mekân, maddenin varlığını gösteren bir varoluş tarzıdır. Madde değişime uğrarken mekân da değişime uğrar; ama mekânsız madde olamayacağı için uzay hiçbir şekilde yok olmaz.

Madde sürekli değişim halinde olduğundan dolayı, ”Zaman” içinde hareket eder; zaman, maddenin değişimini gösteren süredir. Maddedeki hareket ve mekân değişikliği zamanı oluşturur. Zaman da mekân gibi maddenin varlığını gösterir, onaylar. Zaman da, uzay gibi maddenin varoluşundan koparılamaz.

²³ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.300, 301.

²⁴ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.128.

²⁵ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.88, 288.

”Nesnel gerçekliğin varlığının bir formudur zaman.”²⁶

Zamanın en büyük özelliği geriye alınamıyor oluşudur; zaman geriye gitmez, tersinmez.

Varlık (madde), her an hem hareketle birliktedir, hem de uzay ve zamanla.

”Her Varlığın temel biçimleri uzay ve zamandır, ve zaman dışında bir Varlık, uzay dışında bir Varlık denli büyük bir saçmalaktır.”²⁷

Uzay-zaman, aklımızdan bağımsız olarak nesnel gerçekliğini korur. Tıpkı hareket gibi! Her üçü de varlığın, yani maddenin nesnel olan gerçek biçimleridir. Hiçbiri birbirinden ayrılamaz.

”Evrende hareket halindeki maddeden başka bir şey yoktur ve hareket halindeki madde de uzay ve zamanın dışında hareket edemez.”²⁸

İnsanoğlu ortaya çıkmadan önce de, madde (doğa) milyonlarca yılla ölçülen bir zaman içindeydi ve uzayda bir yer kaplıyordu. Madde insan bilincinin dışında var olduğundan dolayı, doğanın-zamanın-uzayın-hareketin varlığı insanın varoluşuna bağlı değildir. Madde (doğa) var olmasaydı, insan var olamazdı; ama şu dünyadaki bütün insanlar ölse bile madde ve onun özellikleri (hareket-uzay-zaman) yok olmaz.

”Yeryüzünün herhangi bir toplumdan önce, insandan önce, canlı maddeden önce varolduğu ve diğer gezegenlere göre belirli bir zaman ve belirli bir uzay içinde varolduğu öğretilerine tekabül eden bir nesnel gerçeklik vardır.”²⁹

Sonuç olarak maddenin tanımını daha geniş olarak şöyle yazabiliriz:

Madde, insan aklının dışında olan, uzaysız-zamansız-hareketsiz var olamayan nesnel gerçekliktir.

²⁶ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.185.

²⁷ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.116.

²⁸ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 1, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.222-223.

²⁹ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 1, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.239.

3.2 - BİLİNÇ

İlk önce organik (cansız) doğa (madde) vardı. Yani düşünme yeteneği olmayan bir madde! Bu organik maddeden düşünme yeteneği olan bir madde (insan ve onun beyni) ortaya çıktı.

”Düşünce, bilinç, belli bir biçimde örgütlenmiş maddenin en üst ürünüdür.”³⁰

Beyin, canlı bir madde olduğuna ve cansız bir doğadan çıktığına göre, insanın kendisi de, bilinci de doğanın çocuklarıdır. Bilincin (aklın) anası maddedir; dolayısıyla önce ana vardır, sonra çocuklar.

”Eğer daha sonra düşünce ile bilincin ne oldukları ve nereden geldikleri sorulursa, bunların, insan beyninin ürünü oldukları, ve insanın da, doğanın, çevresi içinde ve çevresi ile birlikte gelişen bir ürününden başka bir şey olmadığı görülür.”³¹

Demek ki, Marksizm bilincin, düşüncenin (tinin, zihnin, ruhun, aklın), maddenin bir ürünü olduğunu savunur. Engels Marksizmin bu temel ilkesini şöyle formüle eder:

”Madde, tinin bir ürünü değildir, ama tinin kendisi maddenin en üstün ürününden başka bir şey değildir.”³²

Eğer madde (doğa) olmasaydı, bilinci olan bir insan ortaya çıkamazdı. Ama bunun tersi doğru değildir; dünyada insan nesli hiç ortaya çıkmazdı, yine madde varlığını sürdürecekti. Madde bilinçten, akıldan bağımsız olarak vardır. Madde, bilinçten öncedir; yani madde birincildir, bilinç ikincildir.

”Doğa bilimi, dünyanın üzerinde hiçbir insan veya herhangi bir yaratığın var olmadığı ve olamayacağı bir durumda da var olduğunu pozitif bir şekilde iddia ve ispat etmektedir. Canlı madde uzun bir evrimin ürünü, daha sonraki bir olgudur.

(...)

Madde birincildir ve düşünce, bilinç, duyum çok yüksek bir gelişmenin ürünleridir.”³³

Diyebiliriz ki, bilinç, beynin varoluş biçimidir. İnsanın dış dünyayı anlamasına hizmet eder. Beynin bir fonksiyonudur bilinç. Psişik (ruhsal) olgular bilinçle bağlantılıdır. Bilinç, maddenin ürünüdür; ama kendisi madde değildir. Bilinç ile madde eşitlenemez. Bilinç, maddî dünyanın fikirleşmiş bir yansımasıdır. Beyin bu yansıtmaya dayanarak bilinci yaratır.

”Her insan, fikri, akli, iradeyi, ruhsalı, normal olarak işleyen insan beyninin bir işlevi olarak bilir ve bilim de bunları böyle inceler.”³⁴

³⁰ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 1*, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.59.

³¹ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.93.

³² Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünalın, Sol Yayınları, 1979, s.425.

³³ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 1*, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.85.

³⁴ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 2*, çev. İsmail Yarkın, İnter Yayınları, 1989, s.55.

3.2.1 - Bilincin Gelişimi

Peki, bilinç nasıl gelişmiştir? Eğer bir dil, toplum olmasaydı, bilinç olabilir miydi? Marksizmin bu soruya yanıtı olumsuzdur. Bilinç, toplumsal gelişmenin ürünüdür; toplumun dışında var olamaz, dilin dışında var olamaz. Eğer insanlar bir toplum içinde birbirleriyle ilişki kurmasaydı, dil sayesinde birbirini anlamasaydı, bilinçten yoksun kalırlardı. O nedenle dil, ilk gelişmemiş bilinçtir.

”Dil, bilinç kadar eskidir, - dil, öteki insanlar için de varolan, ve o halde benim için de varolan ilk, pratik, gerçek bilinçtir ve tıpkı bilinç gibi dil de, ancak, diğer insanlarla karşılıklı ilişki kurma gereksinmesiyle, zorunluluğuyla ortaya çıkar.”³⁵

”Dilin tek bir bireyin ürünü olarak düşünülmesi bir saçmalıktır. (...) Dilin kendisi, bir topluluğun ürünüdür.”³⁶

Şüphesiz ki, dil ile başlayan ilk bilinç, hayvansal yan taşıyan sürü bilincidir; hayvanlardaki içgüdü'nün yerine, bilincin geçmeye başlamasıdır. Toplum ve dil geliştikçe insanın bilinci olgunlaşır, hayvan dünyasından bilinci sayesinde kopar. Düşünceler dilin sayesinde oluşur ve iletilir. Bilinç, düşüncelerin, duyguların toplamıdır.

Peki, dil neyin ürünüdür? Toplumsal üretimin, emeğin. İnsanın kendisi emeğin ürünüdür. İnsanın doğa üzerindeki ilk egemenliği emek ile başlar. Emeğini doğada üretim yapmak için kullanan insan, diğer insanlarla ilişki zorunluluğu duyar; birlikte üretim için konuşmak gerekir, dil gerekir. Dilin doğmasını zorlayan emektir. İlk insanlar dil sayesinde düşünce ifade eden sesler çıkararak anlaşmaya çalışırlar, bilinç dünyasına girerler. Hayvanla insanı karşılaştırmak gerekir. Engels'in dediği gibi bu karşılaştırma:

”Dilin kaynağının, emek sürecinden ve emek süreci ile birlikte doğduğu açıklamasının, tek doğru açıklama olduğunu gösterir.”³⁷

3.2.2 - Bilinç ile Dış Dünya İlişkisi

Beyin, tek başına düşünmeye yeterli midir? Hayır! İnsanın bilinci yaşadığı maddî çevreye, dış dünyaya, topluma bağımlıdır. Beyin, toplumla ilişki kurmadan, maddî dünyadan bir uyarım almadan tek bir düşünce bile üretemez. Beyin ile dış dünya arasında ilişkinin kopması halinde, bilinç kayba uğrar. Bitkisel yaşama girmiş, kendi içine kapanmış bir beyin yaşasa da ölüdür; fikirler üretemez.

Kısacası, bilinç, insanın kendini çevreleyen toplumla ilişkisidir; toplumsal karakter taşır.

³⁵ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.51-52.

³⁶ Karl Marx, *Grundrisse 1*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1999, s.382.

³⁷ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.83.

”Bilinç, demek ki, daha baştan toplumsal bir üründür ve insanlar mevcut oldukları sürece böyle kalır.”³⁸

Toplumsal varlık olan insanın bilinci, toplumsal varlık (toplumun maddî yapısı) tarafından yaratılır. Ancak bu yaratımdan sonradır ki; toplumsal bilinç, toplumsal varlığı etkileyip, dönüştürebilir. Bu noktaya ”tarihsel materyalizmi” incelerken yeniden döneceğiz.

3.2.3 - Beden-Beyin İlişkisi

Beyin, bedenin bir organıdır; beyinsiz bir beden ne kadar saçmalıkta, bedensiz bir beyin de o kadar saçmalıktır. Ama felsefe tarihinde böyle düşünen filozoflar vardır. Descartes, Platon vb. ruh göçünü savunan bütün filozoflar, ruhun (zihnin), bedenden ayrı olarak var olabileceğini iddia ederler.

Marksizm bunu kabul etmez. Beyin (zihin), dolayısıyla düşünce-duygu-bilinç, beden ile birliktedir. Marksizm, zihin ile vücut arasındaki ikiliği ortadan kaldırır; onları bir bütün olarak ele alır. Marksizme göre, bedenden bağımsız bir zihin olamaz:

”’Zihin ve vücut ikiliğinin’ materyalist biçimde ortadan kaldırılışı (yani, materyalist bircilik – monizm) zihnin vücuttan bağımsız olarak varolmadığı, zihnin ikincil, beynin bir fonksiyonu, dış dünyanın bir yansıması olduğu iddiasından ibarettir.”³⁹

3.2.4 - Bilincin Ölümü

Felsefede bilinç kavramını tercih etmeyen, onun yerine ”ruh” kavramını kullanan filozoflar vardır. Marksizm ”ruh” kavramından bilinci, zihni, zihinsel olayları, duygu ve düşünceleri anlar.

”Ruhsal olan, zihin, vb., maddenin (yani fizikselin) en üst ürünüdür, insan beyni denen şu (...) maddenin bir işlevidir.”⁴⁰

”Ruh” kavramına dinsel bir elbise giydirilmesine, onun maddenin yansıması olduğunun inkârına karşıdır Marksizm. İnsan öldüğünde bilinci de ölür, nasıl ki bilinç başka bir insanın bilincine göç edemezse, bilinçle-zihinle vb. aynı anlama gelen ruh da ölür; başka bir insana göç edemez. Ruhun ölümüyle bilincin ölümü özdeştir. Ne ruhlar ortalıkta dolaşır, ne de ruh göçü olabilir. Ruh (bilinç-zihin-düşünce ve duygu) ölümlüdür, ölümsüz ruh olamaz.

Marksizme göre: Ölüm, hayatın içindedir. Bilincin (ruhun) ölmesi, hayatın ölmesidir; içindeki ölümün ortaya çıkmasıdır.

³⁸ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.52.

³⁹ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 1, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.106.

⁴⁰ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 2, çev. İsmail Yarkin, İnter Yayınları, 1989, s.53.

*”Hayat her zaman onda çekirdek olarak bulunan zorunlu sonucu, ölüm ile ilgili olarak düşünülür. Hayatın diyalektik kavranışı bundan başka bir şey değildir. Ama bunu bir kez anlayan kişi için ruhun ölümsüzlüğü ile ilgili bütün sözler değerini yitirir.”*⁴¹

⁴¹ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.361.

3.3 - İDEALİZM VE MATERYALİZM

Bütün felsefelerin önüne çıkan sorun, madde ile bilinç arasındaki ilişki sorunudur.

Madde (varlık, doğa, dış dünya) ile bilinç (ruh, zihin, tin, düşünce) arasındaki ilişkide hangisi önceliklidir?

Evrende önce madde mi vardı, yoksa düşünce mi?

Madde mi düşünceyi doğurdu, yoksa düşünce mi maddeyi?

Bu sorulara başka bir soru daha eklenebilir: Evrende madde her zaman var mıydı, yoksa maddeyi (dünyayı) doğaüstü bir güç (Tanrı) mı yarattı?

Materyalizm maddeyi birincil olarak kabul eder; bilinci (yani insanı) onun ürünü olarak görür. Marksizme göre: Maddeyi hiç kimse yaratmamıştır, o hep ezeli ve ebedi olarak vardı ve var olacaktır.

Materyalizmin bu görüşüne karşı idealizm tersini savunur; bilinci birincil olarak ele alır, maddeyi ya kabul etmez, ya da ettiği durumlarda ona ikincil rolü verir. Maddenin her zaman var olduğunu inkâr eder, dünyayı doğaüstü bir gücün yaratımı olarak görür. Engels bu iki karşıt görüşü şöyle formüle eder:

”Her felsefenin ve özellikle modern felsefenin büyük temel sorunu, düşüncenin, varlık ile ilişkisi sorunudur. (...) Dünya Tanrı tarafından mı yaratılmıştır, yoksa bütün öncesizlik boyunca var mı idi?”

Bu soruyu yanıtlayışlarına göre filozoflar iki büyük kampa ayrılıyorlardı. Tinin, doğaya göre önce gelme özelliğini ileri sürenler (...) idealizm kampını oluşturuyorlardı. Ötekiler, doğayı esas öge sayanlar ise materyalizmin değişik okullarında yer alıyorlardı.”⁴²

Demek ki felsefede, varlık, doğa, dış dünya, madde öncedir diyenler materyalist dünya görüşüne sahiptir. Tersini söyleyenler ise idealist dünya görüşüne! Dünyanın yaratıldığını savunanlar idealisttir.

* * *

Marksizm felsefede materyalizm tarafındadır. Materyalist açıdan doğaya bakış, onun olduğu gibi ele alınmasına dayanır; yabancı bir unsuru doğanın içine (yaratımına) sokmaz Marksizm.

”Materyalist doğa görüşü, doğanın olduğu gibi basit biçimde, yabancı bir şey katmadan kavranmasından başka bir şey değildir.”⁴³

Materyalizm doğayı olduğu gibi gördüğüne göre; bu, maddenin (doğanın) insanın bilinci dışında kabul edilmesinden başka bir şey değildir. Düşüncelerimiz, duyularımız (duyu

⁴² Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.421, 422.

⁴³ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.243.

organlarımızın uyarılmasıyla ortaya çıkan ruhsal, bilinçsel olgu), doğadaki nesnelerin beyine yansmasıyla oluşur; fikirler, maddenin kopyalarıdır. Oysa idealizm, zihin olmadan (ya da doğaüstü bir güç olmadan) maddî dünyanın var olamayacağını ileri sürer. Yani dünyada insan (bilinç) yoksa, dünya da yoktur.

”Materyalizm, (...) zihin dışındaki nesnelerin tanınmasıdır; fikirler ve duyular bu nesnelerin kopyaları veya beyindeki yansımalarıdır. Karşı doktrin (idealizm), 'zihin olmadan' nesnelerin var olamayacağını öne sürer.”⁴⁴

Evrenin gerçek unsuru duyular değil, maddedir. Duyumu yaratan maddedir. Duyular, nesnelerinin (maddî şeylerin) imgeleri veya yansımalarıdır. Nesnelerden, duyuma ve düşünceye geçmek materyalizmdir; düşünceden, duyumdan, nesnelere yönelmek idealizmdir. Materyalizm maddeden yola çıkar; idealizm düşünceden!

”İdealizmin özü, ruhsal olanı çıkış noktası olarak almaktır; dış doğa bundan çıkartılır.”⁴⁵

İdealizm, insanın bilincinden başlayarak dünyayı anlamaya ve yorumlamaya çalışır; dünyanın ilkelerini (bilgisini) insan bilincinden çıkarır. Oysa materyalizm doğadan başlar, onu inceler; doğanın ilkelerini doğanın içinden çıkarır. İdealizm, kafadan çıkardığı ilkeleri, doğaya yasa olarak dayatır. Oysa materyalizm, insan bilincine yansıyan doğanın ilkelerini araştırıp, kabul eder.

Varlık (madde) dünyada değişik biçimlerde bulunur. Materyalizm varlıktan bilince yönelerek düşünceleri oluşturur; fakat idealizm insanın beyninden çıkarttığı ilkeleri, araştırmanın başlangıcı yapar. Materyalizme göre bunlar sonuçtur; araştırma doğadan başlar, bilinçte sonuca erişir. Doğa ve onun yasaları, bir insanın beyninden çıkardığı görüşlere uymaz; bu görüşler doğadan çıkarılabildiği ölçüde, gerçeğe (doğaya) uygun olur; onun gerçeği ile çakışır:

”Varlık, yalnızca dış dünya biçimleridir, ve düşünce, bu biçimleri, hiçbir zaman kendinden değil, ama tastamam, ancak dış dünyadan çıkartıp türetebilir. (...) Doğa ve insan dünyası ilkelere uymaz, ilkeler ancak doğa ve tarihe uydukları ölçüde doğrudur. Sorunun tek materyalist anlayışı budur.”⁴⁶

* * *

İdealizmin, düşünceden başlayarak felsefî açıklamalar getirdiğini belirttik. Henüz idealizmin kendi içindeki değişik versiyonlarından söz etmedik. İdealizmi, öznel idealizm ve nesnel idealizm olarak iki ana akıma ayırabiliriz. Her ikisi de ”düşünceden” yola çıkar; ama öznel idealizm, insan düşüncesinden (bilincinden); nesnel idealizm ise nerede olduğu belli olmayan ”Mutlak Fikir”den başlayarak dünyayı kurar. Kısaca bu iki akıma değinelim.

Öznel idealizm: Öznel idealizme göre maddî olan her şey insanın (öznenin) beyninde vardır. Bu bakış açısının doğal sonucu, eğer insan bilinci ortada yoksa dünya da ortada yoktur. Dünyanın varlığını insan bilincinin varlığına eşitler öznel idealizm. Demek ki, öznel idealistler,

⁴⁴ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 1*, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.20.

⁴⁵ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 2*, çev. İsmail Yarkin, İnter Yayınları, 1989, s.52.

⁴⁶ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.92.

dünyayı kendi bilinçlerine yarattırırlar. Onlara göre, bilinci kapalı bir insan için dünya ortadan yok olur. Dünyanın bir bilinç tarafından algılandığı zaman ancak var olduğunu, algılanmadığı zaman yok olduğunu iddia ederler. Öznel idealizmin temel formülü şudur:

İnsanın (öznenin) bilinci = dünyanın varlığı.

Dikkat edilirse burada düşünce ile madde (varlık) eşitlenir. Düşünce ortadan kalkınca, madde de ortadan kalkar. Oysa materyalizm, maddenin (dünyanın) varlığının insan düşüncesine bağlı olmadığını, ortada düşünecek bir tane insan olmasa bile, dünyanın varlığını sürdürdüğünü kabul eder. Madde ile düşüncenin özdeş olmadığını söyler. Madde düşünceye bağlı değildir; ama düşünce maddenin ürünüdür, maddeye bağlıdır. Yani materyalizme göre eğer ortada madde yoksa, düşünce de olamaz. Öznel idealizme göre tersi!

Lenin, idealizmin, "eğer Ben yoksam, dünya da yok" formülünü eleştirir; öznel idealizmin bir safsata olduğunu söyler: Tımarhane sakini olmayan her sağlıklı insanın; şeylerin, çevrenin, dünyanın, bizim duyularımızdan, bilincimizden, Ben'imizden ve genel olarak insandan bağımsız olarak var olduğunu görebileceğini belirtir.

Öznel idealizmi savunan filozoflara örnek olarak George Berkeley'i verebiliriz. Berkeley'in temel sloganı şudur: "Var olmak algılanmak demektir".

Demek ki, ona göre algılanmayan bir şeyin varlığı yoktur. Masanın üzerindeki kalem ben algıladığım için vardır; eğer ben onu algılamazsam kalem yok olur. Berkeley için, eğer dünyayı algılayacak (dünyadaki bir şeyi gözleriyle görecektir, elleriyle dokunacak vb.) insan yoksa, dünya da yoktur. Berkeley bir adım daha atar: Tanrı dünyayı algıladığı için dünyanın var olduğunu söyler. Demek ister ki: Tanrı yoksa, dünya da yoktur. Burada nesnel idealizme yaklaşır. Ama Berkeley, Tanrı'nın varlığından emin olduğundan dolayı, algılama işini kendi bilincine (Ben'ine) indirger; bir insanın bilinci (kendisi yoksa) dünyanın yok olduğu sonucuna varır. Kısacası, Berkeley, insanın bilincinin dışında varlığını sürdüren dünyayı onaylamaz.

Lenin, Berkeley'i eleştirirken onun amacının bilincin dışındaki maddeyi inkâr etmek olduğunu söyler ve Berkeley'den bir altını yaparak bunu gösterir:

*"Varlığını inkâr ettiğimiz tek şey felsefecilerin Madde veya cisimler töz dedikleri şeydir. Bu inkârın insanların geri kalanına hiçbir zararı yoktur ve bunu hiç de aramayacaklarını söyleyebilirim... Fakat Ateist; kafirliğini desteklemek için bu boş kelimenin rengine ihtiyaç duyacaktır."*⁴⁷

* * *

Nesnel İdealizm: Öznel idealizm, dünyayı insanın kendi bilincine (düşüncesine) yarattırırken, nesnel idealizm bu işi "Mutlak Fikire" yaptırır. Nedir "Mutlak Düşünce"? Evrensel bir ruhtur, mutlak bir İdea'dır (Tin, Fikirdir). Bütün düşüncelerin babası olan bu "Mutlak Fikir" aslında Tanrı'dır. Tanrı isim değiştirerek "Mutlak Fikir" adını alır. Dünyayı (maddeyi, varlığı) bu düşünce yaratmıştır. Engels nesnel idealizmin görüşünü özetler:

⁴⁷ Berkeley, aktaran Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 1*, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.23-24.

*”Mutlak Fikrin ilerleyici bir gerçekleşmesi dünyayı yapar; o mutlak Fikir ki, bütün öncesizlik boyunca, dünyadan bağımsız olarak ve dünyadan önce bilinmeyen bir yerde var olmuştur.”*⁴⁸

Burada nesnel idealizmin formülü şöyle ortaya çıkar:

Mutlak Fikir = Tanrı = Varlık (madde, dünya).

Nesnel idealizme göre, bütün maddî nesneler Mutlak Düşünce’nin eseridir; düşüncenin görüntüleridir, onun yalın kopyalarıdır. Nesnel idealist için maddî bir masa, düşünceden (ama Mutlak Fikir’den) ortaya çıkmıştır.

Nesnel idealizm, kılık değiştirmiş dinsel bir görüştür.

*”Tanrıbabacılıktır idealizm.”*⁴⁹

Nesnel idealizme örnek olarak Hegel’i verebiliriz. Hegel bütün dünyayı ”Evrensel Akıl” olarak adlandırdığı doğaüstü bir gücün (Tin’in) yönettiğini düşünür. Bu evrensel Tin (Düşünce), aynı zamanda dünyayı yaratmıştır. Engels, Hegel’in ”usun (aklın) dünyayı yönettiği görüşünü” önce onun *Tarih Felsefesi* kitabından aktarır:

*”Usun dünyayı yönettiğini ilk olarak Anaxagoras söylemişti: ama oradan, fikrin tinsel gerçekliği yönetmesi gerektiğini kabul etmeye, insan ancak şimdi varmış bulunuyor. Böylece bu, göz kamaştırıcı bir gündoğuşu oldu.”*⁵⁰

Engels bu görüşün Hegel eliyle gökyüzündeki Tanrı’nın egemenliğinden, yeryüzündeki burjuvazinin egemenliğine vardığını gösterir ve eleştirir. Hegel, beynindeki düşüncelerin dış dünyanın (nesnelerin, süreçlerin vb.) yansıması olduğunu görmez. Tam tersini savunur; Evrensel Düşünce’nin yansımasından dünyanın oluştuğunu söyler. Engels bu görüşe karşı çıkar; Hegel’in gerçeği ters çevirdiğini belirtir:

*”Hegel idealistti, yani kafasındaki fikirleri, gerçek şey ve süreçlerin az çok soyut yansılarını olarak görecektir yerde, tersine, nesneler ile nesnelerin gelişmesini, dünya varolduktan önce bilinmeyen bir yerde varolan ’Fikir’in gerçekleşmiş yalın kopyaları olarak görüyordu. Bundan ötürü, her şey başaşağı konulmuş ve dünyanın gerçek bağlantısı tamamen tersine çevrilmişti.”*⁵¹

Hegel’in nesnel idealizmi özce şu anlama gelir; gerçek dünya, düşüncenin kopyasıdır. Oysa insanların düşünceleri, gerçek dünyanın kopyasıdır. Hegel için insanın kendi bilinci, dış dünyadan aldığı bir bilinç değildir. Hegel kendi bilincinin içinden somut, yaşayan insanı çıkarır. Kendi bilincini ise, Evrensel Düşünce’nin yaratımı olarak görür. Tam da Marx’ın söylediği gibi:

⁴⁸ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.422-423.

⁴⁹ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.306.

⁵⁰ Hegel, aktaran Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.66.

⁵¹ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.75-76.

”Hegel kendinin bilincini insanın, gerçek olan ve bunun sonucu nesnel gerçek bir dünya içinde yaşayan, ve onun tarafından koşullandırılmış insanın kendinin bilinci yapacak yerde, insanı kendinin bilincinin insanı yapar. Dünyayı kafası üstüne koyar.”⁵²

Sonuç olarak diyebiliriz ki; dünyayı, maddeyi, varlığı, insan bilinci ile veya Tanrı bilinciyle eşitleyen bütün felsefî akımlar idealizm kampına girer. Kısa bir formülle yazarsak:

- Dünya benim bilincime bağlıdır = Öznel İdealizm.
- Dünya doğaüstü bir güce (Tanrı’ya, Evrensel Düşünce’ye) bağlıdır = Nesnel İdealizm.

⁵² Karl Marx, *Kutsal Aile*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1976, s.286.

3.4 - İDEALİZM VE MATERYALİZMİN BİLGİ TEORİSİ

Materyalizmin bilgiye ulaşma anlayışı, idealizmin bilgiye ulaşma anlayışı arasında köklü fark vardır.

Materyalizme göre, dış dünyadaki bir nesnenin duyu organlarımızı uyarmasıyla "duyum" ortaya çıkar. Işık duyumu, gürültü duyumu, görme duyumu vb. Duyumlar, nesnelerin (maddenin) yansımından oluşur ve insan beyninde imgeler (duyu organlarıyla algılanmış olan nesnenin düşüncel kopyası) olarak kendini ortaya koyar.

Bir ağaca baktığımızda, onun beynimizde yarattığı duyum, o ağacın düşünce düzeyinde zihinsel resmini oluşturur ve biz onu algılarız. Demek ki, bilgilerimiz dış dünyadan gelir; dış dünya olmazsa bilgi olmaz.

Materyalizm, dış dünyadan insan bilincine uzanarak bilginin oluştuğunu kabul eder. Yani maddeyi birincil olarak ele alıp, sonra duyumu, düşünceyi oluşturur.

*"Materyalizm, doğa bilimleriyle tamamen aynı görüşte olarak, maddeyi birincil olarak almakta, bilinci, düşünceyi, duyumları ikincil olarak kabul etmektedir."*⁵³

Duyum, dış dünya ile bilinç arasındaki bağlantıdır; ama duyum, bilinçten ortaya çıkmaz; dış dünyadaki madde (nesne) sayesinde ortaya çıkar.

İdealizm bilgi teorisinde bilinçten dış dünyaya erişmeye çalışır. Onlara göre maddenin varlığı duyuma-düşünceye bağlıdır. Materyalizm tersini söyler: Madde, duyumu yaratır; duyum, yüksek biçimde örgütlenmiş canlı maddeye (beyine) bağlıdır.

*"Materyalizm işte budur: Duyu organlarımızı etkileyen madde duyumu yaratır. Duyum beyine, sinirlere, retina vb. ne, yani belirli bir biçimde örgütlenmiş maddeye bağımlıdır. Maddenin varlığı ise duyuma bağlı değildir."*⁵⁴

Demek ki idealizm, duyumlardan dış dünyaya giderken; materyalizm dış dünyadan duyumlara gider:

*"Felsefenizin idealist çizgisini (duyumlardan dış dünyaya gitmeyi), materyalist çizgi ile (dış dünyadan duyumlara gitme ile) değiştirmelisiniz."*⁵⁵

Duyum, dış dünyanın imgesidir materyalizme göre. İdealizme göre dış dünya insanın duyumudur; insanın düşüncesidir. İdealizm maddî bir şeyin kendisi olmadan, onun imgesinin oluşamayacağını unuttur. Materyalizm şu görüşü savunur:

⁵³ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 1*, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.46.

⁵⁴ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 1*, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.59.

⁵⁵ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 1*, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.61.

*”Bizim duyumumuz, bilincimiz, dış dünyanın yalnızca bir imgesidir. Ve bir şeyin kendisi olmadan, imgesinin de olmayacağı (...) çok açıktır.”*⁵⁶

Materyalist bilgi teorisine göre, yansıtan bir şey olmadan (madde olmadan) bir yansıma (duyum, imge) olamaz. Yankı (yansıyan) ancak bir maddenin (yansıtanın) var olması halinde mümkündür. Yağmur yoksa, yağmurun sesi yoktur. Dağ yoksa, yankı da yoktur.

İdealistler, duyumları, insanın beyni içinde bir hareket olarak kabul ederler; oysa materyalistler, duyumların kaynağını dış dünyada bulurlar. İdealistler için dış dünya = duyumların-düşüncenin hareketidir. Materyalist için dış dünya = duyumların kaynağıdır.

*”İdealist, dünyayı, (...) duyumlarımızın hareketi olarak değerlendirebilir; materyalist ise, dünyayı, duyumlarımızın bir nesnel kaynağı, nesnel modelinin hareketi olarak değerlendirir.”*⁵⁷

⁵⁶ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 1*, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.78, 158.

⁵⁷ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 2*, çev. İsmail Yarkın, İnter Yayınları, 1989, s.107.

3.5 – ARAYA SIKIŞMIŞ BİR FELSEFE: BİLİNEMEZCİLİK

Bilinemezcilik (agnostisizm) materyalizm ile idealizm arasında kalmış bir felsefedir; bir gözü materyalizme bakar, diğer gözü idealizme.

“Böylece, bilinemezci, bir bilim adamı olduğu ölçüde, herhangi bir şey bildiği ölçüde, bir materyalisttir; biliminin dışında, hiçbir şey bilmediği alanlarda, bilgisizliğini Yunancaya çevirmekte ve ona agnostisizm (bilinemezcilik) demektedir.”⁵⁸

Bilinemezci felsefenin en büyük önermesi, dünyanın (nesnelerin, olguların) tamamen veya bir kısmının bilinmeyeceğidir. Bunun için bu filozoflar “bilinemezçiler” adını alırlar. Engels bu filozofları şöyle özetler:

”Bir dizi başka filozof da vardır ki, dünyayı bilmenin olanaklı olduğunu, ya da en azından derinliğine bilmenin olanaklı olduğunu kabul etmezler.”⁵⁹

Bu filozofların bilinemezci düşüncelerinin doğal sonucu bilinmeyen şeyin değiştirilemeyeceği, yeni bir düzlemde yaratılamayacağıdır. Dünyayı bilememenin anlamı, dış dünyanın yansısını düşünce dünyasında bulamayız demektir. Bu, bilime, öğrenmeye bir sınır çekmedir; gizemciliğe, veya dinsel iman inancına varır. Oysa materyalizme göre, dış dünya bilincimize yansır; gerçeği bir hakikat olarak ortaya koyar. Burada da kalmaz, araştırmalarla yeni hakikatlere yol açar. Bugün bilemediğimiz, nedenlerini bulamadığımız şeyler yarın bilim sayesinde bilinir hale gelir. 1000 yıl önce insanlık modern makineleri, bilgisayarı bilmiyordu; ama bugün biliyor. 1000 yıl öncesinden farklı olarak değişik nesneler yapabiliyorsak, aynı zamanda onların ne olduğunu da biliyoruz demektir. Engels’in dediği gibi:

”Bir şeyin bütün niteliklerini biliyorsanız, şeyin kendisini de biliyorsunuz demektir.”⁶⁰

Bilinemezci felsefe, dış dünyadan duyu organlarıyla aldığımız algılara güvenmez. Duyularımızın bize bildirdiği nesne tasarımlarının gerçeği yansıtır yansıtmadığını bilemeyeceğimizi söyler. Gerçekten de duyularımız bazen yanılır; ama onun yanılıklarını pratikle, deneyle düzeltebiliriz. Bilinemezci bu yolu görmez.

Bir düşüncenin, bir olgunun, bir hakikatin gerçeği yansıtır yansıtmadığını anlamanın tek yolu onu pratiğin sınavına sokmaktır. Gözümüze bir çörek olarak görünen şeyin, gerçekten çörek olup olmadığını pratikte deney yaparak anlayabiliriz.

”Çöreğin varlığının kanıtı, yenmesindedir. Bu nesneleri, onlarda algıladığımız niteliklere göre, kendi yararımıza kullanmaya başladığımız an, duysal algılarımızın doğruluğunu ya da yanlışlığını yanılmaz bir sınamadan geçirmekteyizdir.”⁶¹

⁵⁸ Friedrich Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev. Öner Ünal, Sol Yayınları, 1978, s.45.

⁵⁹ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.423.

⁶⁰ Friedrich Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev. Öner Ünal, Sol Yayınları, 1978, s.43.

⁶¹ Friedrich Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev. Öner Ünal, Sol Yayınları, 1978, s.42-43.

Bilinemezci felsefe, materyalizm ile idealizm arasında gider gelir; bu felsefe hem utangaç materyalizmi, hem de utangaç idealizmi temsil eder. Ama hiçbir felsefe tarafsız, ortada kalmaz. Materyalizme veya idealizme yapışır kalır. Bilinemezciğin biçimi, görünüşü maddecidir; özü ise idealisttir. O nedenle Lenin, bilemezciğin üzeri kazınırsa altından idealizmin çıkacağını belirtir.

Bilinemezci felsefeye örnek olarak Kant'ı verebiliriz:

Kant, dış dünyanın varlığını kabul eder ve dış dünyadaki nesnelere, eşyalara "kendinde şey" ismini verir. Verdiği isim bir yana, dış dünyayı maddî bir gerçeklik olarak kabul etmesi onu materyalizme yaklaştırır; ama sonra bu "kendinde şeylerin" sadece görünüşünü bilmenin olanaklı olduğunu, onların aslında ne olduğunu (onların özlerinin ne olduğunu) bilemeyeceğimizi söyler. Böylece bir elle verdiğini, iki elle geri alır ve dolayısıyla idealizme saplanır. Lenin, Kant'ın iki uzlaşmaz felsefeyi bilinemezci bir temelde birleştirmesini şöyle ortaya koyar:

*"Kant felsefesinin temel özelliği, materyalizmle idealizmi bağdaştırması, bunlar arasında bir uzlaşma sağlaması, felsefenin birbirine karşıt ayrı ayrı iki akımını bir tek sistem içerisinde birleştirmesidir. Kant, bizim dışımızda, bizim tasarımlarımıza uygun düşen bir 'kendinden şeyi' kabul ederken bir materyalist gibi konuşur. Ama o, bu kendinden şeyin bilinemez, deneyimüstü, öbür dünyaya ait olduğunu açıklarken de, bir idealist olarak konuşur."*⁶²

Kant'a göre sözgelimi dış dünyada ağaçlar vardır; bunları gözlerimizle görebiliriz, onun görünüşü hakkında bir fikire sahip olabiliriz. Fakat bu ağaçların özünde ne olduğunu bilemeyiz. Böylece Kant bilimin sadece dış dünyanın görünüşüyle uğraşmasını istemiş olur. Kant bu sınırlamayı imana, Tanrı inancına yer açmak için yapar. Yaşadığımız dünya, bilimin gelişmesi Kant'ı yalanlar. Dış dünyadaki "kendinde şeyler" her gün bilim sayesinde bilinmektedir. Bir buzdolabını yapmak demek, onu bilmek demektir. Bilinmeyen şey yapılamaz. Dünya her an "kendinde şey" olmaktan çıkmaktadır ve bizim bildiğimiz, kullandığımız, "bizim için şeylere" dönüşmektedir. Engels, Kant'ın "kendinde şey" in bilinmeyeceği görüşünü şöyle eleştirir:

*"Bu felsefe saplantısının en çarpıcı çürütülmesi, bütün öteki saplantılarda olduğu gibi, pratiktir, özellikle deneyim ve sanayidir. Eğer biz, doğal bir görüngü hakkındaki anlayışımızın doğruluğunu, bu görüngüyü biz kendimiz yaratarak ve onu koşullarının yardımıyla meydana getirerek ve hele onu kendi amaçlarımıza hizmet ettirerek tanıtlayabiliyorsak, Kant'ın kavranamaz 'kendinde şey'inin işi biter. Bitkisel ve hayvansal organizmalarda üretilen kimyasal tözler, organik kimya birbiri ardından onları birer birer yapmaya koyuluncaya kadar, böyle 'kendinde şeyler' olarak kalırlar; ama kimya onları yaptı mı, 'kendinde şey', 'bizim için şey' haline gelir."*⁶³

⁶² Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 2, çev. İsmail Yarkin, İnter Yayınları, 1989, s.14.

⁶³ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünalın, Sol Yayınları, 1979, s.423.

İKİ FARKLI YÖNTEM

"İnsanlar, diyalektiğin ne olduğunu öğrenmeden çok önce, diyalektik olarak düşündüler; tıpkı düzyazı terimi varolmadan çok daha önce, düzyazı biçiminde konuştukları gibi."

Friedrich Engels

İnsanlar dünyayı anlamak ve yorumlamak için olaylara değişik yöntemlerle yaklaşırlar. Nasıl ki insanların materyalizm veya idealizm gibi bir bakış açıları varsa, bakış yöntemleri de vardır. Dış dünyadaki bilgiye, gerçeğe nasıl ulaşılacak? Dış dünyadaki bir olgu, bir olay nasıl ele alınacak? İnsanların bu soruya verecekleri yanıt onların kullandığı yöntemlere göre değişir. Felsefede iki temel yöntem vardır. Birincisi metafizik, ikincisi diyalektik. Marksizm, diyalektik yöntemi kullanır. Şimdi bu iki farklı yöntemi öz biçimde incelememiz gerekir.

4.1 – METAFİZİK = ANTİ-DİYALEKTİK

Metafizik yöntem olguları, nesneleri, süreçleri tek başlarına, genel bağıntılarından yoksun olarak ele alır. Maddeyi, nesneyi, olayları hareketleri içinde değil, hareketsizlikleri içinde incelemeye alır; değişkenlikleri içinde değil, durgunlukları içinde ele alır. Doğaya, hareket eden bir olgu olarak bakmaz; sanki ölmüş, cansız, hareketsiz bir şeyi inceler gibi bakar. Bu nedenle:

*”Doğa görüşünde, bütün ayrımların ara basamaklarda bir araya geldiği, bütün karşıtlıkların ara halkalar yoluyla birbirine geçtiği (...) için eski metafizik düşünce metodu artık yetersizdir.”*⁶⁴

Metafizikçi doğadaki nesneleri ve onların zihnimize yansayan kopyalarını (düşünceleri, kavramları) her zaman aynı kalan, hiç değişmeyen bir biçimde irdeler. Metafizikçi her şeyi ya olumlu, ya olumsuz olarak düşünür. Bir şey ya iyidir, ya kötüdür. Bir sorunun yanıtı ya evettir, ya hayırdır. Bir şeyin bir yanının iyi, diğer yanının kötü olabileceği metafizikçinin aklına gelmez. Metafizikçi için neden ve sonuç katı sınırlarla çevrelenmiştir; değişmez. Neden ile sonucun yer değiştirebileceğini, bir yerde neden olan şeyin, diğer yerde sonuç olabileceğini metafizik yöntem göremez. Metafizik yöntem, ağaca bakan; ama ormanı görmeyen bir yöntemdir.

*”Metafizikçi için, şeyler ve onların zihinsel yansılar, idealar, ayrıklanmıştır, onların birbiri ardına ve birbirinden ayrı olarak incelenmeleri gerekir, ve onlar, her zaman için, durağan, kaskatı, belirli inceleme konularıdır. O, kesinlikle uzlaşmaz antitezlerle düşünür. ‘Sözleri ‘evet, evet; hayır, hayır’dır; bunun dışında olan her şey, kötüdür.’ Ona göre, bir şey, ya vardır ya da yoktur; bir şey aynı zamanda, hem kendisi ve hem de kendisinden başka bir şey olamaz. Olumlu ile olumsuz, kesinlikle uyuşmaz; neden ile sonuç, birbirine göre, kaskatı birer antitez durumundadır.”*⁶⁵

Metafizik yöntemin en büyük yanlışlığı; doğayı, maddeyi, olayları ele alırken sürece hareketsizlik içinde bakmasıdır. Oysa daha önce gösterdiğimiz gibi, hayatta her şey hareket halindedir. Hareket halindeki bütün şeyler ise hem kendisiyle özdeştir, hem değildir. Hareket halindeki bir bisiklet, hem bir bisiklet olarak kendisiyle aynıdır; ama hareket ettiği için kendisiyle aynı değildir.

Bir insan hareketsiz durmasına rağmen, bedenin içinde hareket olduğundan dolayı; hem kendisiyle özdeştir, hem de değildir. Metafizikçi göz, bu insanı hareketsiz olarak görür; insan bedenindeki içsel hareketi göremez.

Hayatta her şey çelişkiyi içinde taşır. Olumlu ve olumsuz birliktedir. İnsan hep mutlu veya mutsuz değildir; bir olayda mutlu olur, diğer olayda mutsuz. İnsan bedeninde sürekli ölen hücrelerle, yaşayan hücreler bir çelişki içindedir; insanın bir yanı ölürken, diğer yanı yaşar. Metafizik yöntem bunu anlamaz.

”Her organik varlık, her an, hem aynı, hem aynı-olmayan şeydir; her an, yabancı maddeleri özümlemeler ve başka yabancı maddeleri dışarı atar, her an bedenindeki hücreler yok olur ve yeni hücreler oluşur; az çok uzun bir zaman sonunda, bu bedenin maddesi tamamen yenilenir, başka

⁶⁴ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.259.

⁶⁵ Friedrich Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev. Öner Ünalın, Sol Yayınları, 1978, s.83.

*madde atomları ile değiştirilir; öyle ki, her organik varlık hem hiç değişmez, hem de bir başkasıdır.”*⁶⁶

⁶⁶ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.73.

4.2 – ARİSTO MANTIĞI = FORMEL MANTIK

Metafizik yönteme en güzel örnek Aristoteles'in biçimsel mantığıdır. Bu mantığa göre, bir şey neyse odur; bir şey aynı anda hem kendisi, hem kendisinden başkası olamaz; bir şey ya vardır, ya yoktur. Bir şeyin yanıtı ya evettir, ya hayırdır. Metafizik Aristo mantığının tüm ilkeleri bir noktada toplanabilir; özdeşlik yasasında, yani $a = a$ 'dır. Kitap = Kitap. Metafizik Aristo mantığı, 100 yıl önce alınmış bir kitabı, 100 yıl sonra da aynı kitap olarak görür. Oysa aradaki 100 yılda bu kitap yıpranmıştır; sayfaları eskimiştir; sararmıştır; kısacası değişikliğe uğramıştır. Bu kitap hem kendisiyle özdeştir; hem de değiştiği için özdeş değildir.

Metafizikçi soyut özdeşlik yasasına inandığından dolayı; dünya, güneş sistemi, yıldızlar hep kendine eşittir; hiç değişmeden, sürekli olarak aynı kalır. Oysa bunlar sürekli değişir; çünkü hareket halindedir, hareket eden şey değişir. Engels metafizik soyut özdeşlik (düşünce düzeyindeki özdeşlik) yasasını eleştirir.

*"Özdeşlik yasası eski metafizik anlamda, eski görüşün temel yasasıdır: $a = a$. Her şey kendine eşittir. Her şey sürekliydi, güneş sistemi, yıldızlar, organizmalar. Bu yasa, doğa bilimi tarafından her olay için ayrı ayrı, azar azar çürütülmüştür."*⁶⁷

Metafizik yöntem sadece soyut özdeşliği tanır; yani mantık alanındaki, düşünce alanındaki özdeşliği. "Elma = Elma", fikir olarak beynimizde kurduğumuz soyut bir özdeşliktir; gerçekten de bir düşünce olarak "elma = elma"dır. Ama bir ay önce pazardan aldığımız elmayı, bir yıl sonra aynı elma olarak göremeyiz; bu elma yavaş yavaş değişime uğrar, çürür. Bu nedenle soyut özdeşliği ancak küçük zaman dilimi içinde, günlük yaşamımızda kullanabiliriz.

*"Soyut özdeşlik, bütün metafizik kategoriler gibi, küçük ölçüler ya da kısa zaman dönemlerin sözkonusu olduğu günlük uygulama için yeterlidir."*⁶⁸

Demek ki, soyut özdeşliği, yaşamın içine "değişimin gözlüğüyle" soktuğumuz, ölçeği büyüttüğümüz zaman doğru sonuçlara varamayız. Yaşamda her şey hareket, değişim halinde olduğundan dolayı metafiziğin soyut özdeşliği sürekli bozulur. Doğa soyut özdeşlik olarak kendine eşittir; sözgelimi bir dağ kendine eşittir, bir ağaç kendine eşittir. Fakat doğa hareketli olduğu için ortaya çıkan değişim soyut özdeşliği ortadan kaldırır. Ağaç, dağ her an yıpranır. Engels düşüncede kurulan soyut özdeşliğin yaşam içinde bozulmasını şöyle ifade eder.

*"Sürekli değişim, yani kendi kendisiyle soyut özdeşliğin kalkması, inorganlık doğada da vardır. Jeoloji bunun tarihidir. Yüzeyde mekanik değişimler (aşınma, don), kimyasal değişimler (hava etkisiyle olan değişimler); içteki mekanik değişimler (basınç), ısı (volkanik), kimyasal değişimler (su, asitler, birleştirici maddeler); geniş ölçüde, yıkılmalar, depremler vb."*⁶⁹

Marksizm soyut özdeşlik sınırında kalmaz; somut özdeşliği savunur. Yani değişimi de içeren özdeşliği. Somut özdeşlik, soyut özdeşliği de içeren özdeşliktir; bir şeyin hem kendine özdeş olup hem de olmamasını içeren bir özdeşliktir; kendini pratikte, hareket içinde deneyen özdeşliktir.

⁶⁷ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.262.

⁶⁸ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.262.

⁶⁹ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.262.

”Somut özdeşliğin farkı, değişimi de içerdği gerçeği, doğa bilimi tarafından son olarak ayrıntılarına kadar ispat edilmiştir.”⁷⁰

* * *

Marksizm felsefeye bakarken, metafiziğin ”ya evet, hayır” ikilemi içine kendini sıkıştırılmaz. Ancak düşünce alanında soyutlamalar yaparken, ya da günlük hayatta belirli sınırlarda bunu onaylar. Sözelimi bir yemek ya tuzlu, ya tuzsuzdur.

”Şüphesiz, günlük uygulama, ufak tefek bilimsel alış-veriş için metafizik kategoriler geçerliliğini muhafaza eder.”⁷¹

Marksizm maddeyi, doğayı, her şeyi hareket halinde, bağıntılarıyla dikkate aldığı için, onun genel formülü ”hem evet, hem hayır”dır. Aynı zamanda ”ne o, ne o”dur.

Sözelimi ”0” sayısını ele alalım. ”0” sayısı ya pozitif, ya da negatif midir? Her şeyi ”ya o, ya bu” diye düşünen bir yöntem bu soruyu yanıtlamaz. Çünkü ”0” sayısı ne pozitif, ne de negatiftir; nötr olan bir sayıdır.

Doğru ve eğri, formel mantığa göre uyuşmaz, zıttır. Bir şey ya doğru, ya eğridir. Ama diferansiyel hesapta doğru ve eğri son aşamada eşit kabul edilir.

”Doğru ve eğrinin matematiği böylece oldukça sona yaklaşınca, eğriyi doğru olarak alan (diferansiyel üçgen) ve doğruyu eğri olarak gören (sonsuz küçüklükte eğri olan birinci dereceden eğri çizgi) matematik sayesinde yeni ve hemen hemen sonsuz bir alan açılıyor. Vah metafiziğe!”⁷²

Paralel doğrular kesişir mi? Öklid geometrisine göre kesişmez; ama Einstein’ın dört boyutlu geometrisine göre kesişir. Yani yanıt, ”hem evet, hem hayır”dır. Yine hareket eden bir kayıkta oturan insan hem oturuyordur, hem de kayık hareket ettiği için hareket ediyordur. Mutsuz bir insan ağlarken, ortaya çıkan komik bir olay onu güldürebilir; hem olumsuzluk, hem olumluluk aynı anda yaşanabilir. Bu nedenle metafizik metod, yaşamı anlamaya ve değiştirmeye yeterli değildir. Metafizik metodun karşısına diyalektik metodu koymak zorunludur. Daha doğrusu, metafizik metodun yanına, diyalektik yöntemi eklememiz gerekir.

”Ya bu, ya da o’ yanında ’hem bu, hem o’ kuralını da yerine koymasını bilen ve karşıtlıkları barıştıran diyalektik, bu basamağa en yüksek ölçüde uygun düşen tek düşünce metodudur.”⁷³

⁷⁰ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.262.

⁷¹ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.259.

⁷² Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.323.

⁷³ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.259.

4.3 – DİYALEKTİK

Diyalektik en başta evrensel hareketin sürekliliğinden yola çıkar ve onu temel alır. Dünyadaki toplumlar, doğanın kendisi, bilgi-bilim-insan düşüncesi devamlı hareket halinde olduğundan dolayı, diyalektik bu hareketi yakalayan yöntemdir ve aynı zamanda yöntemin sonuçlarını kendinde toplayan bilgidir.

Diyalektik yöntem ve bilgi teorisi hiçbir şeyi kalıcı, değişmez olarak kabul etmez. Diyalektiğin kendisi dış dünyadaki sürekli değişimin insan bilincine yansımalarının diğer adıdır.

”Diyalektik felsefe karşısında hiçbir şey kesin, kalıcı, mutlak, kutsal değildir; her şey gelip geçicidir ve sürekli bir oluşma ve yok olma, aşağıdan yukarıya doğru sonsuz bir yükselme sürecinden başka hiçbir şey kalıcı değildir ve diyalektiğin kendisi de bu sürecin düşünen beyindeki yansımından başka bir şey değildir.”⁷⁴

”Diyalektiğin, genellikle bütün insan bilgisinden ayrılamazlığı ortaya konabilir. (...) Marksizmin bilgi teorisi, doğrudan doğruya diyalektiğin kendisidir.”⁷⁵

Diyalektik yöntem hem doğada, hem toplumda-tarihte, hem de düşünce dünyasında uygulanabilen bir bilimsel yöntemdir. Diyalektiğin gücü, varolanı olduğu biçimde kavramasından, onun kendinden kaynaklanan hareket ve gelişme yasalarını görmesinden gelir.

”Gerçekte diyalektik, doğanın, insan toplumunun ve düşüncenin genel hareket ve gelişme yasaları biliminden başka bir şey değildir.”⁷⁶

”Diyalektik, her hareketin en genel yasalarının bilimi olarak alınmıştır. Aynı zamanda bu demektir ki, onun yasaları düşüncenin hareketi için olduğu kadar, doğada ve insan tarihindeki hareket için de geçerli olmalıdır.”⁷⁷

* * *

Doğa Üzerindeki Diyalektik: Doğa, insan iradesinden bağımsız olarak kendi içinde hareketli, diyalektik bir yaşam sürer. İnsanoğlu doğanın diyalektiğini kavrayabildiği ölçüde doğadaki yasaları keşfedebilir, doğa bilimlerini geliştirebilir ve doğayı insana uygun biçimde yeniden düzenleyebilir.

Doğanın diyalektiği bilinçsizdir ve nesneldir. Doğanın yasaları bilinçsizce hareket eden kör etmenlerinin içinde belirir. Diyalektik yöntem doğaya kendini uygularken, bu genel yasaları bulup formüle eder. Metafizik yöntem doğayı hareketsiz, durağan olarak gördüğü için doğanın yasalarını bulamaz. Demek ki, diyalektik yöntem, doğayı nesnel hareketi içinde görür; diyalektiğin tüm doğaya egemen olduğundan yola çıkar.

⁷⁴ Vladimir İlich Lenin, *Karl Marx ve Doktrini*, çev. Şiar Yalçın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1995, s.18.

⁷⁵ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.305.

⁷⁶ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.240.

⁷⁷ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.325.

”Diyalektik, nesnel denilen diyalektik, tüm doğada egemendir.”⁷⁸

”Doğa, diyalektiğin deneme tezgâhıdır ve modern doğa bilimi onuruna, onun bu deneme tezgâhı için her gün artan zengin bir olgular hasadı sağlayarak, böylece doğada her şeyin, son çözümlemede, metafizik olarak değil, diyalektik olarak olup bittiğini, doğanın durmadan yinelenen bu çevrimin sonsuz tekdüzeliği içinde hareket etmeyip, gerçek bir tarih geçirdiğini tanıtladığını söylemeliyiz.”⁷⁹

* * *

Toplumdaki ve Tarihteki Diyalektik: Toplum biçimleri, toplum içindeki gelişmeler sürekli hareket halindedir; geçicidir. Diyalektik, toplumdaki hareketin hem şu andaki durumunu, hem de geçici niteliğini hesaba katar.

”Diyalektik, tarihsel olarak gelişmiş olan her toplumsal biçimi akışan bir hareket içinde görür ve bu yüzden, onun geçici niteliğini, onun anlık varlığından daha az olmamak üzere hesaba katar; hiçbir şeyin zorla kabul ettirilmesine izin vermez, özünde eleştirci ve devrimcidir.”⁸⁰

Doğada olduğu gibi toplumda da kalıcılık yoktur. Toplumun hareketi nesnel koşullar içindedir; ama bu nesnel koşullar içinde bir bilince sahip, tutkuları ve amaçları olan insanlar vardır; bunlar toplum tarihini etkilerler; toplumu şu ya da bu yana sürüklerler. Toplum, bilinçsiz – kör etmenlerle hareket etmez; ereği olan insanların etkisiyle, nesnel koşullar içinde hareket eder.

Toplumda bilinçsiz gibi görünen insanların kavgalarının altında kırmızı bir çizgi olarak nesnel koşullar yatar. İnsanlar bilinçlerini belirleyen bu nesnel koşullar altında toplumu değiştirirler ve yeniden yaratırlar.

Toplumun hareketini sağlayan nedenler dışarıdan doğaüstü bir gücün yaratmasıyla oluşmaz; toplumun bulunduğu nesnel koşullardan ve bu nesnel koşullarla belirlenen insanlardan ürer. Engels’in vurguladığı gibi:

”İnsanları harekete geçiren ne varsa, hepsi zorunlu olarak onların beyninden geçer, ama bunun beyinde alacağı biçim, koşullara çok bağlıdır.”⁸¹

Diyalektik yöntem topluma bakarken bunları dikkate alır; masa başından topluma ilkeler dayatmaz; onun işleyiş yasalarını onun kendi içinden çıkarır. Burada da diyalektik yöntemin yaptığı iş, toplumda varolan hareket üzerinden onun nesnel yasalarını tespit etmektir.

Tarih toplumların gelişim çizgisinden başka bir şey değildir. Toplumun ve tarihin yasalarını bilmek bu nedenle önem taşır. Engels bu yasaların bilinmesiyle, tarihin anlaşılmasını özdeş kılar.

⁷⁸ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.257.

⁷⁹ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.73-74.

⁸⁰ Karl Marx, *Kapital*, Cilt 1, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.29.

⁸¹ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar* 3, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünalın, Sol Yayınları, 1979, s.448.

”Tarihsel olaylar (...) daima gizli iç yasaların emri altındadır ve iş, yalnızca bu yasaları bulup ortaya koymaktır.”⁸²

* * *

İnsan Düşüncesindeki Diyalektik: İnsan düşüncesi (bilgisi) diyalektik yöntemle oluşur. Bilinmek istenen şeyle (nesne-madde) ile bilmek isteyen insan-özne arasındaki ilişki diyalektik temelde işler.

İnsanın düşünceleri-bilgisi hareketli dünyadan insan beynine yansır. Dış dünyaya diyalektik bir gözle bakan bir insan, düşünceleri gerçeğine uygun kavrayabilir. Aslında düşüncedeki diyalektik, hareketli dış dünyanın yansımaları bağıntıları içinde kavramaktan başka bir şey değildir.

”Mantığın yasaları, nesnel olan’ın, insanın öznel bilincindeki yansımasıdır.”⁸³

Diyalektik düşünce, düşüncenin yapıtaşları olan kavramları diyalektik biçimde kullanmayı gerektirir; yani kavramların da hareketli olduğunu, iç içe geçtiğini, birbirine bağlandığını anlamayı gerektirir.

”Diyalektik düşünce -kavramların niteliğinin incelenmesini şart koştuğu için- yalnızca insan için mümkündür ve ancak onun için oldukça yüksek bir gelişme basamağında mümkündür.”⁸⁴

Hayvanlar diyalektiği kavrayamazlar; ama bu demek değildir ki, her insan otomatik olarak düşüncelerinde diyalektiği uygulayabilir. Bilginin ilk koşulu, dış dünyanın bilebilirliğini kabul etmekse, ikinci koşulu da dış dünyanın yansımasıyla bilginin oluştuğunu kabul etmektir. Diyalektik düşünme biçimi, dış dünyadaki nesneye yaklaşırken onu somut biçimde; hareketli biçimde; çelişkili biçimde; diğer nesnelerle bağıntısı içinde; doğuşu ve yok oluşu içinde ele alır.

”Bilgi, düşüncenin ebedi, sonsuz olarak nesneye yaklaşmasıdır. Doğanın insan düşüncesinde yansıma’sını ’ölü’, ’soyut’ bir tarzda değil, hareketsiz olarak değil, çelişkisiz olarak değil, ebedi bir hareket, çelişkilerin ebedi bir doğuş ve çözülüş süreci olarak anlamak gerekir.”⁸⁵

Dışımızdaki şeylerin bilincimize yansımasını doğru şekilde değerlendirip kavramaksızın hakikate erişemeyiz. Düşüncenin yasaları ancak diyalektikle çözülebilir. Düşüncenin hareketi diyalektik olabilirse, ortaya çıkan sonuç, gerçekliğe uygun olabilir.

”Evrenin, onun ve insanlığın evriminin olduğu gibi, bu evrimin, insanların beynindeki yansımasının da, doğru bir biçimde kavranması, öyleyse ancak, oluş ve yokoluşun, ilerleyen ve

⁸² Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.446.

⁸³ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.149.

⁸⁴ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.271.

⁸⁵ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.159.

gerileyen değişikliklerin evrensel karşılıklı etkilerini sürekli olarak gözönünde tutarak, diyalektik yoldan olanaklıdır.”⁸⁶

⁸⁶ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.74.

4.4 – EVRENSEL GELİŞİM – BAĞINTI – KARŞILIKLI ETKİ – NEDENSELLİK

Dünyadaki her şey hem evrensel gelişim ve değişim altındadır, hem de birbiriyle bağıntı halindedir. Gelişim ve değişimi sağlayan şey harekettir. Hareket eden her şey diğer şeylerle bağıntısını koparmadan hareket eder.

”Evrensel gelişme ilkesinin, dünyanın, doğanın, hareketin, maddenin, vs. birliği evrensel ilkesiyle birleştirilmesi, bağlanması gerekir.”⁸⁷

Evrensel gelişim-değişim-bağlantı, doğanın, toplumun, düşüncenin içinde kendisini gösterir. Bu nedenle diyalektik yöntem, evrendeki her şeyin bağıntısını dikkate aldığından dolayı ”bağıntıların bilimi” ismini almayı hak eder. Her şeyin birbiriyle ilişkili, bağıntılı olmasından yola çıkarak, olguları birbirinden çıkarır ve onları birbiriyle bağlantıya sokar. Sözelimi doğadaki şeylerin hem kendi arasında, hem de doğada yaşayan insanlar arasında bir bağıntısı vardır. Beynimizde hareket eden düşüncelerin arasında evrensel bağıntı vardır; bir düşünce diğer düşünceye bağlanır; bir düşünce diğer düşünceden çıkar.

”Diyalektik mantık, eski, salt biçimsel mantığın tersine, düşüncenin hareket biçimlerini, yani çeşitli yargı ve sonuç biçimlerini saymakla ve onları bağıntısız halde yan yana koymakla yetinmez. Tersine, bu biçimleri birbirinden çıkarır, onları eşit bir düzeyde koymak yerine birbirlerine bağımlı kılar, yüksek biçimleri daha aşağı biçimlerden geliştirir.”⁸⁸

Dünya bir bütündür; hareket eden, değişen, gelişen (oluş ve yokoluş yaşayan) her şey birbiriyle bağlantılıdır.

* * *

Diyalektik yöntem; olguların, nesnelerin sadece birbiyle bağıntısı olduğunu söylemekle yetinmez. Bağlantıya, ”karşılıklı etkiyi” de ekler. Evrendeki bağıntılı olan şeyler birbirinin oluşumunu-gelişimini-değişimini- yok oluşunu karşılıklı olarak etkiler. Örneğin toprak-hava-bitki-su arasında bir ilişki (evrensel bağıntı) vardır ve karşılıklı etki vardır; kar-yağmur-güneş arasında hem bağıntı, hem karşılıklı etki vardır.

”Karşılıklı etki” ilkesini toplumun ekonomik işleyişinde çok açık olarak görürüz. Sermaye-işçi-üretkenlik-birikim vb. arasında sürekli birbirini etkileme vardır. Bir alandaki değişim-gelişim hemen karşılıklı etkiye yol açar. Sözelimi kapitalistin sermaye artışı, onu üretkenliğe zorlar. Üretkenliğin gelişimi ise sermaye birikimini artırır. Bunlar birbirini karşılıklı etkileyerek birbirlerinin ebesi gibi çalışırlar.

”Sermayede yalnızca miktar olarak artış bile onun üretkenlik gücünün arttığına işaretler. Eğer sermayenin miktar olarak artışı, üretkenlik gücünün gelişiminin sonucuysa, üretkenlik gücü de daha geniş, daha büyümüş kapitalist temelin varlığına dayanarak gelişir. Karşılıklı etkileşim sözkonusudur.”⁸⁹

⁸⁷ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.209.

⁸⁸ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.272.

⁸⁹ Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri II*, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 1999, s.501.

Toplum ile toplumun bireyi arasında bağıntı ve karşılıklı etki vardır. Düşünceler arasında da, madde içinde de! Bir olayın nedeniyle o olayın sonucu arasında kopmaz bir bağıntı ve karşılıklı etki vardır.

*”Hareket halindeki maddeyi bir bütün olarak bugünkü doğa bilimi açısından ele aldığımızda karşımıza çıkan ilk şey karşılıklı etkidir.”*⁹⁰

*”Hiç şüphe yok ki, karşılıklı etki, neden – sonuç bağıntısının en yakın hakikatıdır.”*⁹¹

Diyalektik, ”evrensel bağıntı + karşılıklı etki” fikrine çelişkiyi de sokar. Bağıntılı şeyler arasında çelişkiler oluşur. Diyalektik yöntem bağıntı ve karşılıklı etki içindeki çelişkiyi görebildiği için metafizikten daha üstün yöntemdir. Bir olayı incelerken bağıntı ve karşılıklı etkiyi, çelişki sürecinin içinden çekip çıkarmak gerekir.

*”Her somut herhangi bir şey, geri kalan bütün her şeyle, çeşitli ve çoğu zaman çelişkili bağıntılar içindedir.”*⁹²

Marksizmin çelişki sorununa nasıl baktığını ileride ele alacağız.

* * *

Evrendeki her şey bağıntılı ve karşılıklı etki içinde olduğundan dolayı, aralarında oluşum-gelişim-yok oluş bakımından birbirlerine çelişkili bağımlılıkları vardır. Bu bağımlılık ve karşılıklı etki ilişkisi içinde nedenler ve sonuçlar gizlidir. Bir hareket, bir olay, diğer bir harekete ve olaya yol açar; nedenler ve sonuçlar birbirine bağlanır; “nedensellik yasası” kendini gösterir: Her olayın bir nedeni vardır; bir hareket diğer bir hareketin nedenini oluşturur.

“Hareket halindeki maddeyi gözden geçirirken dikkatimize çarpan ilk şey, ayrı cisimlerin kendi hareketlerinin bağlantısı, birinin ötekine olan bağımlılığıdır.

(...)

*Bu yoldan, insanın etkinliği ile, nedensellik fikri, bir hareketin başka bir hareketin sebebi olduğu fikri kurulur.”*⁹³

40 derecelik bir havada dışarıda gezen insan terler. Terleme bir sonuçtur. Nedeni ise güneşin ışınlarıdır. Terleme ile güneş arasında bir bağıntı vardır; neden ile sonuç arasında bir ilişki vardır. Evrende doğan, ölen her şeyin bir nedeni vardır. Biz bu “nedeni” bilmesek de her olay bir nedenle meydana gelir. Karşılıklı etki sonucu olayın nedenleri ortaya çıkar.

*“Evrensel karşılıklı etkiden gerçek nedensellik ilişkisine varırız.”*⁹⁴

Sözelimi sigara, bedeni olumsuz biçimde etkiler, kansere yol açar; kanser de bedeni etkileyerek ölüme yol açar.

⁹⁰ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.281.

⁹¹ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.112.

⁹² Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.131.

⁹³ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.279-280.

⁹⁴ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.282.

Bir olayı anlamak ve çözmek için onu genel bağıntısından ayırmak zorundayız; ama tekrar genel bağıntısına bağlamak üzere! Diyalektik yöntem açısından bu ilişkiyi doğru kurmanın önemi büyüktür: Hem ayırtırmak, hem de birleştirmek. Neden ve sonuç, evrensel bağıntının duraklarıdır. Ama evrensel bağıntının yerine geçemez; sadece onun bir parçasıdır. Bunun için evrensel bağıntıyı başa koymak gerekir.

”Neden ve sonuç, evrensel (...) bağıntı, olayların karşılıklı halkalanmasının duraklarıdır (momentleridir) ancak; maddenin gelişme zincirinde birer halkadan başka bir şey değildir bunlar.”

”Evrensel bağ her yanı (...) ve her şeyi kucaklar, nedensellik ancak tek yanlı, parçalı ve eksik biçimde dile getirir bunu.”

”Nedensellik, bağıntı küçücük bir parçasından başka bir şey değildir.”⁹⁵

Olayı kendi başına, evrensel bağıntıdan kopararak ele aldığımızda; bir yerde nedeni, diğer yerde sonucu görürüz.

”Tek tek olayları anlamak için, onları genel bağıntıdan ayırmak, tecrit edilmiş halde ele almak zorundayız ve o zaman değişen hareketler, biri sebep, öteki de etki olarak görünür.”⁹⁶

Burada durmamak zorundayız; çünkü bu bir görünüştür. Bu görünüşü dikkate almak gereklidir; ama yeterli değildir. Çünkü olayların arasında bağıntı olduğundan dolayı nedenler ve sonuçlar sürekli yer değiştirir. Bir yerde neden olan şey, diğer yerde karşımıza sonuç olarak çıkar.

”Sonuçlar, sırası gelince, neden halini alırlar ve durmadan kendi koşullarını yeniden üreten sürecin tümü içersindeki değişik olaylar, devresel bir şekle bürünürler.”⁹⁷

Yukarıdaki örneğe tekrar dönersek; kanserin nedeni sigaradır, sonuç kanserdir. Olayı bağıntısından zorunlu olarak kopardık. Ama ölümün nedeni kanserdir, ölüm sonuçtur. Yani bir yerde sonuç olan kanser, şimdi sonuç olan ölümün karşısına bir neden olarak çıkar. Bundan dolayı diyalektik yöntem olayı devam ettirir genel bağıntısına tekrar bağlar. Diyalektik yöntemin ”neden-sonuç” ilişkisine bakışını aşağıdaki sözler güzelce özetler:

”Neden ve sonucun, ancak özel bir duruma uygulandıklarında geçerliği bulunan kavramlar olduklarını, ama bu özel durumu, dünyanın bütünü ile genel bağlantısı içinde düşünmeye başladığımız andan başlayarak, bu kavramların, neden ve sonuçların sürekli olarak görev değiştirdiklerini (...) evrensel karşılıklı etki görünümünü içinde birleştiklerini, birbirlerine dönüştüklerini de görürüz.”⁹⁸

⁹⁵ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.128, 129.

⁹⁶ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.282.

⁹⁷ Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.651.

⁹⁸ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.73.

4.5 – DİYALEKTİĞİN ÜÇ TEMEL YASASI

Diyalektiği daha kolay anlatabilmek için onun üç temel yasasından bahsedilebilir. Aslında bu yasaların hepsi birbirine bağlıdır; birbirinden doğarlar ve diyalektiğin ileride ele alacağımız kategorileri ile bir bütünlük oluştururlar.

Unutmamak gerekiyor ki, diyalektik sadece bir yöntem değildir, aynı zamanda bu yöntem sonucu biriken, gelişen ve sonu olmayan bilgidir.

”Diyalektik ise, gerek Marx’ın gerek Hegel’in anlayışına göre, bugün bilgi teorisi ya da ‘gnoseoloji’ dediğimiz teoriyi kapsar.”⁹⁹

Bu nedenle diyalektiği üç yasayla sınırlamak ve onu dogmatikleştirmek diyalektiğin özüne aykırıdır. Ayrıca Marksizmin diyalektiği, felsefî materyalizmden ayrılmaz. İki parçayı ayrı ayrı incelememizin nedeni felsefedeki ayrımları göstermek içindir.

Diyalektik bir kavrama-anlama yöntemidir; ucu diğer bilim dallarına açıktır. Bilim ilkelere dayanan ezberciliği kaldıramaz; ama yine her bilim dalı kendisini ifade edebilecek yasaları formüle etmek zorunda kalır. Yasalar gelişimin genel eğilimini gösterir.

”Her türden bir yasa, dardır, eksiktir, yaklaşıktır.”¹⁰⁰

Diyalektiğin üç yasası için de durum aynıdır. Şematizm tehlikesini dikkata alarak bu yasalara yaklaşmak gerekir. Onları vulgarize etmemek gerekir.

Diyalektiğin doğada-toplumda-düşünce dünyasında geçerli olan üç temel yasası nedir? Engels’in sözleriyle şöyle:

”Niceliğin niteliğe ve niteliğin niceliğe dönüşümü yasası;

Karşıtlıkların birbirinin içine girmesi yasası;

İnkârın inkârı yasası.”¹⁰¹

Şimdi en önemli yasadan başlayarak bunları ele alalım.

⁹⁹ Vladimir İlich Lenin, *Karl Marx ve Doktrini*, çev. Şiar Yalçın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1995, s.18.

¹⁰⁰ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.122.

¹⁰¹ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.79.

4.6 – KARŞITLARIN BİRBİRİNİN İÇİNE GİRMESİ YASASI

Dış dünyanın, maddenin, insan bedeninin sürekli bir hareket içinde olduğunu belirtmiştik. Peki, hareketin kaynağı nerededir? Hareketi sağlayan şey nedir?

Marksist diyalektiğin yanıtı, hareket eden şeyin içinde olan çelişkidir. Kendi içinde çelişkiyi (karşıtlığı) taşımayan hiçbir şey hareket edemez. Hareketin ilk kaynağı kendi içinde taşıdığı içsel çelişkidir; dışsal çelişki değil!

Peki, içsel çelişki nedir? Bir şeyin hem kendisi olması, hem de kendisi olamamasıdır. Kendisi olarak kalmak isteyen şey, gelişim-değişim zorunluluğundan dolayı bunu başaramaz; onu ileri götüren, hareket ettiren bir içsel çelişkiyle karşı karşıya gelir. Bu içsel çelişkinin iki ucu vardır; bir uç onu kendisi olmaya zorlar, diğer uç kendisi olmamaya, yani değişmeye. Bu iki uç arasındaki savaşım onu hareketli kılar.

*”Hareketin kendisi bir çelişkidir; daha yalın mekanik yer değiştirmenin kendisi bile, ancak bir cisim, bir ve aynı anda, hem de bir yerde, hem de bir başka yerde, hem bir ve aynı yerde olduğu ve hem de orada olmadığı için gerçekleşebilir. Ve hareket, işte bu çelişkinin sürekli olarak ortaya çıkma ve aynı zamanda çözülme biçimi içinde bulunur.”*¹⁰²

Sözgelimi insan bedeni bir yandan kendisi olmaya çalışır; ama bir diğer yandan kendisi olarak varlığını sürdüremez; yıpranır, yaşlanır. Çelişkinin bir ucu yaşama doğru çeker, diğer ucu ölüme doğru. Bu çelişki sürdüğü sürece insan yaşar; çelişki bittiği zaman da ölür.

*”Yaşamın, en başta bir varlığın, her an, hem kendisi hem de bir başkası olmasına dayandığını görmüştük. Öyleyse yaşam da, şeylerin ve süreçlerin kendinde varolan, ara vermeden ortaya çıkan ve çözülen bir çelişkidir. Ve çelişki biter bitmez, yaşam da biter, ölüm başgösterir.”*¹⁰³

* * *

Yaşam-ölüm savaşımı, yani çelişki, sadece insan bedeninde sürmez; toplumda, doğada, insan düşüncesinde de devam eder.

Toplum içinde taşıdığı çelişkilerle yaşamını sürdürür; gelişim ve değişim sürecinde bir çelişki biter, diğeri başlar. Toplum varlığını korumaya çalışırken, toplumun hareketi onu değişme zorlar. Bu nedenle hiçbir toplum değişmeden, olduğu gibi kalmaz.

Doğada durum farklı değildir; ağaçlar, denizler, dağlar, ovalar, içlerinde taşıdıkları iç çelişki sayesinde değişirler. Dağ başındaki bir taş parçası bir yandan kendisi olarak kalmak isterken, diğer yandan zaman içinde toz haline gelir.

Düşüncelerimiz de içsel çelişki sayesinde hareket eder. Düşüncelerimiz sürekli değişir; bilgi ile bilgisizlik arasındaki içsel çelişki onu ilerletir. Bir bilgiyi öğrenmek iç çelişkiyi bitirir; ama bilginin sonsuzluğu hemen yeniden bir iç çelişki oluşturur; insan düşüncesi bilme ile bilmeme arasındaki savaşım sürekli ilerler. Düşüncedeki içsel hareketin ortadan kalkması demek, ”düşünmenin ölümü” anlamına gelir. Hareketsiz, hiç değişmeyen bir düşünce dünyasına sahip insan olamaz.

¹⁰² Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.212.

¹⁰³ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.213.

İnsanın 20 yaşındaki düşünceleriyle, 50 yaşındaki düşünceleri farklıdır. Bu farklılığa da düşünce dünyasındaki içsel çelişki sağlamıştır.

*”Düşünceler de, elektrik, manyetizm vb. gibi polarizasyona uğrar, karşıtlıklar içinde hareket ederler.”*¹⁰⁴

Düşünmenin tamamen bitmesi, yani zihindeki tüm içsel çelişkilerin ortadan kalkması beynin ölümüdür.

* * *

Her çelişkinin iki ucu olduğunu söyledik. Çelişkinin bir ucu olumlu yanı temsil eder, diğer ucu olumsuz yanı. Bu iki uç hem birliktedir, yan yanadır, birbirinden ayrılmaz; hem de devamlı karşıtlık, kavga, çarpışma halindedir. Çelişkinin iki ucunun yarattığı anti-teze (karşıtlığa) rağmen ister istemez bunlar iç içe girerler, birbirine karışırlar.

*”Şeylere biraz yakından bakınca, bir çelişkinin, olumlu ve olumsuz gibi iki kutbunun, karşıt oldukları kadar ayrılmaz da olduklarını ve bütün antitez değerlerine karşın, karşılıklı olarak birbirlerine karıştıklarını (...) görürüz.”*¹⁰⁵

Her zaman yanlışla-doğru iç içedir, birbirine karışır; ama çelişki içindeki savaşım artar artmaz sonuçta ayrışır, ya yanlış yöne doğru, ya da doğru yöne doğru ilerler. Tabii ki, yanlış-doğru kavgası, görelî bir kavgadır; insan, toplum, sınıflara göre farklı içerikler alır.

İç çelişkiyi belirleyen, olumluluk ile olumsuzluk arasındaki çekişmedir. Olumluluk ve olumsuzluğun birlikte aynı alanda olması gerekir ki, çelişki varlığını sürdürebilsin. Birlikte olmak ”barış” anlamına gelmez; sadece biri olmadan, diğeri olamayacağı anlamına gelir; yani tek uçlu çelişki olmaz. Bir uç ortadan kalkarsa, diğer uç da ortadan kalkar. Çelişmezlik, çelişkinin ortadan kalkması demektir; yani o çelişkinin yaşamının son bulması demektir.

Çelişki, iki uç kutbun hareketinden başka bir şey değildir; bir kutbun hareketi ortadan kaldırılırsa çelişki biter; başka bir çelişki başlar.

Sözelimi bir kapitalist toplumu ele alalım: Bu toplumun içinde değişik iç çelişkiler vardır; bireyin-toplumla çelişkisi, kadın-erkek çelişkisi, sınıflar arasındaki çelişki vb.

Kapitalist toplumun en önemli iç çelişkisi, burjuvazinin (sermayenin), proletarya (emekle) ile çelişkisidir.

Proletaryanın varlığı bir uçtur; burjuvazi diğeri uçtur. Bu iki uç aynı anda var olmak zorundadır; yoksa çelişki olmaz. Burjuvazi ve proletarya birlikte var olmazsa, kapitalist toplum da olmaz. Burjuvazisiz ya da proletaryasız ne bir kapitalizm, ne de aralarında bir çelişki düşünmek mümkündür. Bu durum, ”karşıtların birliği” demektir; çelişkinin iki ucunun da var olması demektir. Bu ”birliktelik” savaş anlamına gelir; çünkü iki uç farklı sınıfsal çıkarlara sahiptir; kendi sınıfsal çıkarlarını korumak için çelişkinin egemen yönü olmak isterler. Zaten kapitalizmde burjuvazinin egemenliği olduğundan dolayı proletarya ile aralarındaki çelişki

¹⁰⁴ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.260.

¹⁰⁵ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.73.

zorunlu olarak sürer. Çelişkide denge geçicidir; çelişkinin sürmesi için bir tarafın egemen olması şarttır; bir uç diğerinden güçlü değilse, hareket durur, çelişki biter.

Eğer proletarya, kapitalizmi ortadan kaldırmak istiyorsa, zorunlu olarak çelişkinin önce egemen ucu olmalıdır, sonra da burjuvaziyi ortadan kaldırmalıdır. Proletarya, burjuvaziyi ortadan kaldırdığı andan itibaren çelişkinin bir ucunu yok etmiş olur; doğal olarak bu çelişkiyi bitirmiş olur. Aslında çelişkinin bir ucunun yok olması, diğer tarafın (proletaryanın) da yok olması demektir. O nedenle sosyalizmde ne proletarya (ücretli emek) olabilir, ne de burjuvazi (sermaye). Artık o toplum işçileşmiş bir toplumdur. Özel mülkiyete dayanan kapitalizmin kaldırılması, özel mülkiyetin ürünü olan proletarya ve burjuvazinin birlikte yok edilmesidir; burjuvazi ile proletarya arasındaki "karşıtların birliği ve savaşımın" bitirilmesidir.

"Proletarya ve zenginlik, karşıt şeylerdir. Karşıt şeyler olarak bir bütünlük oluştururlar. Her ikisi de özel mülkiyet dünyasının oluşumlarıdır.

(...)

*Proletarya, proletarya olarak, kendi kendini kaldırmak ve böylece bağımlı bulunduğu, onu proletarya durumuna getiren karşıtını, yani özel mülkiyeti de kaldırmak zorundadır."*¹⁰⁶

*"Sermaye, ücretli emek varsayımına, ücretli emek de sermaye varsayımına dayanır. Bunlar birbirlerinin koşuludurlar; karşılıklı olarak birbirlerini yaratırlar."*¹⁰⁷

*"Dolayısıyla ücretli emek olmaksızın kapitalistlerden sözetmek saçmadır."*¹⁰⁸

* * *

Madde, çekim ve itimin birliğidir. Maddenin hareketini sağlayan bu birliktir. Ama sadece birlik değildir; itme ve çekme arasındaki kavgadır. Maddenin temeli olan atomlar içinde çekme-itme vardır ve bunlar hem birlik oluşturur; hem de kavga! Bütün hareketler, çekim ve itimin karşılıklı etkisiyle meydana gelir.

*"Bütün doğa olayları çok yanlıdır, en azından iki etkin kısmın ilişkisine, etki ile tepkiye dayanırlar."*¹⁰⁹

Sadece çekime veya sadece itime dayanan bir madde olmaz. Yerçekimi sadece çekim değildir, onun karşında itim durur. Eğer böyle olmasaydı yerçekimi de olmazdı.

*"Çekim ve itim ise, negatif ve pozitif gibi birbirinden ayrılmaz, bundan dolayı, maddenin doğru kuramında çekim gibi itime de önemli bir yer verilmesi zorunluğunu, yalnızca çekime dayanan bir madde kuramının yanlış, yetersiz ve yarım olduğunu, diyalektik yoluyla önceden bile söylemek mümkündür."*¹¹⁰

Demek ki, maddenin kendisi (yani onun hareketi) karşıtların birliği ve savaşımından başka bir şey değildir. Madde içindeki bu savaşım bütünüyle biterse madde ortadan kalkar. Varolan maddenin ve hareketin yok edilemeyeceğini bilim sayesinde bildiğimize göre, madde içindeki

¹⁰⁶ Karl Marx, *Kutsal Aile*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1976, s.60, 61.

¹⁰⁷ Karl Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1978, s.44.

¹⁰⁸ Karl Marx, *Grundrisse 2*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 2003, s.78.

¹⁰⁹ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.102.

¹¹⁰ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.297.

karşıtların savaşımının (itim ve çekiminin) sonsuz olduğunu, yok edilemeyeceğini söylemiş oluyoruz.

Diyalektik açıdan bu ne anlama gelir? Maddedeki itim ve çekim hiçbir şekilde birbirini nötralize edemez. Çünkü böyle bir durum hareketin durması anlamına gelir. Hareketin durması da çelişkinin, dolayısıyla maddenin yok olması anlamına.

”Ne itim ile çekimin kesin dengeleşmesinden, ne bir hareket biçiminin maddenin bir yarısına, öteki biçimin maddenin öteki yarısına kesin bir bölünmesinden, yani ne iki kutbun karşılıklı olarak birbirlerine nüfuz etmesinden, ne de kesinlikle birbirlerinden ayrılmalarından söz edilebilir.”¹¹¹

Madde içindeki itim ve çekim birbirini götürüp, nötralize edemez; ya itim, ya çekim tek başına olamaz. Evrendeki her çekim hareketinin her itim tarafından tamamlanması gerekir. Bunun açık anlamı, daha önce belirttiğimiz gibi, maddenin (hareketin = çekim ve itimin) sonsuz olduğudur; yani maddenin yok edilmezliğinin ve yaratılmazlığının bir kez daha doğrulanmasıdır. Bunu şöyle de ifade edebiliriz: Doğa (madde) için, ”karşıtların birliği ve savaşımı yasası” ölümsüzdür.

”Böylece hareketin yok edilemezliği ve yaratılmazlığı yasası, evrende her çekim hareketinin eşit değerde itim hareketi ile, her itim hareketinin eşit değerde çekim hareketi ile tamamlanması gerektiği biçiminde anlatımını bulur.

(...)

Ancak burada her hareketin şu ya da bu zamanda durması ile ilgili iki olanak hâlâ daha var gibidir: hareket, ya çekim ve itimin sonunda gerçekten birbirini götürmesiyle, ya da tüm itimin maddenin bir kısmını kendisine maletmesi ve geri kalan kısmı da tüm çekimin alması yoluyla durur. Başlangıçtan itibaren bu olanaklar diyalektik anlayış için var olamaz.”¹¹²

O halde karşıtların birliği ve savaşımı yasasının özel biçimi olan ”itme-çekme yasası” maddenin kendisi gibi kaybolmayacak bir özelliğidir.

* * *

Sonuç olarak denebilir ki, evrenin hareketini sağlayan kaynak, içindeki çelişkidir. Eğer karşıtların birliği ve savaşımı olmasaydı hareket olmazdı. Bilgi, bilim de olmazdı. Bu nedenle ”içsel çelişki yasası”, ”bilginin yasası” olarak adlandırılabilir. Doğa bilimleri ve sosyal bilimler bu yasanın keşfedilmesiyle ilerlemiştir. Dünyayı anlamanın ve bilmenin koşulu, bu yasaı evrenin içinden çıkarmaktan ve sonra onu geliştirmekten geçer.

Evrendeki her şeyin olumlu-olumsuz iki yanı vardır ve bu iki yan arasında çelişki vardır; bu çelişkiyi görmek ve çözmek insanlığın ilerlemesinin ilk koşuludur. Karşıtların birliği ve savaşımı yoksa, gelişme de yoktur.

”Matematik bilimlerde + ve -. Diferansiyel ve integral.

Mekanikte, etki ve tepki.

Fizikte, pozitif elektrik ve negatif elektrik.

Kimyada, atomların birleşmesi ve çözülmesi.

¹¹¹ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.91.

¹¹² Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.90-91.

Sosyal bilimlerde, sınıf mücadelesi.

(...)

Evrenin bütün süreçlerini özdevinimleri içinde, kendiliğinden gelişimleri içinde, canlı hayatları içinde bilebilmenin koşulu, bu süreçleri karşıtların birliği olarak tanımaktır. Gelişim, karşıtların mücadelesidir.”¹¹³

Karşıtların birliği ve savaşımı yasası diyalektiğin temelidir. Bu yasa sayesinde karşıtların savaşımını (iç çelişkiyi) bir şeyin özü içinde incelemek olanaklı hale gelir. Böylece o şeyin gerçekte ne olduğu anlaşılabilir.

”Diyalektik = karşıt olanı, birliği içinde kavramak.”

”Diyalektik, karşıtların birliği teorisi olarak tanımlanabilir kısaca.”

”Öz anlamında ise diyalektik, çelişkinin doğrudan doğruya nesnelerin özü içinde incelenmesidir.”¹¹⁴

¹¹³ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.303-304.

¹¹⁴ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.80, 181, 207.

4.7 – NİCELİĞİN NİTELİĞE VE NİTELİĞİN NİCELİĞE DÖNÜŞÜMÜ YASASI

Nicelik, bir nesnenin, olayın azalıp çoğalabilen ve ölçme konusu olan yanıdır; onun miktarıdır. Nitelik ise nesnenin, olayın yapısını belirleyen (onu şu ya da bu yapan) yanıdır; yani vasıfıdır. ”5 kitap” dediğimizde 5 rakamı niceliği, kitap ise niteliği gösterir.

Bir olayın gelişiminde önce niceliksel gelişimler olur; belirli bir noktadan sonra da nitelik ortaya çıkar. 100 dereceye kadar kaynayan su önce nicelik değişimi yapar, sonra buhara dönüşerek bir nitelik olur. Nicelik azalması-artması bir noktadan sonra farklı bir niteliğe yol açar.

Hareket etmenin kendisi bir nicelik birikimidir; ya da nicelik azalmasıdır. Bir şey azalarak-çoğalarak başka bir niteliğe dönüşür. İnsan bedenindeki canlı hücrenin bölünmesi nicelikten niteliği geçiştir; sonunda hücre iki parçaya bölünür; eski hücre yok olur; yerine iki yeni hücre geçer; nicelik, niteliğe sıçramıştır. Demek ki, bir olay, nesne, cisim, kendi içinde nicelik birikimi veya azalması yapmadan başka bir nitelik taşıyan cisme dönüşmez. Engels’in sözleriyle söylersek:

”O halde maddenin ve hareketin artırılması ya da azaltılması olmadan, yani ilgili cismin nicelik değişmesi olmaksızın, cismin niteliğini değiştirmek mümkün değildir.”¹¹⁵

Eğer bir cismin molekülleri çözüldüğünde (ki bu önce niceliksel gelişimi varsayar) ortaya moleküllerden farklı özelliğe (niteliğe) sahip atomlar ortaya çıkar. Suyun ısısının düşürülmesi bir nicelik değişim sürecidir; belirli bir noktadan sonra (0 derecede) donar. Donma olayı yeni bir niteliktir.

* * *

Her olayın, her nesnenin, içsel bir çelişki taşıdığına işaret etmiştik. İşte, nicelik değişimi bu çelişkinin içinde meydana gelir. Her şey birbiriyle evrensel bağıntı ve karşılıklı etki altında olduğu için, dışarıdaki bir etken de iç çelişkinin içindeki nicelik değişimini ”azalma”, ya da ”artma” yönünde etkiler. Yeni bir niteliğin ortaya çıkmasını önkoşulu, nicelik değişimidir.

Sözgelimi kapitalist toplum içinde proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişkiyi ele alalım. Proletarya sınıf mücadelesiyle, örgütlenmeyle, bilinçlenmeyle nicelik birikimi yapar. Burjuvaziyi iktidardan düşürünceye kadar nicel birikim sürer. İktidarın proletarya tarafından alındığı an bir nitelik değişimidir. Devrim niteliksel bir değişimdir. Bu aynı zamanda eski çelişkinin aşılması ve yeni bir çelişkinin başlaması anlamına gelir.

İktidara el koymaya kadar süren sınıf mücadelesi süreci proletarya açısından nicelik birikimidir, burjuvazi açısından nicelik azalmasıdır. İktidarın el değiştirmesi ise her ikisi için de niteliksel bir değişimdir. Burjuvazinin yapacağı bir karşı-devrimde tersinden bir süreçtir; yine yeni bir niteliğe geçiştir. Burjuvazinin burjuva demokrasisinden, faşizme sıçraması niteliksel bir değişimdir.

İnsanın kendi yaşamı da bu yasayı doğrular. Örneğin ölüme kadar süren insan hayatı niceliksel değişim sürecidir; insan doğar, büyür, genç olur, yaşlanır ve sonra ölür. Ölüm bir niteliksel değişimdir; insan bedeni içindeki içsel çelişkinin aşılması, son bulmasıdır. Nicelik değişimin bir

¹¹⁵ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.80-81.

noktada son bulması, çelişkisizlik anlamına gelir; ölüm, çelişkiden yoksun olmaktır; eski bir nitelikten, yeni bir niteliğe geçmektir.

* * *

Nicelikten niteliğe ve nitelikten niceliğe geçiş yasasını en güzel örnekleriyle kimya biliminde görürüz:

”Kimya, değişen nicelik bileşimi sonucu, cisimlerin nitelik değişimlerinin bilimi olarak tanımlanabilir.”¹¹⁶

Maddenin yapıtaşları atomların farklı bileşimleri farklı maddelere yol açar.

”Oksijende olduğu gibi, iki atom yerine üç atom bir molekül halinde birleşirse, koku ve tepki bakımından normal oksijenden oldukça farklı olan ozonu elde ederiz.”¹¹⁷

Bir maddenin katı durumdan sıvı durumuna geçtiği erime sıcaklığı (noktası), niceliğin niteliğe dönüşümüdür. Erime noktasına kadar madde niceliksel değişim yaşar, sonra başka bir niteliğe dönüşür. Donma sıcaklığı için de aynı şey geçerlidir. Donma noktası da niteliksel değişimin olduğu andır.

”Her metalin bir korlaşma ve erime ısıtı vardır; gerekli ısıtı meydana getirecek araçlara sahip olduğumuz zaman, her sıvının belli bir basınçta donacağı ve eriyeceği bir nokta vardır. Son olarak, her gazın, basınç ve soğutma ile sıvılaştacağı bir kritik noktası vardır. Kısacası, fizikte değişmezlerin çoğu, hareketin artırılmasının ya da azaltılmasının ilgili cismin durumunda niteliksel değişim sağladığı, yani niceliğin niteliğe dönüştüğü düğüm noktalarının tanımlanmalarından başka bir şey değildirler.”¹¹⁸

Nicelikten niteliğe geçiş, ya da nitelikten niceliğe geçiş yasasını doğada, toplumda olduğu gibi düşünce alanında da görebiliriz. Bir şeyi, bir konuyu öğrenme süreci, düşünsel dünyada yaptığımız bir nicelik birikimidir. O şeyin ne olduğunu öğrenmemiz niteliksel bir sıçramadır.

Bir şeyin özünü anlamak için fizikçinin, kimyacının yaptığı deneyler, araştırmalar hep nicelik birikimidir. Bir hastalığın aşısını bulmak için yapılmış binlerce deney nicel bir birikimdir; aşının bulunması ise niteliksel bir değişimdir.

Ana karnında doğum için geçen süreç niceliksel birikimdir; doğum bir niteliksel sıçramadır. Bir bebeğin konuşuncaya kadar geçirdiği süre niceliksel birikimdir, konuşması niteliksel sıçramadır.

Bütün bu örneklerden çıkarılacak sonuç şudur:

”Nicel farklılıklar bir noktadan sonra nitel değişikliklere dönüşürler.”¹¹⁹

* * *

¹¹⁶ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.83.

¹¹⁷ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.83.

¹¹⁸ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.83.

¹¹⁹ Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.322.

Niceliğin niteliğe, niteliğin niceliğe dönüşümü hep bir "sıçrama" ile gerçekleşir. Sıçrama evrensel değişim-gelişim sürecindeki sürekliliğin bir an kesilmesi ve hemen ardından kesintisiz sürece bağlanmasıdır.

Daha önce bahsettiğimiz, maddenin erime noktaları, donma noktaları aynı zamanda sıçrama noktalarıdır.

Nicelik birikiminin-azalmanın süresi her olayda değişir; bu süre bir saniye de olabilir, yüz yıl da. Ama kesin olan şey şudur: Nicelik birikimi-azalması belirli bir noktaya geldiği zaman sıçrama yapar, yeni bir niteliğe dönüşür. Atom dünyasıyla ilgilenen kuantum fiziği milyonlarca kez bu gerçeği doğrulamıştır.

Jeoloji, Astronomi gibi bilimler de nicelikten niteliğe geçiş yasasını her gün doğrular. Sözelimi bir çığır düşmesi, deprem anı, yıldızın sönmesi hep birer niteliksel sıçramadır. Engels'in dediği gibi:

*"Bir hareket biçiminden bir başka hareket biçimine geçiş, her zaman bir sıçrama, her zaman kesin bir dönemeç olarak kalır. Göksel cisimler mekaniğinde, tek başına alınmış bir göksel cisim üzerindeki daha küçük yığınlar mekaniğine geçiş böyledir; yığınlar mekaniğinden, ısı, ışık, elektrik, mıknatıslık gibi asıl fizikte incelediğimiz hareketleri kapsayan moleküller mekaniğine geçiş de böyledir; moleküller fiziğinden atomlar fiziğine –kimyaya– geçiş de, kesin bir sıçrama ile gerçekleşir."*¹²⁰

¹²⁰ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.139.

4.8 – İNKÂRIN İNKÂRI (YADSIMANIN YADSINMASI = OLUMSUZLAMANIN OLUMSUZLANMASI) YASASI

Bu yasa evrensel gelişimin yönünü ve eğilimini gösterir. Evrensel gelişim ve değişim düz bir çizgi değildir; helozonik bir çizgidir. Doğada, toplumda, düşüncede helozonik gelişim vardır; bu bir evrimdir; ama evrimden daha geniş ve zengindir. Çünkü nicelikten niteliğe dönüşümler sıçramalarla gerçekleşerek evrim çizgisini kıvrımlı hale getirir. Gelişim sürecinde zikzaklar kaçınılmazdır; ama genel eğilim helozonik yöndedir.

”Daha önce geçilmiş aşamaları tekrarlıyormuş gibi görünen evrim, bunu başka bir biçimde, daha üst bir derecede (’olumsuzlamanın olumsuzlaması’) yapar yani evrim doğru bir çizgi olmayıp spiral biçimindedir.”¹²¹

Gelişimin birbiri ardına gelen ilerlemeleri yadsımlarla oluşur. Bir nitelikten diğer niteliğe geçiş eski niteliği yadsımadır. Bir tomurcuğun çiçeğe dönüşmesi, nicelik birikiminin niteliğe dönüşmesidir; aynı zamanda tomurcuğun yadsınmasıdır. Her yadsımanın sonunda yeni bir nitelik ortaya çıkar. Zamanı gelince çiçek de kendini yadsır (yadsımanın yadsınması) başka bir nitelik ortaya çıkar. Doğadaki süreç bitmeksizin yadsımanın yadsınmasından oluşarak devam eder. Zamanını dolduran her şey yadsınma temelinde yok olur; onun yerini başka bir şey doldurur. Bu yeni şey de gün gelir yine yadsınarak, yadsımanın yadsınmasını ortaya çıkarır; süreç burada durmaz, tekrar bir yadsıma oluşur. Ardından yadsımanın yadsınması...

Doğa-toplum-düşünce alanında eski varolan inkâr edilmeden (yadsıma = olumsuzlama olmadan) gelişim ilerleme olmaz.

”Gelişme, hiçbir alanda, kendisine ait eski mevcudiyet şekillerini inkâr etmeksizin meydana gelemez.”¹²²

Diyalektik yadsıma (inkâr), bir nesnenin, bir olgunun gelişim devrelerini (nitelik değişim noktalarını) gösterir.

Dünya, doğa, evrim sürecinde değişik jeolojik aşamalarını geçirirken ”inkârın inkârı” yasasını gerçekleştirmekten başka bir şey yapmaz. Her bir aşama diğer aşamayı olumsuzlayarak, inkâr ederek yeni bir aşamaya geçer.

”Tüm yerbilim (jeoloji) bir yadsınmış yadsımlar dizisi, bir eski mineral oluşumların ardışık yokolmaları ve yeni oluşumların tortu çökmeleri dizisidir.”¹²³

Hayvan ve bitki dünyası da farklı değildir; hayvan ve bitki türleri varoluş ve yokoluş sürecinde hep inkâr sürecini yaşar.

”Kelebekler, yumurtanın yadsınması ile yumurtadan doğar, cinsel olgunlaşmaya kadar değişmelerini tamamlar, çiftleşir, ve çiftleşme süreci tamamlanıp da dişi çok sayıdaki

¹²¹ Vladimir İlich Lenin, aktaran V.Afanasiev, *Felsefenin İlkeleri*, Yar Yayınları, 1977, s.194.

¹²² Karl Marx, aktaran Kuusinen, *Diyalektik Materyalizm*, çev. Ç.Karakaya, Sosyal Yayınlar, s.113.

¹²³ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.234.

yumurtalarını yumurtlar yumurtlamaz, ölmeleri sonucu, bu kez de kendileri yadsınmış olurlar.”¹²⁴

İnkâr süreci dışarıdan aktarılan bir süreç değildir; gelişimini, yaşayan şeye, nesneye, doğaya, olguya borçludur. Gelişimdeki her diyalektik inkâr, içsel çelişkinin çözülmesi, niceliğin niteliğe dönüşmesi ve eskinin yenilgisidir; yeni niteliğin, eski niteliği inkâr etmesidir.

İnsanın kendi gelişim tarihi de inkârın inkârı yasasını doğrular. Yaklaşık olarak 1 milyon yıl önce ortaya çıkmış olan insan ile bugünkü insan arasında çok fark vardır; insanoğlu değişik aşamalarını inkâr ederek bugüne gelmiştir.

* * *

Düşünce alanında da diyalektik inkâr yasası işler. İnsanlığın bilgi süreci bunu gösterir. Dünyayı bilmek için yapılan araştırmalar, deneyler bir bilginin daha sonra inkârına yol açar. Bir hastalık hakkındaki ilk bilgi, bilgisizliğin inkârıdır; ama ilk bilgi orada kalmaz, yapılan yeni incelemeler bu ilk bilginin inkârını hazırlar. Bilgi süreci, eski bilginin, yeni bilgiyle inkâr temelinde değiştirilme sürecidir. 1 000 yıl önceki insanın gökyüzü hakkındaki bilgisi ile bugünkü insanın bilgisi arasındaki fark, birbiri ardına gelen bilgi yadsımlarının, yadsımanın yadsınmasının toplamıdır. Bilgiyi genişletme süreci sonsuza kadar süren diyalektik inkâr sürecidir. Dolayısıyla her bilgi, düzeltilmesi gerekli şeyleri içerir; bunun düzeltilmesi diyalektik inkârdan başka bir şey değildir; ama düzelttiğimiz bilgi de eksik şeyler içerir; onun da yerine gelince inkârı gerekir. Bütün bilimler böyle ilerler: Yadsımanın yadsınması, tekrar onun da yadsınması...

Bu nedenle insan bilgisi inkâr süreci ile geliştiği için hem sınırlıdır, hem sınırsızdır. Bilgide doğruluk-yanlışlık göreceli bir niteliğe sahiptir. Doğru ile yanlış arasındaki karşıtlık diyalektik inkârla çözülür; ancak yeniden bir diyalektik inkâra yol açmak üzere. Engels bilgideki gelişim sürecini şöyle ifade eder:

*”Doğruluk ve yanlışlık, kutupsal karşıtlıklar içinde devinen düşüncenin bütün belirlenimleri gibi, ancak son derece sınırlı bir alan için mutlak bir geçerliliğe sahiptir.”*¹²⁵

*”Bilinir ki bu karşıtlıkların ancak göreceli bir değerleri vardır, şimdi doğru olarak tanınan şeyin gizli bir yanlış yanı da vardır ve bu, daha sonra ortaya çıkacaktır, tıpkı şimdilik yanlış tanınanın da doğru bir yanı olduğu ve bu doğru yanı yüzünden daha önce doğru sayılır olduğu gibi.”*¹²⁶

İşte, bilgide doğru içindeki yanlış temizleme süreci bitmeyen yadsımanın yadsınması dizisidir; bilimin olmazsa olmaz yasasıdır.

* * *

İnkârın inkârı yasasını felsefe tarihinin gelişme sürecinde ve Marksizmin oluşumunda da gözlemleyebiliriz.

¹²⁴ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.233.

¹²⁵ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.172.

¹²⁶ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.442.

İlkçağ felsefesi gelişmemiş, basit bir materyalizme dayanıyordu. Madde ile düşünce arasındaki ilişkiyi net biçimde ortaya koyamıyordu. İdealizm bu sorunu "düşünceye" öncelik tanıyarak, maddeyi düşünceden yaratarak yanlış biçimde çözdü. Böylece ilkel materyalizmi inkâr etti; ruh göçünü ve tek Tanrı'yı kendine temel yaparak idealizmi ortaya çıkardı. Bu bir ilerleme, hem de bir gerilemeydi; ama sorunun bir şekilde çözümü için zorunluydu.

Bilimlerin, özellikle doğa bilimlerinin yol alması, gelişmesi, idealizmin çıkmazlarını ve çelişkilerini gösterdi. Yadsınma sırası idealizmdeydi. Modern materyalizm, idealizmi yadsıyarak inkârın inkârını gerçekleştirdi. Modern materyalizm, ilkel materyalizmin çözemediği sorunu çözmüştü: Madde ile düşünce arasındaki ilişkide; madde, bilincin kaynağıydı ve önceydi. Dolayısıyla idealizmin yanlış çözümlemesi madde lehine aşılyordu; idealizmin inkârı gerçekleştiriliyordu.

Modern materyalizm, eski idealist felsefenin eleştirisi üzerine basarak onu parçalamıştı; pozitif doğa bilimlerinin önündeki idealizm engelini kaldırmıştı. Marx, eski idealist felsefeyi (Alman ideolojisini) hem Hegel'in idealizmini yadsıyarak, hem de Feuerbach'ın doğacı materyalizmini yadsıyarak diyalektik materyalizmin temelini atmış oldu. Artık diyalektik materyalizm eski felsefenin aşılması (inkâr edilmesi) üzerine kurulu yeni bir dünya görüşüydü. Felsefe ortadan kaldırılmış; ama olumlu yanları (Hegel'in diyalektiği ve Feuerbach'ın maddeciliği) eleştiri yoluyla düzeltilerek bu dünya görüşünün içine alınmıştı. Yani eski felsefe hem aşılmış (inkâr edilmiş), hem de olumlu parçasıyla korunmuştu. Bundan böyle diyalektik materyalizm tüm bilimler içinde yerini alacaktı.

*"İlkçağ materyalizmi, idealizm tarafından yadsındı. Ama felsefenin daha sonraki gelişmesi içinde, bu kez idealizm savunulamaz bir duruma geldi, ve modern materyalizm tarafından yadsındı. Modern materyalizm, yadsımanın yadsınması, eski materyalizmin yalın bir yeniden kurulması değildir, ama onun sürüp giden temellerine, felsefe ve doğa bilimlerinin iki kez bin yıllık bir evriminin olduğu gibi, bu iki bin yıllık tarihin kendisinin de bütün bir düşünce içeriğini ekler. Her şeyden sonra, artık, bu bir felsefe değil, ama ayrı bir bilimler bilimi dışında, gerçek bilimler içinde yararlılığını gösterecek ve kullanılacak yalın bir dünya görüşüdür. Demek ki, felsefe, burada 'kaldırılmış', yani aynı zamanda 'hem aşılmış hem de korunmuş'."*¹²⁷

* * *

Tarihte tekrar gibi görünen hiçbir olay aslında tekrar değildir; her seferinde diğerinden farklı yeni bir niteliğin oluşmasıdır. 1 000 yıl önceki bir bitki ile bugünkü bitki aynı isim taşısa da aynı bitki değildir. Nasıl ki, insan türü sürekli değişiyorsa, aynı şey doğa için de geçerlidir. Yadsımanın yadsınması, bu dünyadaki hiçbir şeyin aynı kalmadığını, değiştiğini gösterir. Her yadsıma, kendine özgü yeni bir niteliktir.

Başka önemli bir noktaya dikkat çekmemiz gerekir. Madde (doğa) üzerinde olan yadsımanın yadsınması ile toplumdaki yadsımanın yadsınması "ezeli ve ebedi" olma açısından aynı içerikte değildir. Madde yok olmadığı için ondaki yadsımlar (diyalektik inkâr) ezeli ve ebedidir. Aynı şeyi toplum tarihi için söylemek mümkün değildir; hiçbir toplum ezeli ve ebedi devam etmez. Eğer bir gün toplumlar dünya üzerinden silinirse (insanlık herhangi bir nedenle yok olursa) diyalektik inkâr, toplum ve bilgi için durur. Oysa maddedeki (doğadaki) diyalektik inkâr hiçbir zaman durmaz.

¹²⁷ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.237.

Doğada, toplumda, düşüncede diyalektiğin inkâr yasasının işlediğini belirttik. Ama kendisinin de diyalektik inkâr yasasına bağlı olan insan soyunun bu yasayı nasıl etkilediğini belirtmedik. Eğer her şey kendi haline bırakılırsa diyalektik inkâr, yani yadsımanın yadsınması olağan şekilde gerçekleşerek bir dizi oluşturur. Ne var ki, insan soyu iradesiyle mekanik inkâr yaratabilir. Bir bitki soyu, hayvan soyu kendi inkâr süreci içinde gelişirken, insanlar değişik nedenlerden dolayı bu gelişimi durdurabilir. Böylece diyalektik inkârın, mekanik inkâr tarafından yolu kesilmiş olur. Bir karınca kendi gelişimi içinde varoluş, yokoluş süreci yaşarken, bir insan onu ayakları altında ezerse, onun diyalektik inkârını mekanik inkâr yoluyla durdurmuş olur. On yıl yaşayacak bir hayvanı daha bir iki yaşındayken öldürürse, onun diyalektik inkârını yapmasına olanak vermemiş olur.

Doğayı tahrip ederek mekanik inkâr yapabiliriz. Sözelimi bugün olduğu gibi denizin dibini modern aletlerle kazıyabilir ve değişik balık soylarının yok olmasına sağlayabiliriz. Günümüzün kapitalizmi mekanik inkâra birçok örnek sunar. Yine insanlığı barbarlığa sürükleyecek bir kapitalizm, kendinin inkârını yapar; ama bu diyalektik bir inkâr değil, mekanik bir inkârdır.

Burjuvazinin yol açacağı nükleer bir felaketle vb. başlayan bir mekanik inkâr süreci, insanlığın bütünüyle yok oluşunu gerçekleştirebilir. Bu aynı zamanda bilginin gelişimindeki diyalektik inkâr sürecinin yok edilişi demektir. İnsanın olmadığı yerde bilgi-düşünce üzerindeki diyalektik inkâr da yok olur.

Demek ki, yadsımanın yadsınmasının gerçekleşmesi için, sürecinin mekanik inkârla kesilmemesi gerekir. Eğer yadsıma yok edilirse, ya da yadsımanın yadsınmasına olanak tanınmazsa (yadsıma yok edilirse, onu yadsıyacak durum ortadan kalkar) diyalektik inkâr gerçekleşmez. Engels'in dediği gibi:

”Öyleyse birinci yadsımayı, ikincisi olanaklı kalacak ya da olanaklı bir duruma gelecek bir biçimde var etmek gerekir. Ve bu, nasıl olacak? Tek başına alınmış her durumun özgül doğasına göre. Eğer bir arpa tanesini öğütür, eğer bir böceği ezersem, birinci eylemi gerçekleştirmiş, ama ikinciye olanaksız kılmış olurum.”¹²⁸

Şimdiye kadar ”yadsıma”yı eski niteliğin ortadan kaldırılması, onun yerine yeni niteliğin geçirilmesi olarak anlattık. Ama diyalektik açıdan bakıldığında bu sadece dışsal görünüştür. Yadsıma, eski nitelikten hiçbir şey almamak anlamına gelmez. Yadsıma, yadsıdığı şeyi ortadan kaldırırken ondaki maddî unsuru, olumluyu muhafaza eder. Başka bir deyişle yadsıma hem bir inkârdır, hem de olumluyu muhafaza etmektir. İnkâr ve koruma birliktedir. Yadsınan şey, eski niteliği belirleyen (onu o yapan) şeydir; sadece bu ortadan kaldırılarak yeni niteliğe yol açılır. Eski nitelik, yeni niteliğin içinde bir nitelik olarak duramaz; eğer duruyorsa o yeni bir nitelik olamaz. Ama yadsıma, yadsınan şeyi her şeyiyle yok etmek değildir; yadsınan şeyin onu o yapan özelliğini yok etmektir ve olumlu tarafını korumaktır.

¹²⁸ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.241.

”Yadsımak, diyalektikte, yalnızca hayır demek, ya da bir şeyin var olmadığını söylemek, ya da onu, herhangi bir biçimde yok etmek anlamına gelmez.”¹²⁹

Demek ki yadsıma (olumsuzlama), yadsınan şeyin temelini (özünü) ortadan kaldırarak, ondaki olumluyu alarak, yeni bir nitelik yaratmadır. Eski ile yeni arasındaki geçiş bağı koparılırsa yeni nitelik askıda kalır; oysa diyalektik bu ikisi arasındaki bağı muhafaza eder ve gösterir.

*”Diyalektikte – o diyalektik ki olumsuzlama ögesini, tartışma götürmez biçimde ve hem de hattâ en önemli ögesi olarak içinde barındırmaktadır – özsel ve belirgin olan, saf ve yalın olumsuzlama değildir, yok yere olumsuzlama değildir, şüpheli olumsuzlama değildir, duraksama, işkillenme değildir, hayır; bağın durağı olarak, **olumlu’yu da koruyup sürdürmek şartıyla**, yani hiç duraksamasız ve hiç katışıksız biçimde gelişimin durağı olarak olumsuzlamadır.*

Genel olarak diyalektik, bir ilk tezin olumsuzlanmasına, onun yerine bir ikinci tezin konmasına (birincinin, ikincinin içine geçişine; birinci ile ikinci arasındaki bağın gösterilmesine, vs.) dayanmaktadır.”¹³⁰

Sözgelimi kanser hakkında öğrendiğimiz ilk bilgiyi ele alalım. Yeni araştırmalarla bu bilgiyi olumsuzlarız; ama onun içindeki olumluyu da koruruz. Bilim eski bilgiyi olumsuzlarken (doğru içindeki yanlış ayıklarken) doğruyu çöpe atmaz; onun içindeki yanlış temizleyerek daha fazla doğruya yaklaşır. Şu anda bilimin doğru olarak kabul ettiği çok şey görelidir.

”Fiziğin bütün eski doğrularının değişmez ve kesin sayılmış olanları da dahil, görelidir doğrular oldukları ortaya çıkmıştır.”¹³¹

Bilim ilerledikçe bu görelidir doğru yadsınacaktır; ama içindeki olumluyu muhafaza ederek. Daha sonra bu bilgi de yadsınacaktır; yine içindeki olumluyu koruyarak.

Aşağı organizmalı canlıların yüksek organizmalı canlılara gelişim sürecinde yapılan yadsımlar ve yadsımların yadsınmaları olumlu maddî unsurunu yanına alarak gerçekleşir. Maymun türlerinin gelişimi, insanlık âlemine geçiş bunu doğrular. Yadsınan şeyin olumlu- maddî yanını koruma yasası, toplumların değişiminde kendini bir zorunluluk olarak gösterir.

Örneğin kapitalist toplum, bir proleter devrimle yadsınma sürecine girdiğinde, kapitalizmin sosyalizme temel teşkil edecek maddî unsurları muhafaza edilerek kapitalizm ortadan kaldırılmaya başlanır. Üretim araçlarına proleter devletin el koyması özel mülkiyete karşı yapılmış bir olumsuzlamadır. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet, devlet mülkiyeti haline gelerek sınıfsal karakter değiştirir. Eskisi üzerinde burjuvazinin sahiplik hakkı varken, yenisi üzerinde proletaryanın sahiplik hakkı olur. Burjuvazinin egemenliği elinden alınarak bir inkâr yapılmış, karşıt uçlar egemenlik yönünden yer değiştirmiştir; niteliksel bir sıçrama gerçekleştirilmiştir. Ama maddî-olumlu unsur korunmuştur. Kapitalist özel mülkiyet ile proleter devlet mülkiyeti iki ayrı niteliktir; ama ikinci nitelik birinci niteliğin tüm unsurlarını

¹²⁹ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.241.

¹³⁰ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.184.

¹³¹ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 2, çev. İsmail Yarkin, İnter Yayınları, 1989, s.158.

yok etmemiş, maddî-olumlu unsuru muhafaza ederek burjuvazinin sınıfsal egemenliğini yok etmiştir.

Yine kapitalist ulusal kültür bir proleter devrimle birlikte inkâr edilme sürecine girer. Ulusal kültür, gelişmemiş ve egemen olmayan demokratik ve sosyalist kültürün öğeleri ile, gelişmiş-gerici-egemen olan burjuva kültürün öğelerini temsil eder.

Ulusal kültür, proleter kültür tarafından yadsınırken, egemen burjuva kültür yok edilmeye başlanır; ama demokratik-sosyalist kültür muhafaza edilmeye ve egemen kılınmaya çalışılır.

*”’Demokratizmin ve dünya işçi hareketinin enternasyonal kültürü’ sloganını ileri sürerken, biz her ulusal kültürden yalnızca demokratik ve sosyalist öğeleri alıyoruz ve bunları, yalnızca ve kesin olarak burjuva kültürüne, her ulusun burjuva milliyetçiliğine karşı olduğumuz için alıyoruz.”*¹³²

Demek ki, proleter kültür, ulusal kültürü inkâr ederken, onun olumlu parçasını alarak yadsımayı gerçekleştirir; ulusal kültürden farklı bir nitelik yaratmaya girişir.

* * *

Yadsımanın yadsınması yasası gerçekte ilk iki yasanın evrensel ölçekte genelleştirilmesidir; tek tek gelişim süreçlerine toplu bir bakıştır. Evrensel gelişim, karşıtların birliği ve savaşımı (iç çelişki) ile dinamik kazanır; nicelikten niteliğe veya tersi biçimde geçerek çelişkileri çözer, yeni nitelikler oluşturur. Bu süreç doğada, toplumda, insan bilincinde genel gelişmeyi simgeler. O halde yadsımanın yadsınması yasası, evrenin ve onun içindeki her şeyin gelişim yasasından başka bir anlam içermez.

*”Peki yadsımanın yadsınması nedir? Son derece genel, ve işte bu yüzden, büyük bir önem ve büyük bir değer taşıyan doğanın, tarihin ve düşüncenin bir gelişme yasası; görmüş bulunduğumuz gibi, hayvanlar ve bitkiler dünyası bakımından, jeoloji, matematik, tarih, felsefe bakımından geçerli olan.”*¹³³

¹³² Vladimir İlich Lenin, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, Sol Yayınları, 1978, s.22.

¹³³ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.240.

4.9 – DİYALEKTİĞİN KAVRAM VE KATEGORİLERE BAKIŞI

Kavram, nesnelerin-olayların-olguların ortak özelliklerini dile getiren düşünsel bir tasarımdır. Dış dünyadaki şeyleri kavramlar sayesinde adlandırıp, sınıflandırırız. Dış dünyada gördüğümüz eşyaları, maddî olayları, düşünce dünyasında kavramlarla ifade ederiz. Sözgelimi evimizdeki eşyaların hepsinin bir ismi vardır; koltuk, masa, çaydanlık, tabak, bıçak vb. Bunların hepsi birer maddî gerçektir; onların beynimize yansması bizde onların tasarımlarını oluşturur ve işte bu tasarımlar kavramlardır.

Kavramlar tek bir şeye ait olabildiği gibi (Tekil kavramlar), birkaç şeye ait olabilir (Tikel kavramlar). Bir de bütüne ait olan, kapsamına aldığı bütün şeyleri gösteren kavramlar (Tümel = Evrensel = Genel kavramlar) olabilir. Sözgelimi "bütün insanlar" Tümel'i; "birkaç insan", Tikel'i; "tek bir insan" Tekil'i (özel bireyi) dile getirir.

Demek ki kavram, dış dünyadaki maddî şeylerin zihnimize (düşünce) soyut biçimde kavranmasıdır. Genel olarak kavramlar, dünyanın (maddenin) beynimize yansımış kopyalarıdır, onların isimlendirilmesi ve sınıflandırılmasıdır. "Bıçak nedir?" diye düşündüğümüzde beynimizde oluşan tasarım kavramdır. Bıçağın kendisi bir madde, onun kafamızdaki tasarımı bir "bıçak" kavramıdır. Dış dünya (madde) somut olmasına karşın, onun aklımızdaki yansıması soyuttur. Mutfaktaki bıçağı elimizle tutabiliriz, ona dokunabiliriz; ama kafamızdaki bıçak kavramına dokunamayız; çünkü kavramlar kısa birer düşüncedir. Denizin kendisi bir maddedir, onun düşüncedeki tasarımı kavramdır; bir fikirdir.

O halde kavramlar somut dış dünyadan üretilmiş düşüncelerden başka bir şey değildir; bu nedenle dünyadaki her şey zihnimize bir kavram oluşturur; sayısı sonsuzdur. Kavram, dış dünyadaki bir şeyin düşüncemizde kendisini topladığı şeydir. Maddî olan deniz, orman, nehir, ova, ağaç, elma, armut, portakal vb. her şey düşünce dünyamızda "kavramlar" ismini alır.

* * *

İnsanlık gelişimi içinde basit kavramlardan sınıflamalar yoluyla yeni kavramlar üretmiştir. Örneğin "meyve" kavramı böyledir; kiraz, üzüm, elma, çilek vb. şeyleri aklımızda "meyve" kavramı altında toplarız. Bu türlü kavramların dış dünyada karşılığı yok gözükür. Gerçekten de hiçbir bahçede "meyve" yoktur; onu gören de olmamıştır. Ama "meyve" kavramının içine soktuğumuz kiraz, üzüm vb. şeyleri bahçemizde görebiliriz. O halde, "meyve" kavramının kökeni dış dünyadadır. Eğer bu dünyada kiraz, üzüm vb. maddî şeyler olmasaydı, "meyve" kavramı da olmayacaktı. Örneğin yine sarı, kırmızı, yeşil vb. renkler olmadan "renk" kavramı olmaz.

Aynı şey insanların kendi aralarındaki ilişkilerden, davranışlardan doğan kavramlar için de söz konusudur. Ahlak, özgürlük, sorumluluk vb. elle tutulur şeyler değildir, hiç kimse de bunları görmemiştir. Fakat bunlara düşünce dünyasında verdiğimiz kavramsal anlamların, insan ilişkilerini yansıttığı açıktır. "Ahlaksız insan", "Özgür olmayan insan", "Sorumsuz insan" kavramlarının yaşamda bir karşılığı vardır.

*"'Doğada', kavramlar 'bu hürriyetle' (insanın düşünce ve hayalgücü hürriyeti!!) varolmazlar. 'Doğada', 'et ve kana' sahiptir bu kavramlar. Tamam işte! Maddecilik de budur zaten."*¹³⁴

¹³⁴ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.233.

Yaşamda karşılığı olmayan, maddî hayattan doğmamış kavramlar insanın hayal dünyasının ürünüdür. Sözelimi hortlak, cin, şeytan vb. gibi.

Gerçek kavramlar, dış dünya ile beyni birbirine bağlayan kayışlardır. Dış dünyayı dile getirmek için kayışın son noktasındaki kavramları kullanmak zorundayız. Kavramların kendisi dilsizdir, konuşamaz; ama insanlar da kavramlar olmazsa konuşamaz, derdini anlatamaz.

Kavramlar, kapalı bir biçimde, içi bilgiyle doldurulmuş, özetlenmiş düşüncelerdir. Kimi zaman bir kavram bütün bir sistemi anlatabilir.

”Değerin basit şekli, bir malın bir başka mal karşılığında mübadelesi biçimine bürünen bir tek edim bile, nasıl, kapitalizmin bütün ana çelişkilerini kapalı olarak içermekteyse, tıpkı bunun gibi, en basit genelleme de, Kavramlar’ın (yargılar, tasımlar, vs.) en ilk ve en basit oluşumu da, insanın, gittikçe daha derin bir şekilde, evrenin nesnel bağlantısının bilgisine erişini dile getirmektedir.”¹³⁵

Sözelimi ”artık-değer” kavramı kapitalizmin gizlenmiş çelişkisini açık eder. Bu kavramın içinde kapitalizm gizlenmiş biçimde varlığını sürdürür.

* * *

Kategoriler, kavramların anlamsal olarak genişletilmiş, büyütülmüş şeklidir. Dış dünyadaki olayların-olguların özlerini, bağlantılarını kendi bünyesinde toplar. Saniye, dakika, birer kavramdır; ama bunları kendi içinde toplayan ”Zaman” bir kategoridir. ”3 tane elma” dediğimizde, ”3 tane” ve ”elma” kavramlarını kullanırız. Ama bu kavramları genelleştirip, anlam olarak büyüttüğümüzde ”3 tane” kavramından ”Nicelik” kategorisine ulaşırız. Elma kavramı ise burada bir niteliktir. Nicelik, ölçülebilen bir büyüklüğü; nitelik, nesnenin onu o yapan özelliğini dile getirir. Her cisim bir yerde bulunur; kalem masanın üzerindedir, cebimizdedir. Ama cisimlerin bulundukları yerleri genelleştirip onları ”Mekân” kategorisinde toplayabiliriz.

Demek ki kategoriler, olayların-olguların genişletilmiş özniteliğini yansıtarak düşünce alanımızı genişletir; dış dünyadaki gerçeği anlamamıza hizmet eder. Kavramların arasındaki ilişkileri kuran, onların çapını büyüten kategoriler özünde genişletilmiş kavramlardan (kavramlar toplamından) başka bir şey değildir. ”Neden”, ”Sonuç”, ”İçerik”, ”Biçim”, ”Zorunluluk”, ”Tasadüf”, ”Hareket”, ”Zaman”, ”Mekân”, ”Nicelik”, ”Nitelik”, ”Çelişki”, ”Genel”, ”Özel”, ”Hakikat” vb. birer kategoridir.

Anlaşıyor ki, her kategori aynı zamanda birer kavramdır; ama her kavram kategori değildir. Eğer insanlığın gelişme sürecinin düşünsel çocukları olan kavramlar olmasaydı, kategoriler de olmazdı. Çünkü kavramların anası ile kategorilerin anası aynıdır; ikisi de dış dünyanın ve bu dünyada varlığını sürdüren insan türünün tecrübelerinden, deneylerinden doğmuştur. Tek başına dış dünya tek bir kategori-kavram doğuramaz. İnsanlığın tecrübesi (yani yaşayan insan) onların babasıdır. Anne ve babadan birisi eksik olursa kategori-kavram doğmaz.

¹³⁵ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.144-145.

İnsanların hayal dünyalarında ürettikleri kavramların kökeninin dış dünya olması bu gerçeği doğrular. "Uçmak" ve "Halı" kavramına sahip olmayan bir insan "Uçan Halı" kavramını üretemez. "Deniz" ve "Kız" kavramına sahip olmayan bir insan, "Deniz Kızı" kavramını üretilip, onun hayalini kuramaz.

* * *

Dış dünyanın varlığı sayesinde üreyen kavramların kendisi de "üst derecede örgütlenmiş bir madde olan beynin" düşünsel ürünüdür. Şüphesiz ki, döllenme dış dünyadadır, doğum beyindedir.

*"Beynin en yüksek ürünüdür, maddenin en yüksek (ya da, en değerli, en üstün) ürünüdür kavramlar."*¹³⁶

Bütün kavramlar-kategoriler, dış dünyadan yansydıklarından dolayı, onun tasarımlarını, ister istemez içlerinde taşırlar. Eğer taşıymıyorlarsa onlar gerçeği yansıtan kavramlar değildir. Nesnel dış dünyanın hareketi, düşünce dünyasındaki kavramların hareketine denk düşer. Dış dünya, kavramın içinde soyut biçimde bulunur.

*"Kavramların oluşumu ve bu kavramlarla yapılan işlemler, evrenin nesnel bağlantı yasalarının tasarımını, kanısını, bilincini zaten çoktan içermektedir."*¹³⁷

Kategorilerin (kavramların) temeli insanlığın milyarlarca yıl süren yaşam tecrübesine dayanır. Pratik yaşamda tekrarlana tekrarlana, denene denene, mantık şekilleri (kategoriler) halinde insan bilincinde sabitleşir. Bu sabitleşme, kategorileri, mantık belitlerini (aksiyomları = bir gerçeği tanıtlamak için temel olan, ama kendisi tanıtlanmayı gerektirmeyen önermeleri) sanki beyinde her zaman varmış gibi gösterir; oysa insan bunları dış dünyanın pratik ve deneyinden elde etmiştir. Beyinde sürekli varmış gibi görünen kavramlar, doğanın maddî yansıtıcılığına karşın beynin yaptığı bir hiledir; beynin kendini kandırmasıdır. Görüntü başaşağıdır; onu doğrultmak, maddeden (dış dünyadan), düşünceyi (kavramı) çıkarmak gerekir.

"İnsan pratiği, milyarlarca ve milyarlarca kez kendini tekrarlayarak, mantık şekilleri halinde sabitleşir insan bilincinde. Ve işte doğrudan doğruya ve sadece bu milyarlarca ve milyarlarca tekrarlanma sayesinde ki, o şekiller önyargı sağlamlığı kazanır ve belit (aksiyom) karakteri edinirler."

*"Mantık şekillerinin birer belit değerini alabilmesi için, insanın pratik etkinliğinin, bu çeşitli mantık şekillerini, insan bilincine milyarlarca ve milyarlarca kere tekrarlatmış olması gerekiyordu şüphesiz."*¹³⁸

Kavramlar-kategoriler herhangi bir insanın keyfine göre dış dünyaya verilmiş isimler değildir. Ama insanlar kendi beyinlerine bakarak kavramların-kategorilerin bir beyinden çıktığını

¹³⁶ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.135.

¹³⁷ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.144.

¹³⁸ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.176, 155.

sanırlar; ama bu metafizik bir yanılgıdır. Diyalektik yöntem, kavram ve kategorileri, doğanın-tarihinin-toplumun hareketinin bir yansıması olarak kabul eder.

*”Kategoriler daha önceden varmış gibi ortaya çıkar ve gerçek dünyanın diyalektiği onun yalın yansıması olarak görünür. Gerçekte durum bunun tersidir: zihnin diyalektiği ancak gerçek dünyanın, doğanın ve tarihin hareket biçimlerinin yansımasıdır.”*¹³⁹

Kavramlar-kategoriler dış dünyadan yansır; ancak insan beyni boş durmaz; onları alıp geliştirir; onlara dayanarak yeni kavramlar ve kategoriler kurar. Kurma işlemini dış dünyaya bağlayarak, dünyayı daha çok tanımaya, bilmeye, bilgiyi genişletmeye yönelir.

*”Doğanın insan bilgisindeki yansımasının formu; kavramlar, yasalar, kategoriler, vs.’dir bu forum. İnsan bütün doğayı, ’dolayumsuz bütünlüğü’ içinde hiç eksiksiz olarak kucaklayamaz = yansıtamaz = tasarımılayamaz; soyutlamaları, kavramları, yasaları, evrenin bilimsel bir tablosunu, vs., vs., yaratıp kurarak, sürekli şekilde buna yaklaşabilir insan sadece.”*¹⁴⁰

İnsan, hayvan gibi yaşadığı dönemde kategorilere (kavramlara) sahip değildir. Dil-toplum-bilinç sayesinde bunlara erişir ve evren hakkında yavaş yavaş bilgi sahibi olmaya başlar.

”İçgüdüsel insan, vahşi; doğadan sıyrılıp çıkarmaz kendini. Bilinçli insan ise, kendini doğadan sıyrılıp çıkarır. Bu sıyrılıp çıkışın yani evren hakkında bilgi edinişin basamaklarıdır kategoriler.”

*”Doğanın insan tarafından edinilen bilgisinin durakları: mantıksal kategoriler işte bundan ibarettirler.”*¹⁴¹

* * *

Kavramlar-kategoriler birer soyutlamadır, teorinin en ufak yapıtaşlarıdır. Bir toplum içinde yaşayan insanlar yaşadıkları ekonomik ilişkilere uygun bir şekilde kategoriler (kavramlar) üretirler; ama bunlar tek tek bireylerin zihinlerinden çıkmaz; ekonominin yansımaları olarak oluşurlar.

Ekonomik kategoriler, ekonomik ilişkilerinin soyutlanmış teorik ifadesinden başka bir şey değildir. Her ekonomik kategori, o toplumun üretim yapısının teorik ürünüdür. Bu nedenle üretim biçimi değişirse o üretim biçimine ait ekonomik kategoriler de ortadan kalkar; yani ekonomik kategoriler kalıcı değildir. Marx bu görüşü şöyle açıklar:

*”Maddî üretkenliklerine uygun biçimde toplumsal ilişkiler üreten insanların aynı zamanda fikirler, kategoriler, yani bu toplumsal ilişkilerin soyut fikrî ifadelerini de ürettikleridir. Bunun içindir ki, kategoriler, ifade ettikleri ilişkilerden daha kalıcı değildirler. Tarihsel ve geçici ürünlerdir.”*¹⁴²

¹³⁹ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.248.

¹⁴⁰ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.148.

¹⁴¹ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.76, 161.

¹⁴² Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar 1*, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 1995, s.38.

Sözgelimi kapitalist üretim biçiminin en önemli ekonomik kategorileri meta, değişim değeri, fiyat, artık-değer vb. gibi şeylerdir. Kapitalist toplum ortadan kaldırılırsa bu kategoriler de ortadan kalkar. Komünist toplumda bu kategoriler yoktur.

Kavram-kategori dış dünyanın özetlenmiş, kısa bilgisi olduğundan dolayı öznel değildir; maddî bir temeli vardır. Dağ kavramının yerine ova kavramını öznel niyetle koyamayız. Gerçeğe uygun her bilgi için geçerli olan ölçüt, kategori ve kavramlar için de geçerlidir; çünkü onlar da dar bilgidir. Bilgi öznel kanılara dayanmaz.

Bilgi, öznel kanılardan bağımsız şekilde dış dünyadaki gerçekliği dile getirir, nesneldir. Bilgi kişiye (özneye) göre değişmez. ”Dünya dönüyor mu, dönmüyor mu?” sorusunun bilimsel yanıtı bellidir. Dünyanın dönmediğini düşünen kişi öznel kanısını söylemiş olur, ama dünyanın gerçeğini değil. Aynı biçimde bir bilgi çeşidi olan kategoriler (kavramlar) kişiye göre değişmez, nesneldir. Her kavram soyuttur; bu soyutluğu içinde öznel gözüktür; ama gerçek yaşama taşındığı anda nesnel karakter kazanır, öznellikten kurtulur.

”İnsan kavramları, soyutlukları içinde, tek tek kalışları içinde, öznelirler; ama bütünselliğin içinde, sürecin içinde, toplumun içinde, yönelimin içinde, kaynağın içinde nesneldir bu kavramlar.”

”Kavramların şeylerle uyumu öznel değildir.”¹⁴³

Bu nedenle gerçeğe uygun kavram kurabilmek için onu yaşamdan deneysel (ampirik) olarak çıkarmasını bilmek gerekir. Yaşam deneyine dayanmadan masa başında oturarak kurulacak kategoriler gerçeği yansıtmaz. Tek tek deneylerden yola çıkarak genele yükselmek, tecrübe birikimlerini kavramlarda toplamak gerekir.

”Bir kavramı kurabilmek için, ampirik olarak anlamaya, incelemeye, Ampirik’ten Genel’e yükselmeye başlamak gerekir. Yüzmeyi öğrenmek için, suya atmak gerekir kendini.”¹⁴⁴

Kurulmuş kavramın nesnelliğe uygunluğunu anlamak için de genelden özele, tek tek pratiğe inmek gerekir. Genel, düşüncenin (İde’nin), kavramın doğruluğunu ancak pratik gösterebilir.

”İnsan, İde’lerinin, kavramlarının, bilgilerinin, biliminin doğruluğunu, pratiği ile ispatlar.”¹⁴⁵

* * *

Kategorilerin (kavramların) insanlığın uzun yıllar süren yaşam deneyinden çıktığını belirttik. İdealistler, Marksizmin bu bakışına karşı, kategorilerin ya insan bilincinde doğuştan itibaren var olduğunu (yani a priori = deneyden önce var olduğunu), ya da insan zihninin dış dünyadan hiçbir şey almadan onları yarattıklarını iddia ederler. Örnek olarak da arı (saf) matematiği gösterirler. İdealistlere göre sayılar, matematiğin kavramları, insan beyninin saf ürünleridir.

¹⁴³ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.169, 157.

¹⁴⁴ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.167.

¹⁴⁵ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.155.

Onlara göre geometrinin aksiyomları için de aynı şey geçerlidir. Böylece idealistler, matematiği-geometriyi, bireylerin özel beyinlerinin yaratımına bağlamış olurlar.

Diyalektik önce şunu kabul eder; arı matematik ve onun kavramları tek tek bireylerin özel tecrübelerinden bağımsızdır; yani bireye göre değişmez. Birisi için "5" sayısı diğer için "4" sayısı anlamına gelmez. 5 tane elma, herkes için 5 tane elmadır.

*"Arı matematiğin her bireyin özel deneyiminden bağımsız olarak geçerli olması kuşkusuz doğrudur, ve bu, bütün bilimlerin tüm kanıtlanmış olguları, ve hatta genel olarak bütün olgular için böyledir."*¹⁴⁶

Peki, bu neyi gösterir? Hakikatin A veya B bireyine göre değişmediğini! İdealizmin savunduğu "herkesin doğrusu farklıdır" görüşünün yanlış olduğunu! Kavramların tek, tek bireylerin dâhice yaratımları olmadığını!

Matematiğin sayıları, geometrinin biçim kavramları, gerçek dünyada insanların yaptığı milyonlarca yıllık gözlem, deneme, yanılma, deney yoluyla oluşmuştur. Matematik ve geometrinin ilk kavramları, somut dünyada varolan şeylerin soyutlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Onlar insan aklından doğma veya her zaman orda var olan soyutlar değildir; bu soyutlamalar insanlık tarihindeki yaşam deneylerinin, evrimin ürünleridir. Diğer kavramlarda olduğu gibi insanların ihtiyaçlarının zorlamasıyla yaratılmıştır.

İnsanlar ilk aritmetik işleme el parmaklarını sayarak başlamıştır. Ondalık sayı sistemi iki elin parmaklarının sayılmasıyla öğrenilmiştir. Eğer insanların 20 parmağı olsaydı, şu anda yirmilik sayı sistemine sahip olurduk (ne kadar ilginçtir ki, Orta Amerikalı Mayalar yirmilik sayı sistemini kullanmışlardır; çünkü onlar ayak parmaklarını da saymışlardır).

Roma rakamlarına dikkat edersek bu rakamlarda parmaklarımızın kopyalanmış resimlerini görürüz. İngilizlerin foot (ayak) ölçü birimi maddî gerçek olan ayaktan türetilmiştir. Sadece akli (anlıı = anlama yetisini) kullanarak değil!

*"Arı matematikte, anlığın yalnızca kendi öz yaratıları ve düşünceleriyle uğraştığı hiç de doğru değildir; sayı ve biçim kavramları, gerçek dünyadan başka hiçbir yerden gelmemiştir. İnsanların saymayı, yani ilk aritmetik işlemi yapmayı öğrendiği on parmak, her şey olabilir, yalnızca anlığın özgür bir yaratisi olamaz."*¹⁴⁷

Geometri için de durum farklı değildir; ismi üstünde geometri, "yer ölçüsü" anlamına gelir. Geometrinin kavramları dış dünyada var olan biçimlerin, şekillerin kopyalarıdır. Boyutsal büyüklükler doğada vardır; geometri bunları karşılaştırarak gelişmiştir. Eğri, doğru, paralel vb. doğadaki biçimlerdir; geometriye kavramlar olarak girerler. Eğer şu dünyada paralel çizgi gerçeği olmasaydı, geometri "paralel" kavramından yoksun kalırdı.

"Bütün bu hayal edilmiş büyüklüklerin örneklerini doğa verir."

¹⁴⁶ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.96.

¹⁴⁷ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.96.

Bizim geometri, hacim ilişkilerinden, aritmetik ve cebir sayı büyüklüklerinden hareket eder, bunlar, bizim dünyasal ilişkilerimize, yani mekaniğin kitleler dediği cisim büyüklüklerine uygundur."¹⁴⁸

Demek ki, diğer kavramlar gibi matematiğin-geometrinin kavramlarının da kaynağı dış dünyadır, doğadır.

Her şey bir yana, insanın "sayı sayma yetisi" bile insanların evrimsel gelişiminin ürünüdür. Sayı sayabilmek, soyutlama yeteneğine (çekip çıkarmaya, aslında birbirinden ayrılmaz olanı düşünce düzeyinde ayırabilmeye) dayanır. Bu yetenek insanlık tarihinin gelişmesi sonucu ortaya çıkmıştır. İlk insanlar da 5 tane elmayı yanyana görmüştür; ama "5" sayısını (ki bu niceliktir) bir nitelik olan "elma"dan ayırmayı hemen becerememiştir. O evrimsel gelişimin ürünü olan soyutlama sayesinde, uzun bir zaman sonra bunu gerçekleştirmiştir. Soyutlama, somuttan (dış dünyadan, gerçekten) yola çıkarak yapılır. Ortada "5 elma" olmasaydı, soyutlaması yapıp, onun kavramına erişilemezdi.

*"Saymak için, sayılacak şeylerin varlığı yetmez, ayrıca bu şeyleri, sayıları dışındaki bütün öbür niteliklerden soyutlayarak göz önüne alabilme yetisi de gereklidir, - ve bu yeti, deneyim üzerine kurulu, uzun bir tarihsel gelişmenin sonucudur. Tıpkı sayı kavramı gibi, biçim kavramı da, dış dünyadan alınmış, ve arı düşünce ürünü olarak beyinden fıskırmamıştır. Biçim kavramına varmadan önce, biçimleri olan şeylerin var olması ve biçimlerinin karşılaştırılması gerekmiştir."*¹⁴⁹

Kavramlar insanlık tarihinin, evriminin, bilgi haline gelmiş soyutlamalarıdır. Kavramların kökeni dış dünyadır; ama onların geliştirilmeleri, aralarındaki hareketli geçişlerin yapılabilmesi, birleştirilmeleri, insan aklının (anlığının) yaratımlarına muhtaçtır. Zaten bu nedenle, aklın sanal olarak yaptığı kavram genişlemesi, soyut işlemler, kavramların kökeninin insan beyni olduğu yanılsamasına yol açar. Böylece dış dünyanın çocukları olan kavramlar, bireysel beyinlerin çocukları gibi karşımıza dikilir. Diyalektik, çocuğun ilk çıktığı yeri unutmaz.

*"Bütün öbür bilimler gibi, matematik de, insanların gereksinmelerinden, yerölçümü ve kapların hacmini ölçmekten, zamanın hesaplanmasından ve mekanikten çıkmıştır. Ama bütün düşünce alanlarında olduğu gibi, belli bir gelişme derecesinde, gerçek dünyadan soyutlanma aracıyla çıkarılmış bulunan yasalar, gerçek dünyadan ayrılır, özerk bir şey gibi, dışardan gelen dünyanın kendisini uydurması gereken yasalar gibi, gerçek dünyanın karşısına çıkarlar."*¹⁵⁰

¹⁴⁸ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.326.

¹⁴⁹ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.96-97.

¹⁵⁰ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.97-98.

4.10 – DİYALEKTİĞİN VE MADDECİLİĞİN TEMEL KATEGORİLERİ

Bütün bilimler kategorilere (kavramlara) ihtiyaç duyar. Örneğin fizik bilimi kütle, enerji, ısı, ışık vb. kavramlara-kategorilere muhtaçtır; bunlar olmadan kendini bir bilim olarak ne ortaya koyabilir, ne de gelişebilir. Yine burjuva bilimi olan ekonomi politik, meta, değişim değeri, kullanım değeri, kâr, faiz, kredi vb. kategorilerle kendini ifade eder.

Felsefenin kullandığı kategoriler vardır. Sözelimi bilinç, madde, mekân, hareket, zaman vb. felsefi kategorilerdir; bunlar olmadan felsefe konuşamaz ve anlaşılamaz.

Diyalektiğin birçok kategorisi vardır. Nicelik, nitelik, neden, sonuç, çelişki, sıçrama, özel, genel, gerçek, hakikat, zorunluluk, özgürlük, rastlantı, öz, fenomen, vb. Diyalektik kendi kategorilerini kullanarak olgulara yaklaşır ve onları açıklar. Ayrıca diyalektik açısından kategoriler arası ilişkiler ve geçişler önemlidir. Diyalektik yasalar, kategorilerin ilişkisi ve bağlantıları üzerine kurulur. Örneğin "çelişki" kategorisi olmadan "karşıtların birliği ve savaşımları" yasası anlaşılamaz.

Daha önce madde, bilinç, hareket, zaman, mekân, nicelik, nitelik, sıçrama, çelişki vb. kategorilerin içeriğini açıklamıştık. Şimdi diyalektiğin ve maddeciliğin eksik bıraktığımız diğer temel kategorilerinin en önemlilerini ve aralarındaki ilişkileri ele almamız gerekiyor.

4.10.1 – Gerçek ve Hakikat

İnsan bilincinden bağımsız olan, onun dışında var olan her şeye "Gerçek" diyoruz. Düşüncemizi oluşturan dış dünyaya (oradaki her şeye), maddeye, "Gerçek" ismini veriyoruz. Gerçek, maddenin somutlanmış ismidir. Bu nedenle madde üzerine söylediğimiz şeyler, "Gerçek" için de geçerlidir.

Kalem, masa, kitaplar, nehir, deniz, ova, dağ, otobüs vb. her şey birer gerçektir. Gerçek, hakikati oluşturan maddî olgudur.

Hakikat ise gerçeğin bilgisidir. Gerçeğe uygun bilgiye "hakikat" diyoruz. Gerçek dış dünyadaki maddesel bir şeye karşılık düşerken, hakikat o maddesel şeye karşılık düşen bir fikirdir. Gerçek maddî bir olgudan yapılmışken, hakikat düşüncelerden yapılmıştır. Bir masanın kendisi "Gerçek"tir, onun bu gerçeğe uygun düşüncesi Hakikat'tir. Gerçeğin evi dış dünyadır; hakikatin evi beynimizdir, düşünce dünyasıdır. Gerçek, beynimize yansarak hakikati oluşturur. Hakikat (insan bilgisi) düşünce ile gerçeğin düşümdeşliği, uyumdur. Hakikat, gerçeğin içinden çıkar; beynimizin içinden çıkmaz. Daha doğrusu, gerçeğin içinden çıkan hakikat, beynimizde hakikate dönüşür; hakikat olduğunu da bize ancak pratikte ispatlar.

*"Hayat, beynin oluşmasını sağlar. İnsanın beyninde doğa yansır. İnsan, bu yansımaların doğruluğunu (sağlığını) teknikte ve kendi pratiğine uygulama ve denetleme yoluyla, nesnel hakikata ulaşır."*¹⁵¹

* * *

¹⁵¹ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.163.

Hakikatin varlığı gerçeğe bağlıdır; ama gerçeğin varlığı hakikata bağlı değildir. Bu demektir ki, "gerçek" olmazsa, hakikat olmaz. Ancak bunun tersi doğru değildir, yani hakikat olmasa bile gerçek her zaman varlığını sürdürür. İnsan beyni olmazsa ortada bir hakikat olamaz. İnsansız bir dünya hakikatin olmadığı, fakat yine de gerçeğin varlığını sürdüreceği bir dünyadır.

Dış dünya (gerçek) insan bilincine bağlı değildir; oysa bilinç, gerçeğin varlığına muhtaçtır. Sözelimi şu dünyada hiç insan olmasaydı, bilgi (hakikat) olmazdı. İnsanlık olmadan bir şeyin hakikatine erişilemezdi. Bütün insanları ortadan kaldırın, bir dağ hakkında hiçbir bilgi, hakikat ortada kalmazken, dağ bir gerçek olarak varlığını korumaya devam eder. İnsanın yok oluşu algılamayı yok eder; ama algılanacak şeyi (nesneyi, dış dünyayı, gerçeği) yok etmez.

*"Çünkü dünya yalnızca insandan önce değil, bütün canlı varlıklardan önce de vardı."*¹⁵²

* * *

Hakikat (bilgi), dış dünyadaki gerçekliğin yansımasıdır, dedik. Ama bu yansımanın ortaya bir hakikat olarak çıkması için zihinde birtakım işlemler gerekir; kavramları kullanmak, soyutlamalar yapmak, onlardan bir sentez yapmak gerekir. Hakikatin ortaya çıkışı bir süreçtir; hem de hareketli bir süreç!

"Bilgi, insan aracılığıyla (ya da, insan tarafından) yansımasıdır doğanın. Ama bu yansı basit değildir, dolayimsız değildir, bütün değildir; bir dizi soyutlamadan, kavramların, yasaların, vs. oluşmasından, formlandırılmasından meydana gelen bir süreçtir bu."

*"Düşüncenin nesne ile düşümdeşmesi, bir süreç'tir: düşünce (=insan), hakikati, ölü durgunluk şeklinde – basit soluk (sönük) hareketsiz tablo (imge) şeklinde – bir yetenek, bir sayı, soyut bir düşünce olarak tasarımılamamalıdır."*¹⁵³

* * *

Hakikatin bir süreç olarak ortaya çıkması sadece zihinde geçirdiği işlemlerden dolayı değildir. Genel bilgi açısından da hakikat bir zaman boyunca ortaya çıkar. Dış dünyadaki gerçeği her yönüyle bir çırpıda tanıyıp, onun hakikatine hemen erişemeyiz. Bilim-bilgi-hakikat tarihsel evrim içinde yavaş yavaş gelişir. Bu durum bizi hakikatin mutlak (tam) veya görelî (izafî = yaklaşık) olma sorununa götürür.

İlk soru şudur: Mutlak, ezeli, ebedî hakikat var mıdır? Şüphesiz ki, mutlak, değişmez, ölümsüz hakikatler vardır. Doğan her insanın bir gün öleceği mutlak bir hakikattir; ama yavan, herkesin bildiği bir hakikattir. Varolan maddenin yok olmayacağı mutlak bir hakikattir. Doğa yasaları ölümsüz (mutlak) hakikat adını almayı hak eder.

"Ölümsüz doğruluklar, son çözümlemede kesin doğruluklar yok mudur?"

*Vardır elbette."*¹⁵⁴

¹⁵² Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 1, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.93.

¹⁵³ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.147-148, 158.

¹⁵⁴ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.168.

”Ölümsüz doğa yasaları da gittikçe tarihî yasalara dönüşürler. (...) Meteorolojinin yasaları da ölümsüzdür.”¹⁵⁵

Kabul etmek gerekir ki, dış dünya hakkındaki bildiğimiz hakikatlerin hepsi mutlak değildir; çoğu görelî (izafî) hakikattir. Görelî hakikatler değişir; ama kişiye göre değişmez; mutlak hakikate yaklaşma ölçüsüne göre değişir.

Görelî hakikat, mutlak hakikatin bir parçasını içinde barındıran bir hakikattir. Yani bilgimiz o şey hakkında tam değildir, yaklaşık olarak doğrudur. Sözgelimi bir çok hastalık hakkındaki bilgilerimiz böyledir. Daha henüz aşısını bulamadığımız hastalıklar vardır. Ayrıca bilimin 100 yıl önce hakikat olarak ileri sürdüğü şeylerin eksik olduğu her gün ortaya çıkmaktadır.

”Bilgilerin, ayrıklamasız her zaman doğru ya da düzeltilmesi gerekmeyen şeylerden çok daha fazla, düzeltilmesi gereken şeyler içerdiğini biliyoruz.”¹⁵⁶

Bir de dünyayı bilmenin sonu olmadığı için, her gün bilgilerimiz tamamlanmış gözükmesine rağmen aslında tamamlanmamaktadır.

”Demek ki, insanlar, şu çelişki ile karşı karşıya bulunuyor: bir yandan, tüm ilişkileri içinde evren sistemi üzerine eksiksiz bir bilgi edinmek ve öte yandan, hem kendi öz nitelikleri ve hem de evren sisteminin niteliği nedeniyle, bu sorunu tamamen çözmeye hiçbir zaman yetenekli olmamak.”¹⁵⁷

Diyalektik, metafizik yöntemden farklı olarak hem mutlak hakikatleri kabul eder, hem de bugünkü bilgimizin görelî bir hakikat olduğunu. Ama görelî hakikatlerin de aynı zamanda mutlak hakikatten parçalar taşıdığını. İdealizm-metafizik (örneğin öznelcilik, bir bilinemezlik olan sofistlik), görelî hakikat içinde mutlak bilgidен bir parça olduğunu inkâr eder.

”Öznelcilik (şüphecilik ve sofistlik, vs.) diyalektikten özellikle şu noktada ayrılır ki, diyalektikte (nesnel diyalektikte) görecel ile mutlak arasındaki fark da doğrudan doğruya ve kesinlikle göreceldir. Nesnel diyalektiğe göre, görecel’in içinde mutlak vardır. Öznelciliğe ve sofistiğe göre ise, görecel yalnız ve yalnız göreceldir ve mutlağı dışlar.”¹⁵⁸

* * *

Nesnel bir gerçek varsa, doğal olarak mutlak bir hakikat da vardır. Ancak diyalektik, ”insan ölümlüdür,” gibi, veya ”Schopenhauer 1860 yılında ölmüştür,” gibi mutlak hakikatleri söyleyerek sorunu çözümlediğini düşünemez. Çünkü bu mutlak hakikatler ancak delillerin kabul etmeyeceği şeylerdir. Diyalektik yöntem mutlak hakikatin, görelî (izafî) hakikatlerden oluştuğunu vurgular. Bu görelî hakikatlerin zaman içinde birikerek mutlak hakikate yaklaştığına dikkat çeker. Ayrıca mutlak hakikati bilmeye insanoğlunun yetenekli olduğunu da kabul eder.

¹⁵⁵ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.290.

¹⁵⁶ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.167.

¹⁵⁷ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.95.

¹⁵⁸ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.304.

”Engels’e göre mutlak hakikat izafî hakikatlerden meydana gelir.”

”İnsan düşüncesi, izafî hakikatlerin bir toplamından başka bir şey olmayan mutlak hakikati vermeye, tabiatı itibariyle muktedirdir ve bunu verir de.”¹⁵⁹

Diyalektik açısından önemli olan nokta şudur: Bilgi hatalarla gerçekleşir; mutlak hakikat de insanlığın varolduğu süreçte hatalarla (görelî bilgileri çoğaltarak) gerçekleşir. İnsan düşüncesinin bilgi kapasitesi hem sınırlıdır, hem sınırsızdır. Sınırlıdır; çünkü her özgül anda egemen değildir, hakikatin tümünü kucaklayamaz. Sınırsızdır; çünkü mutlak bilgiyi bilmeye olanağı ve yeteneğı vardır.

”Modern materyalizm, yani marksizm bakımından bilgilerimizin mutlak objektif hakikate takribî yakınlık sınırları tarihen izafîdir, fakat bu hakikatin mevcudiyeti izafî değildir, nasıl ki ona yaklaşmakta olmamız da izafî değildir.”¹⁶⁰

Görelî hakikat ile mutlak hakikat arasında aşılma sınırı yoktur. Sınırı kabul etmek, insan yeteneğine sınır koymaktır. Mutlak bilgi sonsuzu bilmek ister.

”Bütün gerçek doğa bilgisi, ölümsüzün, sonsuzun bilinmesidir ve bundan dolayı da temelde mutlak olandır.”¹⁶¹

Demek ki, mutlak hakikate yaklaşıklığın sınırları tarihsel olarak koşulludur; şu andaki tarihsel koşullarda mutlak hakikatin bir kısmını görelî hakikat olarak insanlığın bilgi hazinesinde saklıyoruz. Yarın görelî hakikatin hareketi bizi mutlak hakikate yaklaştıracaktır; ona yaklaşma olanağımız ve yeteneğimiz koşulsuzdur. Mutlak bilgiye yaklaşma süreci koşulsuzdur, hep sürecektir. Hem onu tüketme yeteneğimiz var, hem de hiç tüketemeyeceğiz. Hem onu bilme kapasitemiz var; hem de onu bilmeyi bitiremeyeceğiz. Mutlak hakikatin bilinebileceğini onaylamamak ne kadar yanlışsa, görelî hakikatların değişmeyeceğini düşünmek de o kadar yanlıştır. Çünkü bunu kabul etmek, bilimin ilerleyemeyeceğini kabul etmektir. Şu anda bilğimiz görelîdir; ama göreciliğe, bilinemezciğe, öznelciliğe indirgenemez:

”Çünkü, görelîciliği bilgi teorisinin temeli yapmak, kaçınılmaz olarak, ya mutlak şüpheliğe, bilinemezciğe ve safsataya, ya da subjektivizme mahkûm olmak demektir. Bilgi teorisinin temeli olarak görelîciliği almak, yalnızca bilğimizin görelîliğini kabul etmek demek değil, aynı zamanda, her türlü nesnel ölçünün veya görelî bilğimizin kendisine yaklaşmakta olduğu, insandan bağımsız olarak var olan modelin de inkârı demektir.”¹⁶²

Sonuç olarak diyoruz ki, diyalektiğin mutlak hakikat ve görelî hakikat sorununa bakışı Lenin’in şu sözleriyle özetlenebilir:

”Mutlak doğrunun, gelişme süreci içindeki görelî doğruların toplamının sonucu olduğu, görelî doğruların, insanoğlundan bağımsız bir nesnenin görelî olarak güvenilir yansılarını temsil

¹⁵⁹ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 1, çev. C.Karakaya, Sosyal Yayınlar, 1975, s.119, 120.

¹⁶⁰ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 1, çev. C.Karakaya, Sosyal Yayınlar, 1975, s.121.

¹⁶¹ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.285.

¹⁶² Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 1, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.169.

ettikleri, bu yansıların gitgide daha güvenilir olduğu, her bilimsel doğrunun görelî niteliğine karşın, mutlak doğrunun bir özgesini taşıdığı.”¹⁶³

Konuyu daha fazla anlaşılır kılabilmek için şimdiye kadar söylediklerimizi basit formüllerle yazabiliriz:

- 1) Genel Mutlak Hakikat = Evrendeki nesnel gerçeğin bilinmesini kapsayan hakikat = Bilinen Mutlak Hakikat + Bilinmeyen Mutlak Hakikat.
- 2) Bilinen Mutlak Hakikat = Sonlandırılmış hakikat.
- 3) Bilinmeyen Mutlak Hakikat = Sonlandırılmamış, ama bilinmesi olanaklı olan hakikat.
- 4) Görelî Hakikat = Bilinen Mutlak Hakikat + Bilinmeyen Mutlak Hakikat.
- 5) Genel Mutlak Hakikat = Görelî hakikatların toplamı.

* * *

Hakikatin ölçütünün pratik olduğunu söyledik. Ama görelî hakikat ile mutlak hakikat arasında yaptığımız ayrım bizi şimdi başka bir soruyla karşı karşıya bırakır. Elimizdeki görelî hakikatin ölçütü, mutlak hakikate uyar mı?

Diyalektiğe göre mutlak hakikat ile gerçek birbirine uygundur; yoksa hakikat olmaz. Fakat şu anda sahip olduğumuz bir görelî hakikat ile ileride erişebilecek mutlak hakikatin üst üste çakışması beklenemez; dolayısıyla görelî hakikat (bilgi), mutlak hakikatin pratiği ile tam çakışmaz. Bu açıdan hakikatin pratiği ile tam çakışmaz. Bu nedenle hakikatin ölçütünün pratik olması, o günkü bilgimize göredir; mutlak hakikate göre değildir. Diyalektik, hakikati pratiğin ölçüsü olarak ilân ederken, hakikati tarihsel koşullarla sınırlar; gelecekteki mutlak hakikate ve onun pratiğine ambargo koymaz.

Diyalektik hem hakikatin ölçütünün pratik olduğunu söyler; hem de mutlak hakikati hesaba katarak bu pratiğin tam olmadığını, ancak gelecekteki pratikle doğrulanıp veya yanlışlanacağını kabul eder.

”Şüphesiz pratiğin ölçütlüğünün aslında hiçbir zaman, herhangi bir insan fikrini tam olarak ne doğrulayabileceğini, ne de çürütebileceğini unutmamamız gerekir. Bu ölçütte, insan bilgisinin ‘mutlak’ olmasına izin vermeyecek kadar ‘belirsiz’, fakat aynı zamanda idealizmin ve bilinemezliğin bütün çeşitlerine karşı insafsız bir savaşı verecek kadar da belirlidir.”¹⁶⁴

Diyalektik için pratik, teorik bilginin her zaman üzerindedir. Diyalektiği güçlü kılan teoriye, görelî bilgiye esir olmamasıdır. Diyalektiğin kendi içinde topladığı bilgi bile pratiğin üzerinde değildir. Diyalektik maddecilik, ”hayat sıçrayışı yöntemine” yani teoriden pratiğe atlama yöntemine sahiptir. Marksizm, pratiğe denk düşmeyen bir teorinin içinde sorun taşıdığını kabul eder. Bu nedenle pratiği ölçüt olarak her zaman en öne koyar.

¹⁶³ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 2*, çev. İsmail Yarkın, İnter Yayınları, 1989, s.158.

¹⁶⁴ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 1*, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.177.

”Pratik, bilginin (teorik) üstündedir, çünkü sadece ‘evrensel olan’ın değil, aynı zamanda dolayimsız gerçeğin de üstün değerine sahiptir.”¹⁶⁵

4.10.2 – Zorunluluk ve Özgürlük

Genel Zorunluluk (Gereklilik), olağan koşullarda kaçınılmaz olarak meydana gelen, gelecek olan şeydir.

Zehirli bir gazın dolu olduğu odaya kapatılan bir insan zorunlu olarak ölür. Havada motoru duran bir uçak zorunlu olarak aşağı düşer vb.

Zorunlu olan her şeyin bir nedeni vardır; nedeni olmayan zorunluluk yoktur. Biz bu nedeni bilebiliriz veya bilmeyebiliriz. Ama olayı yaratan ”neden”, bizim onun hakkındaki bilgimizden veya bilgisizliğimizden bağımsızdır.

Doğada, kendiliğinden işleyen doğal bir zorunluluk egemendir; yani bilincimizden bağımsız olarak varlığını sürdüren genel bir zorunluluk vardır. Zorunluluğun olduğu yerde yasalar vardır.

Metafizik-idealizm, ya doğanın yasalarını (zorunluluğu) kabul etmez, ya da bu yasaları insan bilincinden çıkarır. Diyalektik ise doğanın içinden! Doğadaki yasalar eğer bilinebilirse, insan bilincine yaklaşık biçimde yansır. Materyalizm bölümünde ele aldığımız bu noktayı tekrar somutlayalım:

”Doğada nesnel yasayı tanımak ve bu yasanın insanın zihninde yaklaşık doğrulukla yansıtıldığını tanımak materyalizmdir.”¹⁶⁶

Demek ki, doğadaki genel zorunluluğun (gerekliliğin) kabul edilmesi ve gerekliliğin insan bilincine yansımalarının onaylanması materyalist bakışın ve onu bilgi teorisinin gereğidir. İdealizm tersini yapar; düşünceden, doğayı – yasalarını – zorunluluğu üretir:

”Doğada gerekliliğin tanınması ve bundan düşüncedeki gerekliliğin türetilmesi materyalizmdir. Gerekliliğin, nedenselliğin, yasanın, vb. düşünceden türetilmesi idealizmdir.”¹⁶⁷

* * *

Özgürlük nedir? İnsan bilincinin dışında olan nesnel zorunlulukları (yasaları) görmek, bilmek ve ona uygun davranmaktır. Zorunluluğu bilen, çözen ve buna uygun tercih yapan insan özgür insandır. Zorunluluğun bilincine varmak, bu zorunluluğu denetleyebilmek ve ondan yararlanabilmektir özgürlük. Biz istesek de, istemesek de zorunluluğa dayanan yasalar sürer. Önemli olan bu zorunluluğu anlamak, bilmek, çözmek, ortaya çıkan bilgidan yararlanmaktır. Özgürlük bunu yapabilmektir.

¹⁶⁵ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.174.

¹⁶⁶ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 1*, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.195.

¹⁶⁷ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 1*, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.210.

”Özgürlük, doğa yasaları karşısında düşünmüş bir bağımsızlıkta değil, ama bu yasaların bilinmesinde ve bu bilme aracıyla bu yasaların belirli ereklar için yöntemli bir biçimde kullanılma olanağındadır.”¹⁶⁸

Doğanın yasaları olduğu gibi, insanın yaşadığı toplum biçiminin de zorunlulukları, ekonomik yasaları vardır. Toplumdaki özgürlük, bu ekonomik zorunlulukları bilmekle ve onlar üzerinde egemen olmakla mümkündür. Örneğin kapitalizmde artık-değer, sömürü yasası zorunluluktur. Kapitalizm bu zorunluluk üzerine oturarak yaşar. Bu zorunluluk aşılardan (anlaşıp çözülmeyen) toplumsal özgürlüğün kapısı açılmaz.

İnsanın iradesi dış dünyayı bilmekle özgürleşir. Dış dünyanın zorunluluklarını bilmek ve zorunluluğun üzerinde yükselerek tercih yapmak, hem bilgiye kavuşmaktır, hem de özgür davranabilmektir. Dış dünyayı ön tarafa, kendi iradesini (istencini, aklını) arka tarafa koyamayan insan diyalektik düşünemez, iradesini de özgürce kullanamaz. Dış dünya hep birincidir, akıl ikincidir. Birincisindeki zorunlulukları, anlayan-çözen insan özgür iradeye sahip olan insandır.

”Öyleyse, istenç özgürlüğü, ne yaptığını bile bile karar verme yetisinden başka bir anlama gelmez.

(...)

Çok sayıda çeşitli ve çelişik karar arasında görünüşte canının istediği gibi seçen, bilgisizliğe dayanan kararsızlık, bununla özgür olmayışını, egemenliği altında alacağı şeyin egemenliği altında bulunduğunu göstermekten başka bir şey yapmaz.”¹⁶⁹

Yanan bir sobaya dokunan el zorunlu olarak yanar. Eğer insan bu zorunluluğu bilirse, özgürce (bilgili biçimde) karar vererek tercihini yapar, yanan sobaya dokunmaz. Ama bu zorunluluğu bilmiyorsa, istenç özgürlüğünü kullanamaz. Demek ki özgürlük, dış dünyanın (doğanın, toplumun) ve kendi bilincimizin bilgisine dayanır. İnsan bilinci, zorunlu ve kaçınılmaz olana kendini uyarlamadan özgür olamaz.

”Öyleyse özgürlük, kendimiz ve dış doğa üzerinde, doğal zorunlulukların bilgisi üzerine kurulu egemenliğe dayanır; böylece o, zorunlu olarak, tarihsel gelişmenin bir ürünüdür. Hayvanlar dünyasından ayrılan ilk insanlar, her özsel noktada, hayvanlar denli az özgür idiler; ama uygarlığın her ilerlemesi, özgürlüğe doğru atılmış bir adımdı.”¹⁷⁰

* * *

Zorunlulukları (gereklikleri) bilmekle, bilgimiz artar. Zorunlulukları ne kadar bilip çözersek o kadar özgür oluruz, dedik. Peki, evrendeki bütün zorunlulukları bilebilir miyiz?

Genel zorunluluk (doğal zorunluluk, kendiliğinde gereklik) iki parçalıdır. Birinci parçası bilinen gerekliğe, ikinci parçası bilinmeyen (gizli) gerekliğe dayanır. Şu andaki insanlığın bilgisi = bilinen gerekliktir. Evrende şu anda bilgisine ulaşamadığımız şeyler ise, bilinmeyen gerekliktir.

¹⁶⁸ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.202.

¹⁶⁹ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.203.

¹⁷⁰ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.203.

İnsanlığın bilgisi sürekli yükseldiğine göre, bilinmeyen gereklilikler her geçen gün azalmaktadır. 100 yıl önce meteorolojik olaylarda bilinmeyen gereklilikle, bugünkü bilinmeyen gereklilik arasında fark vardır; bu fark azalmıştır. Yarın daha da azalacaktır.

Şimdi tekrar Mutlak hakikat sorununa dönmemiz gerekir. Mutlak hakikat, mutlak zorunlulukları çözmekle özdeştir. Mutlak hakikat için söylediğimiz her şey, mutlak zorunlulukların bilinebilmesi sorunuyla aynıdır. Evrendeki zorunlulukları hem bilmeye yetenekliyiz, hem de onu sonuna kadar tüketme olanaksızlığına sahibiz. Dış dünyanın zorunluluklarını, kanunlarını, her yeni kuşak daha fazla bilerek mutlak zorunluluğu çözmeye yanaşacaktır. Fakat aynı zamanda bilgi sonsuz olduğu için onu bitiremeyecektir. Materyalizm ve diyalektik bu hakikati kabul eder:

”Materyalizm, yani dış dünyanın ve dış tabiata ait kanunların kabulü, bu dünyanın ve bu kanunların insan tarafından mükemmelen bilinebilir olduğunun, fakat hiçbir zaman sonuna kadar bilinip tüketilemeyeceğinin kabulü!”¹⁷¹

* * *

Bir dış dünya yasasını bilmemek, özgür olamamak, zorunluluğun kölesi olmak demektir. Sözelimi doğadaki yerçekimi zorunluluğunu, yasasını bilmediğimiz sürece onun esiriydik. Ama şimdi zorunluluğu çözdüğümüz için bu yasayı biliyoruz, ondan yararlanıyoruz.

Doğadaki herhangi bir zorunluluğun çözümü, zorunluluğa egemen olmak, doğanın bu anlamda efendisi olmak demektir. Doğadaki zorunluluklar bilindikçe, insanın doğa üzerindeki efendiliği artar.

”Bir doğa yasasını öğreninceye kadar, o, aklımızın dışında ve ondan bağımsız bir şekilde varolarak ve işleyerek bizi ‘gizli gerekliliğin’ köleleri yapar. Fakat, (Marx’ın binlerce kez tekrarladığı gibi) irademiz ve aklımızdan bağımsız olarak işleyen bu yasayı öğrendiğimizde doğanın efendisi oluruz.”¹⁷²

Doğa üzerindeki efendilikten, doğayı köle gibi kullanmayı anlamaz Marksizm; doğanın yasalarını öğrenmeyi, bu yasaları insanlık için kullanmayı anlar. Ne var ki, burjuvazi doğa üzerinde bilimin yarattığı efendilik yükseldikçe (bilim sayesinde zorunluluklar çözüldükçe) kâr hırsından dolayı doğayı tahrip eder. Felsefede sınıfsal taraflılık olgusu burada başka biçimde yine karşımıza dikilir.

* * *

Doğanın kör güçlerinin gözlerini kendisi için açan insan, kendi gözünü açar; ama böylece kör güçleri ortadan kaldırmış olmaz. Doğadaki bir zorunluluğu çözmek, onu ortadan kaldırmak değildir. Yerçekimi yasasını öğrendik diye yerçekimi ortadan silinmez. Doğaya karşı kazanılmış özgürlük; zorunluluğun varlığını kaldırılmış olarak kendi içine alınmasıdır. Yani zorunluluk, özgürlüğün içinde yaşamını sürdürür.

¹⁷¹ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 1, çev. C.Karakaya, Sosyal Yayınlar, 1975, s.170.

¹⁷² Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 1, çev. Yüksel Güvenç, Çağrı Yayınevi, 1975, s.243.

”Zorunluluk, özgürlük haline gelmekle yok olmaz.”¹⁷³

* * *

Toplumdaki özgürlük ile zorunluluk arasındaki ilişki toplum biçimlerine göre farklılık taşır. Bir tane doğa vardır; ama bir tane toplum biçimi yoktur. Feodal toplumdaki ekonomik zorunluluklar ile kapitalist toplumdaki ekonomik zorunluluklar farklıdır. Ama toplumların hepsinde ekonomik zorunluluk, özgürlüğü ortadan kaldırır.

Bütün toplumlar ekonomik zorunluluğun içinde varlıklarını sürdürürler. En büyük zorunluluk, üretim yapma zorunluluğudur. Bu zorunluluğun biçimi araştırılıp öğrenilirse, o toplumdaki özgürlüğün nerede durduğu veya olmadığı anlaşılabilir.

Örneğin kapitalizmde bireyler, işbölümü, meta üretimi, para, sömürü, yabancılaşma zorunluluğu altında yaşarlar; bu toplumdaki ekonomik zorunluluk, bireyin kendini gerçekleştirmesine izin vermeyerek, bireyi içinden çıkamadığı bir mesleğe zorunlu olarak bağlar. Kapitalist toplumun çalışan bireyleri bu ekonomik zorunluluğu çözüp onun bilincine varabilirlerse, bu zorunluluğun onların özgürlüğünün önünde engel olduğunu ancak o zaman anlayabilirler.

Sınıfsız bir toplumda özgürlüğün maddî koşulları doğar; ama bu toplum biçimi de üretim zorunluluğunun egemenliğindedir. Hangi toplum biçimi olursa olsun, her toplum üretim zorunluluğu altındadır; üretim yapmadan, bireylerinin gereksinimlerini karşılamadan varlığını sürdüremez.

Toplumlar üretim biçimini değiştirebilir, eski ekonomik zorunluluk biçimlerini ortadan kaldırabilir; ama ne yaparsa yapsınlar, üretim yapma zorunluluğundan kurtulamazlar. Üretim insani bir biçime getirilirse bile bu zorunluluk alanı ancak kısılır, daralır; ama yok olmaz. Çünkü toplumun (insanların) gereksinimleri hep devam eder:

”Tıpkı vahşî insanın, gereksinmelerini karşılamak, yaşamını sürdürmek ve yeniden-üretmek için doğayla boğuşmak zorunda olması gibi, uygar insan da aynı zorunluluk içersindedir ve bunu da bütün toplumsal biçimlenişler içersinde, akla gelen her türden üretim tarzları altında yapmak durumundadır.”¹⁷⁴

Zorunluluk alanı ”boş zaman” değildir; çalışma zamanıdır. Komünizmde insanlar gönüllü emekle, zevkle çalışsa da üretimin zorunluluğu içindedir. O nedenle toplumsal özgürlük üretim alanının dışındadır.

”Gerçekte özgürlük âlemi ancak, emeğin zorunluluk ve günlük kaygılarla belirlendiği alanın bittiği yerde fiilen başlamış olur; demek ki bu âlem, eşyanın doğası gereği, fiilî maddî üretim alanının ötesinde bulunur.”¹⁷⁵

Demek ki, özgürlüğü genişletmek, üretimin zorunluluk sınırını azaltmakla olanaklıdır. Üretimdeki işgünü kısaltıkça, serbest zaman artar. İşte toplumsal-bireysel özgürlük, üretim

¹⁷³ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.130.

¹⁷⁴ Karl Marx, *Kapital*, Cilt 3, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1997, s.720.

¹⁷⁵ Karl Marx, *Kapital*, Cilt 3, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1997, s.720.

alanının dışında, serbest zamanın içindedir. İnsanın kendini gerçekleştirebileceği "serbest zaman" gerçek bireysel özgürlük alanıdır. Ama daha önce işaret ettiğimiz gibi, zorunluluk alanı özgürlüğün içinde kendini devam ettirmektedir. Üretim zorunluluğu ortadan kalkarsa insanlık da ortadan kalkar.

4.10.3 – Zorunluluk ve Rastlantı

Zorunluluğun, başka türlü meydana gelmesi olanaksız olan şey olduğunu görmüştük. Zorunluluk doğal olarak meydana gelmesi beklenen şeydir. Peki rastlantı nedir?

Rastlantı, beklemediğimiz bir anda meydana gelen şeydir. Rastlantının ne zaman ortaya çıkacağını bilemeyiz. Rastlantı bir olasılık çerçevesinde oluşur. Uçağın düşmesi, deprem, trafik kazaları vb. birer rastlantıdır.

Metafizik yöntem rastlantı ile zorunluluğu (gerekliliği) karşı karşıya, uyuşmayan iki şey olarak koyar. Metafiziğe göre doğada-toplumda meydana gelen olaylar ya rastlantıyla, ya zorunlulukla oluşur. Bilim zorunlulukla ilgilenmelidir; çünkü rastlantı bilinemez, ne zaman meydana geleceği belli değildir; neden oluştuğu da belli değildir. Bu yanlış görüşün aslında bilimi nasıl engellediğini göreceğiz.

Metafiziğin karşı ucunda rastlantıyı reddeden mekanik-kaba materyalizm bulunur; onlar da rastlantı diye bir şeyin olmadığını, her şeyin zorunlulukla olduğunu söyler.

İdealizmin bir çeşidi de her şeyi doğaüstü gücün (Tanrı'nın) zorunluluğuna bağlar. Onlara göre bir trafik kazası Tanrı'nın zorunluluğu altında meydana gelir; olması zorunludur, çünkü Tanrı, kaderi (alinyazısını) böyle yazmıştır. Bu açıklamalar bilimsel değildir. Çünkü burada "nedensellik" söz konusu edilmemektedir; olayın nedeni araştırılmamaktadır.

Engels'in dediği gibi böyle bir olayı ister kaçınılmaz gereklilikle (rastlantıyı kabul etmeyerek) açıklayalım, ister Tanrı'nın kararına bağlayalım, istersek ona kader, kısmet, alinyazısı diyelim, yanlışlık noktasında bir şey değişmez.

*"Augustin ve Calvin gibi buna Tanrı'nın ölümsüz buyruğu da desek, Türkler gibi 'kısmet' diye adlandırsak, ya da gereklilik desek, bilim için pek bir şey değişmez. Bu durumların hiçbirinde sebepler zincirinin izlenmesi söz konusu değildir."*¹⁷⁶

* * *

Diyalektik yöntem rastlantı ile zorunluluğu metafizik gibi uzlaşmaz karşıtlıklar olarak ele almaz. Aksine ikisinin uzlaşır bir bütün olduğunu söyler. Engels der ki:

*"Ama rastlantı, bir bütünün kutuplarından yalnızca biridir; bu bütünün öbür kutbuna zorunluluk denir."*¹⁷⁷

Sorunu anlayabilmek açısından bu bütüne "Genel zorunluluk" diyelim.

¹⁷⁶ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.267.

¹⁷⁷ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.403.

Genel Zorunluluk = doğal zorunluluk + rastlantıdır.

Doğal zorunluluk (zaruret, gereklilik), daha önce açıkladığımız gibi olması beklenen zorunluluktur. Elma ağacından zorunlu olarak elma çıkar, kiraz çıkmaz.

Rastlantı, meydana gelmesi beklenilmeyen bir zorunluluktur. Olağan koşullarda elma ağacından elma çıkar; ancak bu ağaç doluya tutulup ölürse elma çıkmaz. Elma ağacı açısından doluya maruz kalmak bir rastlantıdır; ama o zamanki hava koşulları açısından dolunun yağması bir zorunluluktur. Yolda yürürken birden yağmurun başlaması bizim açımızdan rastlantıdır; ama meteoroloji bilimi açısından (hava koşullarından dolayı) bir zorunluluktur. Motoru bozulan uçağın düşmesi yolcular açısından rastlantıdır; ama uçağın motoru açısından bir zorunluluktur; motoru bozulan uçak zorunlu olarak düşer. Deprem, depreme uğrayanlar açısından bir rastlantıdır; ama jeoloji bilimi açısından (toprağın içsel hareketinden dolayı) bu depremin zorunluluğu vardır.

Demek ki, neden ve sonuç gibi rastlantı ve doğal zorunluluk yer değiştirir. Bir yerde rastlantı gibi görünen şey, diğer taraftan doğal zorunluluk (gereklilik) olarak karşımıza çıkar.

”Gereklilik ve rastlantı – sebep ve etki – ayrı ayrı ele alınan, birbirine dönüşen iki temel karşıtlıktır.”¹⁷⁸

Bir yerde rastlantı, zorunluluk olarak kendini saptar; başka bir yerde doğal zorunluluk kendini rastlantı olarak saptar. O halde metafizik ”ya rastlantı, ya zorunluluk” derken diyalektik, ”hem rastlantı, hem zorunluluk,” der.

* * *

Doğada kör ve bilinçsiz etmenlerin birbirine etkisi bir ”rastlantı kaosu” gibi görünür. Kar, yağmur, fırtına, yıldırım, rastlantısal gözüktür; ama doğa bilimleri bu görünüşün altında bir zorunluluğun yattığını ispat eder. Engels, rastlantının içindeki zorunluluğu şöyle vurgular:

”Rastlantının hüküm sürer gibi görüldüğü doğada, her özel alanda, bu rastlantı içinde kendini kabul ettiren içkin zorunluluk ve içsel yasayı, uzun süreden beri tanıtlamış bulunuyoruz.”¹⁷⁹

Aynı şey toplumlar için de geçerlidir; toplumda insan bilincinin karışmadığı birçok olay rastlantının egemenliği altında meydana gelir; ne var ki, bu rastlantıların altında ekonomik zorunluluklar yatar. Sözgelimi kapitalizmin ticari bunalımları rastlantı gibi gözüktür. Oysa rastlantının altında kapitalizmin rekabete ve kâra dayalı ekonomik yapısı, krizin zorunluluğunu oluşturur. Sermayenin değersizleşme yasası, rastlantı gibi görünen krizin altında yatan nesnel bir zorunluluktur. Yüzeyde, görünüşte hüküm süren rastlantıdır; ama özde zorunluluk hüküm sürer. Engels’in sözleriyle:

”Bir toplumsal çalışma, bir dizi toplumsal olgu, insanların bilinçli denetiminden ne kadar kurtulur ve onları ne kadar aşarsa, o kadar rastlantıya bağlanmış gibi görünür ve bu olguların

¹⁷⁸ Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1970, s.263.

¹⁷⁹ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.403.

kendilerine özgü içsel yasaları, bu rastlantı içinde, kendilerini o kadar doğal bir zorunluluk gibi kabul ettirirler.”¹⁸⁰

Tarihteki olaylar da farklı değildir. Ülkeler arası anlaşmazlıklar, savaşlar, işgaller, rastlantısal bir görüntüye sahiptir. Bu görüntünün altında ekonomik çıkarların çarpışmasına dayanan bir zorunluluk yatar. Engels der ki:

”Böylece tarihsel olaylar da, aynı şekilde, büyük çapta rastlantıların hükmü altında görünürler. Ama rastlantı, yüzeyde oynar görüldüğü her yerde, daima gizli iç yasaların emri altındadır ve iş, yalnızca bu yasaları bulup ortaya koymaktır.”¹⁸¹

* * *

Gereklilik (zorunluluk) ile rastlantı arasında içsel, kopmaz bir bağlantı vardır. Rastlantı, zorunluluğun tümleyeni, görüntüsü ve ayrılmaz parçasıdır.

Görüntüye hâkim olan rastlantı olduğu için sanki rastlantının hiçbir nedeni yokmuş gibi gözüktür. Uçak bir rastlantı ile düşer; ama altında mutlaka bir neden yatar; bu neden, hava koşulları olabilir, pilotun dikkatsizliği olabilir, motor bozulabilir vb. İçinde mermisi olan bir tabancanın tetiğine bastığınızda olağan koşullarda zorunlu olarak ateş alır; eğer ateş almıyorsa bu bir rastlantıdır; ama ateş almamasının bir nedeni vardır; örneğin tetiği bozuktur. Tetiği bozuk olan tabanca zorunlu olarak ateş almaz.

Rastlantının nedenleri belirsiz olabilir; ya da biz onun ortaya çıkış nedenlerini bilemeyebiliriz de. Bu durum ne rastlantının zorunluluğunu, ne de nedenini ortadan kaldırır. Rastlantıyla ortaya çıkan yeni bir hastalığın nedenini bilememek, ileride de bilemeyeceğimiz anlamına gelmez. Eğer bilim rastlantıların nedenlerini araştırmazsa gelişemez; rastlantıların aynı zamanda zorunluluğa dayandığını bilmeyen bir bilim körlüğe mahkûmdur. Sözgelimi deprem bir rastlantıdır; fakat nedenleri vardır. Bilim bu nedenleri aramayı ortadan kaldırırsa, kendisi bir bilim olarak ortada kalabilir mi?

* * *

Söylediklerimizi toparlarsak: Doğada, toplumda, hem zorunluluk, hem de rastlantı vardır. İkisi hem aynı şeydir, hem de değildir. Rastlantı, beklenilmeyen zorunluluktur. Doğal zorunluluk ise beklenen zorunluluktur. İkisi birbirine dönüşme kapasitesine sahiptir. Birbiriyle çelişmez, üst üste düşer.

Rastlantının nedenlerini bilsek de, bilmesek de onun altında yatan zorunluluğun nedenleri vardır. Nedeni olmayan bir rastlantı yoktur; ama nedeni şimdi bilinmeyen rastlantı vardır.

4.10.4 – Öz ve Fenomen

¹⁸⁰ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.403-404.

¹⁸¹ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.446.

Öz (içerik, mahiyet), bir şeyin (olgunun, sürecin, eşyanın) kendisine ait olan iç özelliklerinin toplamıdır. Var olanın, gerçeğin temelini meydana getiren özellikleridir. Bir varlığın aslını kuran şeye "öz" denir. Bir şeyin ne olduğunu onun özüne bakarak anlayabiliriz; dolayısıyla öz, o şeyi kendisi haline getiren temeldir. Bu nedenle bir şeyin özü, kendisiyle yalın özdeşliğidir; özü belirleyen kendisidir. Öz, o şeyin çekirdeğidir.

Fenomen (görünüş, görüngü), herhangi bir şeyin kendi özelliklerini gösterme biçimidir. Gözlemlenebilir olaylar, olgular, bir görünüş oluşturur. Bu görünüş aslında kendi özünün dışı yansımış halidir; özün görünüş biçimidir. Lenin'in sözleriyle söylersek:

"Görüntü, doğrudan doğruya kendi kendine özün görüntüsüdür.

(...)

Görüntü (görünen), özün doğrudan doğruya kendi kendinde yansıdır."

*"Fenomen, özün belirimidir."*¹⁸²

Bir ırmağa baktığımızda köpükler görürüz; köpükler bir görünüştür, fenomendir. Bir de o köpükleri meydana getiren, altta varlığını sürdüren akıntı vardır; işte bu, "Öz"dür.

*"Bir ırmağın hareketi – köpük üstte, derin akımlar alttadır. Ama köpük de, özün dile gelişidir!"*¹⁸³

Gözümüzle gördüğümüz, derimizde hissettiğimiz güneş ve onun ışıkları bir görünüştür; bu ışıkları oluşturan "öz" güneşin içindedir, yapısındadır.

Şimdi bir adım geriye gidip rastlantı ile zorunluluk arasındaki ilişkiyi daha net biçimde ifade edebiliriz. Rastlantı bir görünüştür, biçimdir. Onun altında yatan öz ise zorunluluktur.

* * *

Doğada, toplumda hüküm süren yasalar, fenomenlerin (olguların, görünüşlerinin) öze bağlı yansılarını yaklaşık biçimde formüle eder; bize fenomenlerin dingin bir imgesini sunar. Fenomen bir bütünlüğü ifade ettiği için yasalardan daha zengindir; çünkü görünüş, hareket içinde sürekli değişir.

"Yasa = fenomenlerin sâkin imgesi."

*"Yasadan daha zengindir fenomen."*¹⁸⁴

Zaten bu nedenle (sâkin olanı, kısmi olanı) dile getirdiği için yasalar, dar-eksik-yaklaşıktır.

Görünüş özü yansıttığına göre; yasalar, öze çakışan fenomeni açıklar. Bu demektir ki, yasalar, "özü" açıklar. Yani yasa ve öz aynı düzeydedir; fenomenlerin bilgisinin derinlenmiş halidir.

¹⁸² Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.108, 140.

¹⁸³ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.106.

¹⁸⁴ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.122, 123.

”Demek ki, yasa ve öz, homojen (aynı takımdan, aynı sınıftan), daha doğrusu aynı düzeyden kavramlardır; ve insanın, fenomenler, evren, vs., hakkındaki bilgisinin derinleşmesini dile getirirler.”¹⁸⁵

Burada diyalektiğin karşısına başka bir sorun çıkar: Yasanın, özü dile getirmesinin ön şartı, özün görünüşü yansıttığının kabulüdür. Yani yasanın yasa olabilmesi için fenomenlerin (görünümlerin) bilgisi ile ”öz” çakışmak, üst üste gelmek zorundadır. Yukarıda söylediklerimiz ancak bu önkoşulla doğru olabilir. Peki, öz ile görünüş her zaman çakışır mı?

* * *

Suya daldırılmış bir çubuğa baktığımız zaman, onu kırılmış gibi görürüz; çubuğun görüntüsü kırıktır; ama çubuğu sudan çıkardığımızda onun kırık olmadığını anlarız. Yani çubuk ”özde” kırık değildir.

Gece aya, yıldızlara baktığımızda onları ufak ve bize çok yakın olarak görürüz. Ama bilim ispat etmiştir ki, öz olarak ay ve yıldızlar hem büyüktür, hem de bizden çok uzaktadır.

O halde, her zaman ”öz” ile ”görünüş” çakışmaz. Bunun diyalektik açısından önemi nedir? Eğer bir olayda, bir nesnede görünüş ile öz çakışmıyorsa, görünüşe bakarak hakikate ulaşamayız. Hatırlayalım; hakikat, gerçeğin (dış dünyanın) beynimize yansımış, düşünce haline gelmiş şeklidir. ”Öz” kategorisi açısından bunun anlamı şudur: Hakikat = Özü yansıtan, onunla uyuşan fikirdir. Özü olduğu gibi dile getirmeyen hiçbir düşünce, hakikat olamaz. Bu nedenle bilim olguların görünüşlerine takılıp kalmaz, onların öz ile uyuşup uyuşmadıklarını araştırır. Zaten görünüş ile öz her zaman çakışsaydı, Marx’ın dediği gibi bilime ihtiyaç duymazdık.

”Şeylerin yalnızca aldatıcı görünümelerini yakalayan günlük deneyime dayanılarak yargılandığında, bilimsel gerçek her zaman terstir.”¹⁸⁶

”Dış görünüş ile şeylerin özü, eğer doğrudan doğruya çakışsaydı, her türlü bilim gereksiz olurdu.”¹⁸⁷

Gerçeği bulmak için özü bulmamız gerektiğini belirttik. Bunun önemi pratik yaşamda kendisini gösterir. Felsefe teoriktir; ama yaşamda bir anlamı vardır. Burjuva ekonomi politüğinden bir örnek verilebilir. Bir kapitalistin kâr elde ettiği sır değildir; akli başındaki herkes bunu bilir. Kâr, mal satıldığı zaman ortaya çıkar: Yani görünüşte artık-değer (sömürü) üretim alanının dışındaymış gibi gözükür. Sanki üretilmiş olan mala kapitalist kârını ekleyerek satmaktadır. İşte, diyalektik felsefe burada devreye girer. Aslında üretim süreci dışında ortaya çıkan kâr bir görünüşdür. Kâr, malın (metanın) satışı sırasında gerçekleşmesine rağmen, gerçekte daha önceden üretim sırasında ortaya çıkar. Yani sömürünün özü üretim sürecinin dışı değil, üretimin içidir. Eğer görünüşe aldanıp kârın kaynağının üretim dışında olduğunu kabul edersek, sömürünün özünü görmemiş oluruz. Artık-değer özdür ve üretim içindedir. Kâr ise görünüşdür, kaynağı dıştaymış gibi gözükür. Bu nedenle bilimsel bakış açısı olan diyalektik, sömürüyü

¹⁸⁵ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.123.

¹⁸⁶ Karl Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye - Ücret, Fiyat ve Kâr*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1979, s.123.

¹⁸⁷ Karl Marx, *Kapital, Cilt 3*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1997, s.718.

üretimin içinde arar ve bulur. Artık-değeri, olaya bilimsel bakmayan göz görmez; o sadece artık-değerin görünüşü olan kârı görür ve kapitalistin sömürüyü nasıl gerçekleştirdiğini anlayamaz. Bu nedenle üretim sürecinde açığa çıkan artık-değere (öze) ulaşılmalı, görünüşe kanmamalıdır. Marx'ın işaret ettiği gibidir somut gerçek.

”Artık-değer ile artık-değer oranı, nispeten araştırmayı gerektiren, gözle görülmeyen ve bilinmeyen özlerdir, oysa kâr oranı ve bu nedenle de artık-değerin kâr biçimindeki görünüşü, bu öngörünün yüzeyinde kendilerini açığa vururlar.”

”Aslında kâr, artık-değerin kendisini gözler önüne serdiği bir biçimdir ve artık-değerin ortaya çıkartılması için, önce tahlil yoluyla bu giysilerden soyulması gerekiyor.”¹⁸⁸

Aynı şey ücret konusunda da geçerlidir. Bir işçi çalışması karşılığında ücret alır. Kapitalist, işçinin emeğini ücret karşılığında satın almış görünür. Oysa kapitalistin satın aldığı emek değil, emek gücüdür. Öz, kapitalistin ödediği ücretin, emeği değil; emek gücünü satın aldığıdır.

* * *

Hakikate ulaşabilmek için görünüşün altına inmek başka bir açıdan da zorunludur: Görünüş yüzeyde olduğundan dolayı Öz'den daha hızlı değişime uğrar, kendisini kolayca tüketir; yerine başka bir görüntü koyar. Öz, fenomenden daha fazla kalıcıdır. Bu nedenle de hakikati bulmak için öze yönelmek gerekir. Görünüşün kayganlığı unutulmamalıdır.

”Yani özsel olmayan, görünür olan, yüzeyde olan, 'öz'den daha sık yiter ve 'öz' kadar 'sağlam' ve 'dayanıklı' değildir.”¹⁸⁹

Bir şeyin özü, o şeyin görünüşünden daha sağlamdır; ama bu öz de sonuçta yavaş biçimde olsa bile değişim halindedir, kaygandır. Diyalektik bunu hesaba katar; özü, nesnenin iç çelişkisi içinde inceler.

”Öz anlamında ise diyalektik, çelişkinin, doğrudan doğruya nesnelerin özü içinde incelenmesidir: geçici, devingen, kaygan, itibarî sınırlarla birbirlerinden ayrılmış olanlar yalnız fenomenler değildir; şeylerin özler'i de böyledirler.”¹⁹⁰

Demek ki, diyalektik hakikate (bilgiye) ulaşabilmek için görünüşten, fenomenden yola çıkar; fakat orada durmaz öze iner, özün altındaki çelişkiyi dikkate alır. Bütün şeyler kendi içinde çelişik olduğu için öz de çelişiktir. İşte hakikat, bu çelişik özün içinde gizlidir. Kısacası, Hakikat = Çelişik Öz'dür. ”Öz” kategorisi bunun için diyalektiğin ”Çelişki” kategorisiyle hep birliktedir.

¹⁸⁸ Karl Marx, *Kapital, Cilt 3*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1997, s.45, 49.

¹⁸⁹ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.106.

¹⁹⁰ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.207.

DIYALEKTİK MATERİYALİZM

”Modern materyalizm, tersine, doğa biliminin, doğanın da zaman içinde bir tarihi olduğu yolundaki modern ilerlemelerinin bireşimini yapar; göksel cisimler, orada uygun koşullar içinde yaşamaya yetenekli canlı varlıklar olarak, doğarlar ve ölürler ve dolaşım çevrimleri, kabul edilebildikleri ölçüde, son derece daha büyük boyutlar alırlar. Her iki durumda da, modern materyalizm özsel olarak diyalektiktir.”

Friedrich Engels

Diyalektiği ve materyalizmi ayrı ayrı inceledik. Yaptığımız bu ayrım bize incelediğimiz maddeciliğin de, diyalektiğin de özünü gösterdi. Ama şimdi onları tekrar birleştirmemiz gerekiyor. Dünya görüşüyle, dünyaya bakış yöntemi bütünsel birlik oluşturur; birbirinden koparılamaz. Sözelimi idealizm, metafizik, materyalizm, diyalektik, değişik birleşimlere girebilirler. Bir filozof idealist-metafiziği savunabilir, diğeri idealist diyalektiği savunabilir. Marksizm ise maddeci diyalektiği savunur.

Diyalektiği ve materyalizmi birleştirip, özetlememiz gerekiyor. Ayrıca bu dünya görüşü ve bakışının şu ana kadar eksik bıraktığımız yönlerini tamamlamamız zorunludur. Altını çizmemiz gereken son nokta şudur: Diyalektik materyalizm, onun ilkelerini, yasalarını, bilgilerini ezberlemekle kavranamaz; o gerçek dünyayı ele alıfta bir anlayış, kavrayış, kullanış bütünlüğüdür.

* * *

Diyalektik materyalizm, eski felsefenin karşı ucunda durur ve onu aşar. Şeyler arasındaki evrensel bağlantı, bilimlerin üzerinde yer aldığını söyleyen eski felsefeden taşınmaz. Genel bağlantıyı, bilimlerin içinde uygulanan diyalektik materyalizm kendiliğinden kurar; açık bir dünya görüşü olarak bilimlerin içinde etkisini gösterir. Artık evrensel bağlantıyı her özel bilim içinde kurmak, o bilimin kendi işidir. Eski felsefe kendine bilimler üstünde bir rol biçerken, diyalektik materyalizm düşünce yasalarının öğretisi olarak (dünya görüşü olarak) bilimlerin içine girer.

Böylece eski felsefe parçalanmıştır; bu parçalanmanın ve aşılmanın sonucu olarak diyalektik materyalizm doğmuştur, bilimlerin içine girmiştir. Diyalektik materyalizm dışında geriye kalan ise pozitif doğal bilimlerdir ve tarihtir.

”Modern materyalizm özsel olarak diyalektiktir ve öbür bilimlerin üstünde yer alan bir felsefeye gereksinme duymaz. Her özel bilimin, şeylerin genel bağlantısı ve bilgisi içinde tuttuğu yer konusunda tam bir hesap vermeye çağrıldığı andan başlayarak, genel bağlantının her türlü bilimi gereksiz duruma gelir. O zaman, bütün eski felsefeden, bağımsız bir durumda, düşünce

ve düşünce yasaları öğretisinden, biçimsel (formel) ve diyalektik mantıktan başka bir şey kalmaz. Üst yanı, pozitif doğa ve tarih bilgisi içine girer.”¹⁹¹

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Diyalektik materyalizm, düşünce yasalarının öğretisi, yöntemi, gerçeğin bilgisidir.

¹⁹¹ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.77.

5.1 – GERÇEĞİ ANLAMANNIN YOLU

Materyalizm bölümünde gördük ki, ”gerçek” dediğimiz şey dış dünyadır, doğadır, maddedir. Bu dış dünya somuttur; gerçek somuttur. Bilincimizin dışındaki her şey (dağlar, ovalar, eşyalar vb.) somut olarak adlandırdığımız gerçeğin içine girer. Somut = Nesnel Gerçek’tir.

Somutun karşısında ”soyut” durur. Soyut, somutun bilgisidir. Somut, maddî bir temele sahipken; soyut dediğimiz şey, bu maddî temeli yansıtmamasına rağmen maddî değildir. Soyut, düşüncedir, teoridir. Evimizdeki masa somuttur; onun bizde uyandırdığı soyuttur; yani bir fikirdir.

Maddeciliğin bilgi teorisi somuttan başlar; gerçeğin kendisinden başlar. Öğrenmenin, bilgi edinmenin, teoriye ulaşmanın çıkış noktası somut olmak zorundadır. İdealizm ise soyutu temel yapar. Bu farklılığı daha önce ele almıştık.

Gerçeğe Marksist yaklaşımın önemini göstermesi açısından Marx’tan bir örnek verelim. Bilindiği üzere din eski felsefeye ait bir teoridir ve soyuttur. Onun zihnimize bıraktığı imgelerin (Tanrı, cennet, cehennem, şeytan, melek, vb.) kökenlerini, dinden (soyuttan) yola çıkarak açıklayamayız. Çünkü din dünyası, varolan gerçek dünyanın çarpık yansımasıdır. Dinin imgesel yaratıklarının özlerini ancak gerçek dünyadan yola çıkarak açıklayabiliriz. Din, tersine dönmüş (ideolojik karakter kazanmış) gerçek dünyadan başka bir şey değildir: Bu nedenle dinin yaratıklarını, gerçek yaşamın maddî (somut) ilişkilerini inceleyerek bulabiliriz; yani somuttan başlamamız gerekir. Teori (soyut), somutun (gerçeğin) üzerinde yükselir; somut, soyutun üzerinde yükselmez. Marx’ın sözleriyle özetlersek:

*”Dinin imgesel yaratıklarının bu dünyadaki özlerini inceleyerek bulmak, aslında, tersinden giderek, yaşamın gerçek ilişkilerinden yola çıkarak, bu ilişkilerin kutsallaştırılmış şekillerini bulmaktan çok daha kolaydır. Bu sonuncu yöntem, biricik materyalist ve dolayısıyla biricik bilimsel yöntemdir.”*¹⁹²

Hatırlarsak, dış dünya (somut), duyum yoluyla bilincimize yansır, zihinsel işlemlerden sonra algı gerçekleşir; bir ”bilgiye” (soyuta) varırız. Ama aslında vardığımız teorik (soyut) sonuç, doğru veya yanlış bir ikilem taşır. Bu nedenle materyalizm, elimizdeki soyutu, pratiğe (hayata) taşır; onu somut ile karşılaştırır; eğer arada bir uyum, çakışma varsa, soyut yeniden somutlanmış olur.

*”İnsanın ve insanlığın pratiği, bilginin nesnelliğinin gerçekleşmesidir, ölçütüdür.”*¹⁹³

Demek ki somuttan soyuta geçiş, pratikten teoriye geçiştir; soyutu tekrar somuta taşımak ise teoriden pratiğe geçiştir. Somuttan soyuta yükselmek hakikate yaklaşımdır; tersi ise uzaklaşmak! Somutun yarattığı canlı algılarımız, daha önceden somutun sayesinde biriktirdiğimiz tecrübeler, sezgiler, pratikten başladığını gösteren olgulardır. Soyuttan somuta geçiş ise teorinin pratikte denenmesidir.

¹⁹² Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.387.

¹⁹³ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.172.

”Canlı sezgiden soyut düşünceye, ve soyut düşünceden de pratiğe – hakikat bilgisinin, nesnel gerçeklik bilgisinin diyalektik yolu işte budur.”¹⁹⁴

* * *

Peki, gerçeği (somutu) nasıl ele alacağız, onu nasıl irdeleyeceğiz? İşte burada maddeciliğin yardımına diyalektik yetişir. Diyalektik yöntem olmadan somutun kendisine uygun biçimde yaşmak, onu anlamak mümkün değildir. Gerçeği kavramak için daha önce anlattığımız diyalektiğin yasalarını, öğelerini devreye sokmamız gerekir. Bunlardan en önemlilerini öz olarak hatırlayalım:

- Somut ne ise onu olduğu gibi ele almak; onun nesnelliğine dokunmamak; onu olduğu gibi görmek. Somut, kendisi için kendinde şeydir; her şeyden önce onun ”kendinde şey” olduğunu kabul etmek. Görünüşten (fenomenden) yola çıkmak.
- Somutu evrensel bağıntı ve gelişim (nedensellik, karşılıklı etki) içinde görmek.

”Her bir şeyin (fenomenin, vs.) bağıntıları sadece katmerli ve çeşitli değil, aynı zamanda evrenseldir de. Her şey (fenomen, süreç, vs.) her Başka’ya bağlıdır.”¹⁹⁵

- Somutu kendi özsel hareketi içinde, içsel çelişkisi içinde ele almak. Diyalektiğin birinci yasasını yani ”karşıtların birliği ve savaşımını” irdelemenin temelini oturtmak.
- Diyalektiğin diğer iki yasasını (nicelikten niteliğe veya nitelikten niceliğe geçişi, inkârın inkârını) birinci yasaya her seferinde bağlamak ve bu yasaların denetimini birbirinden yararlanarak sağlamak.
- Somut, bir süreç içinde hareket halindedir; ama onu kavrayabilmek amacıyla bu süreci geçici olarak kesintiye uğratmak.

”Sürekli olanı kesintiye uğratmaksızın, canlıyı daha basit ve daha kabasaba kılmaksızın, bölüp parçalamaksızın, ölü gibi dondurmaksızın, hareketi tasarlayamayız, anlatamayız, ölçemeyiz, betimleyemeyiz.”¹⁹⁶

- Somut karmaşıktır. Somutu meydana getiren kendi parçalarına, öğelerine ayrıştırmak (analiz etmek). Yani temel olanla, temel olmayanı ayırmak; karmaşık olanı yalına indirmek; tümevarım yöntemini düşünce alanında kullanmak.
- Somutun parçalarını birbirinden ayırarak tek tek soyutlamak. (Maddî dünyada hiçbir şekilde ayrılmaz olanı, düşünce dünyasında ayırmak.)

¹⁹⁴ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.138.

¹⁹⁵ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.180.

¹⁹⁶ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.212.

“Madde ve doğal yasa soyutlamaları, değer soyutlaması, vs., kısaca bütün bilimsel (yani, doğru, ciddi, keyfî olmayan) soyutlamalar, doğayı daha derinlemesine, daha doğru bir şekilde ve daha tam olarak yansıtmaktadır.”¹⁹⁷

- Düşünce planında yaptığımız analizi (parçalara ayırmayı) yine düşünce dünyasında yeniden birleştirmek (sentez yapmak). Yani yalın olandan karmaşık olana yönelerek tümdengelim yöntemini kullanmak.
- Bu süreçte somutun özünü yakalamak; derin olmayan özden, daha derin öze inmek.
- Vardığımız teorik sonucu tekrar somuta götürerek onu pratiğin sınavından geçirmek. Böylece gerçeğe ulaşım ulaşılmadığımızı yaşam içinde görmek.

Demek ki, diyalektik materyalizmin gerçeği anlatan teorik sonuçları, pratiğin içinden geçirilmelidir. Pratikte uyumlu olan bir teorik sonuç, gerçeği içsel çelişkisi içinde, evrensel bağıntısı içinde yansıtmak zorundadır; aksi taktirde gerçeğe (somuta) erişmiş olamayız.

“Teorik bilgi, nesneyi, zorunluğu içinde, sayısız bağıntıları içinde, kendinde ve kendi için çelişkili hareketi içinde vermek zorundadır.”¹⁹⁸

Felsefede sadece tümevarımla, ya da tümdengelimle gerçeğe ulaşmak isteyen akımlar, filozoflar vardır. Veya bunlardan birini öne koyan, diğerini geri plana iten bilgi teorileri vardır. Diyalektik materyalizm böyle bir tek yanlılığa düşmez; hepsini birlikte kullanır.

“Tümevarım ve tümdengelim, sentez ve analiz gibi zorunlu olarak birbirlerine bağlıdır. Birinin zararına ötekini tek yanlı olarak göklere yükseltecek yerde, bunların her birini yerinde kullanmaya çalışmak gerekir. Bu da, ancak onların birbirlerine ait olduğunu, birbirlerini tamamladığını gözönünde bulundurmakla mümkündür.”¹⁹⁹

¹⁹⁷ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.138.

¹⁹⁸ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.172.

¹⁹⁹ Vladimir İlich Lenin, *Felsefe Defterleri*, çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınlar, 1976, s.277.

5.2 – DİYALEKTİK MATERİYALİZMİN ÖZETİ

- Felsefî materyalizm, dış dünyanın maddî olarak tanınmasına ve oradan yola çıkarak yorumlanmasına dayanır.
- Felsefî materyalizm dış dünyadan başlayarak dünyaya açıklama getirir. Felsefî materyalizmin karşısında, felsefî idealizm durur. Bu felsefe de dünyayı düşünceden veya Tanrı'dan (Evrensel Düşünce'den) yola çıkarak açıklar. İki felsefe uzlaşmaz karşıtlık oluşturur.
- Felsefî materyalizme göre evren maddedir. Madde kategorisi felsefî bir kavramdır; ama evrenin maddî birliğinden türemiştir, insan bilincinin uydurması değildir. Madde, insan bilincinin dışında olan her şeyi kapsar.
- Maddenin en önemli özellikleri, hareket-mekân-zamandır. Bu özelliklerin hiçbiri maddeden ayrılmaz. Madde ve onun özellikleri yoktan var edilemez; var halinden de yok edilemez. Madde hiçbir şekilde kaybolmaz. Biçim değiştirebilir; ama kaybolmaz. Maddeyi kimse yaratmamıştır; o, ezeli ve ebedi zamandan beri hep vardı, hep var olacaktır.
- İnsanın bilinci toplumun ürünüdür. Toplumsal olmayan bir bilinç insana özgü değildir. Bu bilincin oluşumu dış dünyaya bağlıdır. Fakat dış dünyanın varlığı insan bilincine bağlı değildir.
- Felsefî materyalizme göre insanların düşünceleri, dış dünyanın (toplumun ve doğanın) yansımalarıyla oluşur. Bilinçli insan da dış dünyaya etki eder, onu kendine uygun koşullara getirmeye çalışır.
- Felsefî idealizm, zihin ile bedeni birbirinden ayırır; felsefî materyalizm ise onları birlikte ele alır. İdealistler zihin (ruh) göçüne inanırken; materyalistler buna inanmaz.
- Felsefî idealizm dış dünyanın varlığını ya insanın varlığına, ya da doğüstü bir gücü bağlar. Felsefî materyalizm ise, dış dünyanın varlığının insan bilincinden bağımsız olduğunu söyler.
- Felsefî idealizm, bilgiyi insanın beyninden çıkarır; materyalizm ise dış dünyadan.
- Felsefî idealizm ile felsefî materyalizm arasında "bilinemezçiler" ismini alan orta yolcu bir felsefe akımı yer alır. Bunların temel iddiası, dış dünyanın bilinemeyeceğidir. Oysa felsefî materyalizm bilimi kaynak göstererek dış dünyanın bilindiğini, bilinebileceğini ve bilme sürecinin hep devam edeceğini savunur.
- Felsefede iki yöntem vardır: Birincisi diyalektik, ikincisi metafizik. Marksizm felsefî materyalizm ile diyalektiği eleştiri temelinde birleştirir; eski felsefeyi bölerek aşar.
- Metafizik yöntem, dış dünyayı hareket halinde görmez; ona göre her şey sabit olarak yerindedir. Olayları tek tek ele alır, onlar arasında bir bağlantı kurmaz. Metafizik

yöntem için sonuç, "ya evet, ya hayır"dır. Bu yöntem, "nedenleri" bir tarafa toplar, "sonuçları" diğer tarafa. Diyalektik ise, dış dünyanın her alanının, olayların hareket halinde olduğunu kabul eder; olayları birbirine bağlar. Sonuçların, "hem evet, hem hayır" olabileceğini savunur. Diyalektik materyalizm, metafizik yöntemin günlük yaşamda kısmen işe yaradığını kabul eder; ama onu aşarak olgulara hareketli halleri içinde bakar. "Nedenlerin" ve "sonuçların" birbirine dönüştüğünü kabul eder.

- Diyalektik materyalizme göre:

- Dış dünyadaki her şey evrensel gelişim ve değişim içindedir: Hayat durmaz; akar!

- Dış dünyadaki olayların hepsinin bir nedeni vardır; biz bu nedenleri bilme olanağına sahibiz.

- Dış dünyadaki her şeyin bir "iç çelişkisi" vardır. Olayı hareket ettiren bu iç çelişkidir. İç çelişkinin özü: Bir şeyin hem kendi olarak kalmak istemesine, hem de kalamamasına dayanır. Her çelişkinin iki ucu vardır; bu uçlar birliktedir; birbirinden ayrılmaz; ama sürekli kavga eder. Evrensel gelişimi ve değişimi sağlayan bu çatışmadır. Çelişkinin ortadan kalkması veya aşılması o olguyu bitirir. Çelişkisizlik olayın ölümü anlamına gelir.

- Çelişkinin aşılmasından (çözülmesinden) önceki durum niceliğin birikmesidir. Çelişkinin aşılması niceliğin, niteliğe dönüşümüdür. Bu geçiş bir "sıçrama" ile meydana gelir. Sıçrama bir saniye de sürebilir, bin yıl da!

- Nicelikten niteliğe geçiş aynı zamanda eskinin inkârı, yeninin oluşması demektir. Yaşam, olguların-olayların inkâr sürecidir. Olaylar birbirini inkâr edip zincirlenerek, geçmişten kalan olumlu-maddî birikimi yanına alarak devam eder.

Bu süreç genel olarak ileriye doğrudur; daha ileri bir niteliğe doğrudur. Sürecin yönü düz değil, helezoniktir. Zaman zaman geriye düşüşler olabilir; ama bu genel gidişin ileriye doğru olan yönünü değiştirmez.

- Kavramlar ve kategoriler, dış dünyadaki gerçekliğin konsantre edilmiş soyut düşünce biçimleridir. İnsanlık tarihinin yaşam deneylerinden süzülerek ortaya çıkarlar. Kavram ve kategoriler, daha ileri hakikatlere varmamız için bize yardımcı olan düşünme araçlarıdır.
- Diyalektik materyalizm kendine ait kavramlara ve kategorilere sahiptir.
- "Gerçek" kategorisi dış dünyayı anlatır, onunla özdeşdir. "Hakikat" kategorisi, gerçeğin düşünce haline gelmiş biçimidir. Gerçek, maddî-somut bir olgudur; hakikat ise maddî değildir; soyut bir olgudur, bir düşüncedir. Hakikatin varlığı gerçeğe bağlıdır; ama gerçeğin varlığı hakikata bağlı değildir.
- Hakikat ikiye ayrılır: Mutlak hakikat, gerçeği bütünüyle ifade eden hakikattir. Görelî hakikat, gerçeğin bir parçasını ifade eden hakikattir. Mutlak hakikat, görelî hakikatlerin toplamıdır. İnsanlığın bilgi tarihi, görelî hakikatlerden mutlak hakikate doğru ilerler. Bilginin (hakikatin) başlangıcı vardır; ama sonu yoktur.

- Hakikatin ölçütü pratik yaşamdır.
- "Zorunluluk" ve "Rastlantı" diyalektik materyalizmin ayrılmaz iki kategorisidir. Rastlantı, zorunluluğun bir görünüş biçimidir; her rastlantı aynı zaman da bir zorunluluktur.
- Dış dünyadaki zorunlulukların nedenlerinin çözülmesi bir bilgiye ulaşmadır; yani özgürleşmedir.
- Dış dünyadaki olguların-olayların bir "görünüşü" vardır; bir de "öz"ü. Diyalektik materyalizm, görünüş ile özü bütünsel olarak ele alır; hakikate ulaşmak için özü bulmaya çalışır.
- Diyalektik materyalizmin bilgi teorisi, dış dünyadaki somuttan başlar, oradan soyuta yönelir. Tekrar somuta giderek, soyutu (düşünceyi) pratikte deneyerek, hakikate (bilgiye) erişir.

TARİHE İKİ FARKLI BAKIŞ

”Bütün tarihsel olayların sonal nedenini ve büyük itici gücünü, toplumun ekonomik gelişiminde; üretim ve değişim tarzlarındaki dönüşümlerde; ve bunların ardından toplumun farklı sınıflara bölünmesinde; ve bu sınıfların birbirlerine karşı savaşımalarında arayan görüşü adlandırmak için, başka birçok dilde olduğu gibi, İngilizcede de ”tarihsel materyalizm”, terimini kullanırsam, bundan, İngiliz saygınlığının bile pek sarsılmayacağını umuyorum.”

Friedrich Engels

Tarih, geçmiş zamanı araştıran bir bilimdir. İnsanların tarihi, toplumların tarihinden başka bir şey değildir. Bu nedenle toplumların yasaları aynı zamanda tarihin de yasalarıdır. Tarihsel-toplumsal gelişim sürecini düşünsel düzlemde ele alış bir tarih felsefesi oluşturur. Marksizm felsefeyi aşarken (olumsuzlarken) eski tarih felsefesini de olumsuzlar.

Marx insan toplumun genel hareket yasalarını ortaya koyarak eski tarih felsefesinin üzerine çıkar. Artık söz konusu olan tarih felsefesi değil, onun olumsuzlaması üzerine oturan tarihsel materyalizmdir.

Marx’ın en önemli buluşlarından bir tanesi artık-değer (ödenmemiş emek) teorisiyse, diğeri de tarihsel materyalizmdir. Engels’in dediği gibi:

”Bu iki büyük buluşu, materyalist tarih anlayışını ve artık-değer yoluyla kapitalist üretimin sırrının çözümünü, Marx’a borçluyuz.”²⁰⁰

Diyalektik materyalizm ile onun karşıtı olan felsefeler tarihe bakışta ayrışır. Burada da genel sınıflama içinde iki büyük cepheden söz edebiliriz. Bir tarafta tarihsel materyalizm, diğer tarafta tarihsel idealizm yer alır.

²⁰⁰ Friedrich Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev. Öner Ünalın, Sol Yayınları, 1978, s.91.

6.1 – TARİHSEL İDEALİZM

Tarihsel idealizmin değişik biçimleri vardır; ama özleri aynıdır. Tarihsel idealizmin temel görüşleri şöyle özetlenebilir:

- Tarihi yaratan güç olarak Tanrı'yı görür.
- Doğaya özel bir misyon yükler, tarihi ona yaptırır.
- Tarihi, "büyük insanlar" denen kişiliklerin eylemleriyle eşitler.

*"Bu bakımdan, bu tarih anlayışı, tarihte yalnız prenslerin ve devletlerin yapıp ettiklerini dinsel ve her türden teorik savaşimleri görebilmiştir ve özellikle ele alınan her tarihsel çağ konusunda bu çağın yanılması paylaşmak zorunda kalmıştır."*²⁰¹

Tarihsel idealizmin bütün çeşitleri, tarihin maddî yasalarının olabileceğini düşünmez. Tarihi ya gökyüzünün emrine verir, ya dinlerin tarihini insanlık tarihi olarak sunar; ya da insanın düşüncesini onun maddî yaşamından ayırarak tarihin hareket ettirici gücü yapar. Tarihsel idealizmin felsefesi, insanlık tarihinin aynı zamanda toplumların tarihi ve toplumların üretim biçimi tarihi olduğunu anlamayan bir felsefedir. Pratiği, maddî yaşamı geriye iterek düşünce yoluyla dünyayı değiştirmek ister. Tarihsel materyalizm, idealist tarih anlayışından şu noktada ayrışır:

*"Bu tarih anlayışı, idealist tarih anlayışı gibi, her dönemde bir kategori aramak zorunluluğunda değildir; ama o, daima tarihin gerçek zeminine basar; pratiği fikirlere göre açıklamaz, fikirlerin oluşumunu maddî pratiğe göre açıklar."*²⁰²

Sözelimi idealist tarih anlayışına sahip olan Hegel, tarihteki, içsel bağıntıları görmesine rağmen bu bağıntıları maddî ortamdan üreyen ilişkiler olarak değil, Evrensel Düşünce'nin (Tin'in) bir planı olarak açıklar. Ona göre dünya tarihi Evrensel Düşünce'nin (Tanrı'nın) planı olduğundan dolayı akla (usa) uygun olarak oluşur. Tarihteki liderler bu planı uygularlar. Böylece tarih, bir fikirler tarihi haline gelir.

*"Hegel sisteminde, insanların gerçek yaşamını, maddî dünyasını, gerçek ilişkilerini meydana getiren, belirleyen ve egemenliği altında tutan fikirler, düşünceler, kavramlardır."*²⁰³

*"Hegel böylece kurgusal, içrek bir tarih oluşturur. İnsanlık tarihi, insanlığın soyut Tin'inin, sonuç olarak gerçek insana aşkın bir Tin'in tarihi biçimine girer."*²⁰⁴

²⁰¹ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.65.

²⁰² Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.63-64.

²⁰³ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.30, 31.

²⁰⁴ Karl Marx, *Kutsal Aile*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1976, s.133.

6.2 – TARİHSEL MATERİYALİZME GİRİŞ

Diyalektik materyalizmin tarih felsefesi olan tarihsel materyalizm, kendi dışındaki bütün tarih felsefelerinin eleştirisiidir. Tarihe, maddeci ve diyalektik bakışın birleşimidir. Tarihsel materyalizm, hem geçmiş tarihi anlamamıza hizmet eder, hem bugünü yorumlamamıza yardım eder, hem de geleceği öngörmemizi sağlar.

Maddeci felsefenin bakış açısı şudur: Her toplum biçimi üretim tarzıyla karakterize olur. Toplamları anlayabilmek için onların maddî ekonomik yapılarından başlanmalıdır. Tarihsel altüst oluşları yaratan olgunun kaynağı toplumun maddî ekonomik yanıdır. Toplamların yönetim biçimleri görünüştür; maddî ekonomik temel özür.

”Materyalist tarih görüşü, üretimin, ve üretimden sonra, üretilen ürünlerin değişiminin, her toplumsal rejimin temelini oluşturduğu; tarihte görülen her toplumda, ürünlerin bölüşümünün, ve ürünlerin bölüşümü ile birlikte, sınıflar ya da zümreler biçimindeki toplumsal eklemlenmenin üretilen şeye, bunun üretiliş biçimine ve üretilen şeylerin değişim tarzına göre düzenlendiği tezinden hareket eder.”²⁰⁵

²⁰⁵ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.425.

6.3 – TARİHİN YAPICILARI

İnsanlık tarihi ile doğanın tarihi arasında fark vardır. Marx'ın dediği gibi:

*"İnsanlığın tarihini doğa tarihinden ayıran şey, ilkinin bizim yapmamız ve ama ikincisini yapmamamızdır."*²⁰⁶

Doğanın yasaları, insan bilincinden bağımsız olduğu kadar, insanın pratik eyleminden de bağımsızdır. İnsanın varlığı olmasa bile doğanın yasaları kendi kendine işler; üstelik bilinçsiz biçimde! Doğanın bilinci yoktur. Engels, doğanın tarihinin bu özelliğini vurgular:

*"Ne var ki, toplumun gelişme tarihi, bir noktada, doğanın gelişme tarihinden temelde değişik olarak kendini ortaya koyar. Doğada –insanların doğa üzerinde yaptığı karşı etkiyi bir yana bıraktığımız ölçüde– birbirleri üzerinde etki meydana getirenler, yalnızca bilinçsiz ve kör etmenlerdir."*²⁰⁷

Doğanın yasaları özde bir kesinlik taşır; doğadaki insan bilincinden bağımsız nesnelliği ve zorunluluğu yansıtır. Bu yasalar biçimsel değişikliklerle kendini ortaya koyarlar; ama hiçbir şekilde özleri ortadan kaldırılamaz. Bu anlamıyla doğanın yasaları ölümsüzdür. Örneğin "doğanın (maddenin) yok edilemezliği yasası" ölümsüzdür. "Bir toplumun üretim yapmadan yaşayamayacağı yasası" doğanın parçası olan insanın vazgeçemeyeceği bir yasadır. Marx'ın sözleriyle söylersek:

*"Hiçbir doğa yasası yokedilemez. Farklı tarihsel durumlar içinde değişebilen şey, yalnızca, bu yasaların kendilerini onun içinde ortaya koydukları biçimdir."*²⁰⁸

Tarihsel (toplum biçimleri) doğa yasaları gibi ölümsüzlük taşımaz; aksine geçicilik taşır. Belirli bir toplum biçimi varlığını koruduğu sürece egemenlik sürdürür bu yasalar. Bu açıdan toplumsal-tarihsel yasalar yeni üretim tarzlarıyla birlikte ortadan kalkarlar. Sözelimi, kapitalizmin yasaları, sosyalizmle birlikte ortadan kalkarlar. Demek ki, insan eylemiyle ekonomik yasalar değiştirilebilir ve yok edilebilir. Engels'in işaret ettiği gibi:

*"Bize göre, 'ekonomik yasalar' denen yasalar, doğanın değişmez yasaları değildir; zaman içinde ortaya çıkan ve ortadan kalkan tarihsel yasalardır."*²⁰⁹

* * *

İnsanlık tarihinde, doğanın tarihinden farklı olarak insanın bilinci, istekleri işe karışır. İnsanların kendi önlerine koydukları amaçlar, tarihin amaçları olur. Tarihin yapıcısı olan insan pratik faaliyetiyle, bilinciyle, tasarımlarıyla tarihi bir yöne doğru götürmeye çalışır. Engels şöyle der:

²⁰⁶ Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.387.

²⁰⁷ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünalın, Sol Yayınları, 1979, s.445.

²⁰⁸ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, çev. Sevim Belli, Alaattin Bilgi, Güneş Özdural, Ahmet Kardam, Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.500.

²⁰⁹ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar 1 (1844-1869)*, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 1995, s.201.

”Toplum tarihinde, etkin olanlar, yalnız, bilince sahip, düşünüp taşınarak ya da tutku ile hareket eden ve belirli ereklere izleyen insanlardır; hiçbir şey bilinçli bir maksat olmadan, istenen bir erek bulunmadan meydana gelmez.”²¹⁰

Bu nedenle toplumların tarihi bireylerin dışında kendi kendine işleyen bir şey değildir; toplumsal tarihin, insanların dışında bir gücü yoktur. Tarihin bilinci yoktur; ama onun hem yazıcısı, hem oyuncusu olan bireyin bilinci vardır. Tarihi yazmak şu ya da bu olayı yazmak değildir; o olayları yaratan insanların hangi koşullar altında, hangi amaçlarla, o eylemin yazarı ve oyuncusu olduğunu yazmaktır. Engels’in sözleriyle söylersek:

”Tarih hiçbir şey yapmaz, ’engin zenginliğe sahip değildir’ o, ’çatışmalara girmez!’ Tersine, bütün bunları yapan, bütün bunlara sahip bulunan ve bütün bu çatışmalara giren, insandır, gerçek ve yaşayan insan; hiç kuşkunuz olmasın, insanı kendi ereklere gerçekleştirmek için kullanan –sanki kendi başına bir kişiymiş gibi- tarih değildir; tarih, kendi öz ereklere ardından koşan insanın etkinliğinden başka bir şey değildir.”²¹¹

* * *

Tarih, insanların yaratımıdır; fakat insanlar kendi isteklerini gerçekleştirirken koşulları kendi keyiflerine göre seçmezler. İnsanlar tarihi yaparken isteklerini, bilinçlerini ortaya koydukları gibi, tarihsel koşulları kendi bilinçlerinden çıkarıp ortaya koyamazlar. O tarihsel koşullar, geçmiş kuşakların onlara miras bıraktığı koşullardır; insanlar bu koşullara bağlı olarak tarihsel eylem yaparlar.

”İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan veri olan ve geçmişten kalan koşullar içinde yaparlar. Bütün ölmüş kuşakların geleneği, büyük bir ağırlıkla, yaşayanların beyinleri üzerine çöker.”²¹²

Tarih, olayların maddî koşullar temelinde, diyalektik biçimde birbirine zincirlenmesiyle oluşur.

* * *

Tarihi bireylerin eylemlerinin, ereklere, istemlerinin, yarattığını belirttik. Ama bireylerin istekleri, amaçları farklıdır. Doğal olarak bunlar çarpışır. Ayrıca tarihte, doğada olduğu gibi rastlantılar rol oynar. Hatta denebilir ki, tarihe yüzeysel olarak baktığımızda sadece rastlantıları görürüz. Hatırlarsak, rastlantı bir zorunluluk biçimi olduğundan dolayı, rastlantı olarak görülen tarihsel eylemlerin altında zorunlu koşullar yatar. Ama görünüş farklı bilinçlerin kaotik çarpışmasıdır; bu görünüş doğadaki kör güçlerin savaşımlarını andırır. Engels der ki:

²¹⁰ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.445.

²¹¹ Karl Marx - Friedrich Engels, *Kutsal Aile*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1976, s.144.

²¹² Karl Marx, *Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1976, s.13-14.

*”İnsanlar, herbiri bilinçli olarak istedikleri kendi amaçlarını izleyerek, bu tarih nasıl bir biçim alırsa alsın, kendi tarihlerini yaparlar ve işte bu başka başka doğrultularda etki yapan sayısız iradenin ve bunların dış dünya üzerindeki çeşitli yankılarının bileşkesi, tarihi oluşturur.”*²¹³

Tarihsel materyalizm tarihin bu görünüşüne kanmaz; aslında birer zorunluluk olan tarihsel rastlantıların nedenlerini, nasıl olduklarını, yasalarını ortaya çıkarmaya çalışır. Tarihin hareket ettirici gücünü bulmak, tarihin rastlantı görünüşlerinin altındaki özü bulmaktır. Engels bunu şöyle ifade eder:

*”Böylece tarihsel olaylar da, aynı şekilde, büyük çapta rastlantıların hükmü altında görünürler. Ama rastlantı, yüzeyde oynar görüldüğü her yerde, daima gizli iç yasaların emri altındadır ve iş, yalnızca bu yasaları bulup ortaya koymaktır.”*²¹⁴

Sonuçta tarih dediğimiz şey, farklı isteklerin (bireysel-sınıfsal) çarpışmasından doğan, onların birleşiminden yaratılan bir olgudur.

*”Tarih öyle bir yolda ilerler ki, son sonuç, her zaman, bireysel birçok istenç arasındaki çatışmalardan doğar.”*²¹⁵

²¹³ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.446.

²¹⁴ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünal, Sol Yayınları, 1979, s.446.

²¹⁵ Friedrich Engels, *Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar 1890-94*, çev. Öner Ünal, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1993, s.17.

6.4 – İLK TARİHSEL EYLEM

İnsanların tarih yapabilmeleri için ilk koşul, yaşamlarını sürdürecektir bir durumda olmalarıdır. Yaşamak demek, en başta karnını doyurabilmek demektir. İhtiyaçlarını gideremeyen insan ölür; dolayısıyla tarih yapamaz, ölümlerin yaratacağı bir tarih olamaz.

Gereksinimini gidermek isteyen insan zorunlu olarak üretim alanına adımını atmış olur. Üretim yapmadan yaşamın devamını sağlayamaz. O halde insanlığın ilk tarihsel eylemi üretim yapmaktır.

”Her türlü insan varlığının, dolayısıyla her türlü tarihin ilk öncülünden, yani insanların ’tarihi yapabilmek’ için yaşamlarını sürdürebilecek durumda olmaları gerektiği öncülünden işe başlamak zorundayız. Ama yaşamak için her şeyden önce içmek, yemek, barınmak, giyinmek ve daha bazı başka şeyler gerekir. Demek ki, ilk tarihsel eylem, bu gereksinimleri karşılayacak araçların üretimi, maddî yaşamın kendisinin üretimidir.”²¹⁶

Peki, üretim yapabilmenin ilk koşulu nedir? Toplum olmadan, bu toplumun bir dili olmadan, insanlar birbiriyle ilişki kurmadan, toplumsal gelişimin belirli bir aşaması ortaya çıkmadan, bireylerin birlikte yapabilecekleri üretim olanaksızdır. En basitinden en gelişkinine kadar her üretim, toplumu ve doğayı gerektirir. Teorik düzlemde toplumdan tecrit edilmiş bir insanın üretim yapabileceğini düşünebiliriz; ama o insan bile toplumdan çıkmıştır, bu istisnâ eylemi yapabilecek kadar uygarlaşmış olması zorunludur.

”Toplum dışında tecrit edilmiş birey tarafından gerçekleştirilen üretim –ki bu ıssız bir yere rastlantı olarak götürülmüş olan ve topluma özgü güçlere sahip bulunan bir uygar kişinin başına gelebilecek istisnâ bir haldir– birbiriyle konuşan canlı bireylerin bulunmadığı yerde dilin gelişmesi kadar saçma bir şeydir.”²¹⁷

O halde ilk tarihsel eylem, bir toplum içinde, toplumsal gelişmenin belirli bir yerinde ortaya çıkar ve insanlık varlığını sürdürdükçe tekrarlanır, gelişir. Buradan çıkan sonuç, tarihin altında maddî bir üretim yapısının yattığıdır. O maddî üretim temelinde insanlar kendi tarihlerini üretirler; anlaşılır, savaşır, yaparlar ve yıkarlar. Tarih, dünyevi-maddî bir temele dayanan insanların eylemidir. Üretim yapmayan bir toplumun tarihi de olamaz. Toplumsal üretime başlayan insan aynı zamanda kendi tarihini, hayvanların tarihinden ayırır.

İnsanlar üretim yaparken kendi ihtiyaçlarını karşılayabildikleri gibi, kendi maddî yaşam koşullarını üretmiş olurlar. İlk tarihsel eylemle birlikte başlayan süreç, kuşaktan kuşağa aktararak ilerler. Daha önce işaret ettiğimiz şekilde, insanlar tarihlerini kendilerine bir önceki kuşaktan miras bırakılmış koşullar içinde yazarlar. Yani kendilerinin seçmediği, ama önceki kuşağın geriye bıraktığı üretim koşulları içinde!

Demek ki, insanlığın tarihi, üretim yapan bireylerin tarihidir ve tarihin temeli maddî üretim koşullarına dayanır. Bireylerin yarattıkları tarihin farkında olmamaları bu temel sonucu değiştirmez.

²¹⁶ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.49.

²¹⁷ Karl Marx, *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1979, s.247.

*”İnsanların toplumsal tarihi, onlar bunun bilincinde olmasalar da, kendi bireysel girişimlerin tarihinden başka bir şey değildir asla. İnsanların maddî ilişkileri, tüm ilişkilerinin temelidir. Bu maddî ilişkiler, maddî ve bireysel eylemlerin içinde gerçekleştiği zorunlu biçimlerden ibarettirler.”*²¹⁸

İşte, tarihsel materyalizm bu maddî temeli öne koyarak, insanların bireysel görünen tarihini toplumların tarihine çevirerek, tarihe maddeci ve diyalektik bakışı sağlar. Tarih, insanın toplumsal yaşamının somut biçimlerinden ve onun içinde bireyler-sınıflar arasında yaşanan süreçten başka bir şey değildir. Tarihin özü, toplumun maddî yapısında (üretimde) yatar; bu özün anlaşılmasında yatar.

²¹⁸ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, çev. Ahmet Kardam, Sol Yayınları, 1979, s.191-192.

6.5 – ÜRETİM VE KAVRAMLARI

Çalışma (iş) sürecinin üç temel unsuru vardır:

- 1) Emeğin Nesnesi (İşin Konusu = insanın çalışma sürecinde etkide bulunduğu hammadde veya yarımamul maddeler vb.)
- 2) Emek Aracı (Üretim aleti = Çekiç, tornavida, makineler vb.)
- 3) Emeğin Öznesi (Emekçi = üretim yapacak insan.)

Marx'ın sözleriyle şöyle:

*”Emek-sürecinin basit öğeleri şunlardır: 1. insanın kişisel faaliyeti, yani bizzat iş; 2. işin konusu ve 3. araçları.”*²¹⁹

Üretim, tarihsel köken olarak doğadan başlar; insanın doğayla kurduğu bağlantı aynı zamanda üretim sürecidir. Doğa ve insan olmadan iş-çalışma olmaz. Doğa (toprak, su, vb.) insanın varlığından bağımsız olarak vardır ve insana emeğin nesnesini sunar. Sözelimi ormanlar, maden cevherleri, emeğin birer nesnesidir. Emeğin nesnesi daha önceden çalışma sürecinden geçmiş bir madde olabilir (hammadde). Her hammadde emeğin konusunu oluşturur. Ne var ki, her emeğin konusu hammadde değildir.

İnsanın doğanın sunduklarından yararlanabilmesi için önce onu emeğin konusu olarak görmesi şarttır. Doğayı değiştirmeye (aynı anda kendini değiştirmeye) bütün bedeniyle başlar insan. Marx'ın dediği gibi:

*”Doğanın ürünlerini kendi gereksinmelerine uygun bir biçimde ele geçirebilmek için, kollarını, bacaklarını, kafasını, ellerini ve vücudunun doğal güçlerini harekete geçirerek, doğa güçlerinden birisi olarak onun karşısına geçer.”*²²⁰

* * *

Emek aracı, emekçi ile emeğin nesnesi arasına giren, emekçinin üretimde yararlandığı şeylerdir.

*”Emek aracı, işçinin kendisi ile emek konusu arasında soktuğu ve faaliyetinin ileticisi olarak yararlandığı bir şey ya da şeyler bileşimidir.”*²²¹

Emek araçları bize üretimin gelişme düzeyi hakkında bir fikir verir. Eski dönemlerde emek araçları olarak kullanılan yontma taş çekiçler geri üretim koşullarını anlatırken, bugünkü modern makineler ileri koşullarda yapılan bir üretimi anlatır.

*”Emek araçları, yalnız insan emeğinin ulaştığı gelişme düzeyinin bir ölçüsünü vermekle kalmıyor, bunlar, aynı zamanda, işin yapıldığı toplumsal koşulların göstergeleri de oluyorlar.”*²²²

²¹⁹ Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.194.

²²⁰ Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.194.

²²¹ Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.195.

²²² Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.196.

Üretim sürecinin amacı bir şey üretmektir. Ürettiğimiz şey açısından çalışma sürecine bakarsak, emeğin konusu (nesnesi) ile üretim aletlerinin (emek araçlarının) bir birlik oluşturduğu açıkça görülür. Bu ikisinin birliğine "Üretim Araçları" diyoruz.

*"Eğer sürecin tümünü, sonucu açısından, ürün açısından incelersek, hem araçları, hem de emek konusunun üretim araçları olduğu, ve emeğin kendisinin üretken bir emek olduğu açıkça görülür."*²²³

* * *

Peki, emekçiyi ortadan kaldırırsak üretim olur mu? Şüphesiz ki, olmaz. Emeğin öznesi üretim sürecinin belirleyenisidir. Üretim araçlarını kullanacak insan olmadıktan sonra üretim araçları bir şeye yaramaz. Ayrıca emekçi, üretim sürecine deneyini, tecrübesini katar. Üretim araçlarıyla birleşen insan bir üretici güç olarak karşımıza çıkar.

Vardığımız sonuçları formüllerle yazarak özetleme yapabiliriz:

- Çalışma Sürecinin Öğeleri = Emeğin Nesnesi + Emeğin Aracı + Emeğin Öznesi
- Üretim Aracı = Emeğin Nesnesi + Emeğin Aracı
- Üretici Güç = Üretim Aracı + Emeğin Öznesi + Emeğin Öznesinin Üretim Bilgisi ve Deneyi

Demek ki üretim araçları, emeğin öznesinin üretim yapabilmesi için gerekli olan araçların tümüdür (hammadde, fabrikalar, makineler vb.). Üretici güç ise, üretim araçlarıyla birlikte insanın kendisi ve bilgisidir.

Üretimde kullanılan bilim de bir üretici güçtür.

*"Bir başka üretici güç bilim güçleridir."*²²⁴

Tarihsel materyalizme göre en büyük üretici güç üretimi yapan insandır. Ama insanlar sınıflara bölündükten sonra üretici güç belirli bir sınıfta toplanır. O sınıf en büyük üretici güç olur. Örneğin kapitalizmde bu sınıf proletaryadır ve en büyük üretici güçtür.

*"Bütün üretim aletleri içinde en büyük üretici güç, devrimci sınıfın kendisidir."*²²⁵

* * *

Toplumsal üretimin birbiriyle ilişki kuracak insanları gerektirdiği açıktır. Toplum içinde üretim yapan insan, diğer üretim yapan insanlarla ilişki kurar. İşte, üretim sürecinde insanlar arasında kurulan ilişkiler, üretim ilişkilerini oluşturur. Üretim ilişkisi toplumsal bir ilişkidir; ama her toplumsal ilişki üretim ilişkisi değildir. Sadece üretim alanı içinde (maddi hayatın üretiminde), bölüşümde kurulan ilişkiler üretim ilişkisidir. Komşuluk ilişkisi üretim ilişkisi değildir; ama

²²³ Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.197.

²²⁴ Karl Marx, *Grundrisse*, çev. Sevan Nişanyan, Birikim Yayınları, 1979, s.698.

²²⁵ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, çev. Ahmet Kardam, Sol Yayınları, 1979, s.185.

aynı fabrikada çalışan insanların üretim sürecindeki bağlantısı bir üretim ilişkisidir. Ne var ki, üretim ilişkileri zemin işlevi görerek toplumsal ilişkileri yaratır.

”Üretimde, insanlar, yalnızca doğa üzerinde değil, birbirleri üzerinde de etkili olurlar. Ancak belirli bir tarzda işbirliği yaparak ve etkinliklerini karşılıklı olarak değiş-tokuş ederek üretimde bulunurlar. Üretmek için birbirleriyle belirli bağlantılar ve ilişkiler içine girerler, ve ancak bu toplumsal bağlantı ve ilişki sınırları içindedir ki, doğa üzerinde etkili olur, üretimde bulunurlar. (...)

Demek ki, insanların, içinde üretimde bulundukları toplumsal ilişkiler, toplumsal üretim ilişkileri, maddî üretim araçlarındaki, üretici güçlerdeki değişme ve gelişme ile birlikte dönüşerek değişir. Üretim ilişkileri, bir bütün halinde toplumsal ilişkiler denilen şeyi, toplumu, ve özellikle, belirli bir tarihsel gelişme aşamasındaki bir toplumu, özgün, ayırdedici nitelikte bir toplumu oluşturur.”²²⁶

Üretim araçlarının özel mülkiyetinin olduğu bir toplumda üretim ilişkilerinin en önemli özelliği zorunlu ekonomik ilişkiler olmalarıdır ve insan bilincinden bağımsız olmalarıdır. Üretim ilişkisi nesnel, maddî ilişkilerdir. Bir fabrikada çalışan işçiler o fabrikanın sahibiyle, isteklerine bağlı olmaksızın zorunlu üretim ilişkileri kurarlar. Ama komşuluk, dostluk vb. ilişkiler böyle değildir, isteğe bağlıdır.

”Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar.”²²⁷

Üretim ilişkilerinin ikinci önemli özelliği, üretici güçlerin gelişme derecesiyle belirli bir diyalektik ilişki içinde olmasıdır.

”Bu üretim ilişkileri, onların maddî üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder.”²²⁸

Üretim ilişkilerinin özü nedir? Bu özü ancak üretimde insanlar arasında ne tür ilişkinin kurulduğuna bakarak açıklayabiliriz. Eğer bir toplumda bazıları çalışıyor, bazıları bu çalışmanın sonuçlarından yararlanarak yaşıyorsa, bunların arasındaki üretim ilişkisinin niçin böyle olduğunu sormakla işe başlamalıyız. Bu eşitsizlik ancak çalışanların üretim araçlarına sahip olmamasıyla, yani çalışmadan ürüne el koyanların üretim araçlarına sahip olmasıyla mümkündür. Bu nedenle üretim ilişkisinin özünü çözmenin anahtarı ”Üretim araçlarına sahip olan kimdir?” sorusunu bilince çıkarmaktır.

Üretim aracına sahiplik, bir mülkiyet sorunudur; dolayısıyla üretim ilişkileri sonuçta mülkiyet ilişkisine dayanır. Üretim ilişkilerinin özü mülkiyet ilişkisinde yatar. Mülkiyet ilişkisi, üretim ilişkilerinin hukuki anlamda özdeşidir. Mülkiyet ilişkilerinin aslında üretim ilişkilerinin hukukî anlamda ifadesi olduğunu anlamayan Proudhon’u eleştiren Marx şöyle yazar:

²²⁶ Karl Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye - Ücret, Fiyat ve Kâr*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1979, s.41.

²²⁷ Karl Marx, *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1979, s.25.

²²⁸ Karl Marx, *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1979, s.25.

”Mülkiyetin ne olduğu sorusu, ancak, mülkiyet ilişkilerinin salt iradi ilişkiler olarak hukuksal yönünü değil, ama aynı zamanda üretim ilişkileri olarak gerçek biçimlerini gözönünde bulunduran bir bütünlüğü kucaklayarak (...) yanıtlanabilir.”²²⁹

Üretim ilişkileri, toplumların maddî yapısını kendine temel yapar. Üretim araçlarının mülkiyetine bağlı olarak kendine özgü bölüşüm ilişkilerini doğurur. Üretim ilişkilerinin bütünü tarihsel bir niteliğe sahiptir; tarihsel koşullarla birlikte değişir. Kalıcı üretim ilişkisi olamaz.

”Üretim ilişkileri –bunlar, insanların, kendi toplumsal yaşamlarının yaratılmasında, toplumsal yaşam süreci boyunca girdikleri ilişkilerdir–, özgül, tarihsel ve geçici bir niteliğe sahiptirler; ve ensonu, bu üretim ilişkileri ile temelde özdeş olan bölüşüm ilişkileri, üretim ilişkilerinin öteki yüzlerini oluştururlar, dolayısıyla her ikisi de aynı tarihsel geçici niteliği paylaşırlar.”²³⁰

Marx üretilen şeylerin bölüşüm biçimlerinin de üretim ilişkileri içine girdiğini ve dolayısıyla bölüşüm ilişkilerinin de tarihsel-geçici olduğunu özellikle vurgular:

”Demek ki, bölüşüm ilişkileri denilen ilişkiler, üretim sürecinin, tarih içersinde belirlenmiş özgül toplumsal biçimlerine ve insan yaşamının yeniden-üretim sürecinde, insanların karşılıklı ilişkilerine tekabül eder ve ondan doğar. Bu bölüşüm ilişkilerinin tarihsel niteliği, yalnızca bir yönünü ifade ettikleri üretim ilişkilerinin tarihsel niteliğidir.”²³¹

O halde üretim ilişkilerinin bir bölümünü bölüşüm ilişkileri oluşturur. Her toplumun maddî yapısına uygun olarak değişik bölüşüm ilişkileri ortaya çıkar. Sözelimi kapitalist üretim tarzıyla, komünist (sosyalist) üretim tarzının bölüşüm ilişkileri özdeş olamaz. Üretimin örgütlenme biçimi ve dolayısıyla insanların üretim sürecinde kurdukları ilişkiler her üretim tarzında özdeş değildir.

* * *

Burjuva toplumu yabancılaşmış ekonomik zemin üzerinde, insanın kendi bilincine yabancı toplumsal ilişkiler üretir. İnsanların üretim ve bölüşüm ilişkileri, insanlararası ilişki, ürettikleri nesneler (mallar) arası ilişkiler halini alır ve insan bilincinden bağımsızlaşır. Nesneler arası ilişki toplumun gözüne insanlararası bilinçli bir ilişki gibi gözükür. Oysa ilişkiyi kuran nesneler (metalar) olduğundan dolayı bu ilişki bilinçsizdir; insan bilinci bir köle gibi nesneleri izler. Üretim ilişkilerinin iradeden bağımsız olmasının temelinde insanı yabancılaştırmış ekonomik yapı yatar. Yabancılaşmış burjuva toplumun üretim ilişkileri, insanlararası bilinçli ilişkiler değil, ”şeyler” arasındaki bilinçsiz ilişkilerdir; çünkü nesnelerin bilinci yoktur.

”Burada, insanlar arasındaki belirli toplumsal ilişki, onların gözünde, şeyler arasında düşsel bir ilişki biçimine bürünüyor.”

”Bunun için, bir bireyin emeğini öteki üreticilerin emeklerine bağlayan ilişkiler, üreticilere, aslında olduğu gibi, çalışan bireyler arasında doğrudan toplumsal bir ilişki olarak değil, tersine, kişiler arasında maddî ilişkiler ve şeyler arasında toplumsal ilişkiler olarak görünür.”

²²⁹ Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yazışmalar I*, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 1995, s.178.

²³⁰ Karl Marx, *Kapital, Cilt 3*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1997, s.770.

²³¹ Karl Marx, *Kapital, Cilt 3*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1997, s.774.

*”Bunlar için, kendi toplumsal faaliyetleri, nesnelerin faaliyetleri biçimini alır ve onlar nesneleri yöneteceğine, nesneler onları yönetir.”*²³²

Burjuva üretim tarzı ortadan kaldırıldığı zaman, insanların kendi ürettikleri ürünlerin insanlar üzerindeki egemenlikleri de ortadan kalkar. Bunun anlamı, toplumsal ilişkilerin-üretim ilişkilerinin bilinçli hale gelmesidir. Şimdi artık insanlar ürettikleri şeylere ve kendi aralarında kurdukları ilişkilere egemendir. Kendi tarihlerini yapan insanlar bundan sonra bu tarihi iradelerine uygun, bilinçli bir şekilde yaparlar.

*”Şimdiye değin tarihi egemenlik altında tutan yabancı, nesnel güçler, insanların denetimi altına girer. İnsanlar, işte ancak bu andan başlayarak kendi tarihlerini tam bir bilinçle kendileri yapacak; onlar tarafından harekete getirilen toplumsal nedenler, ağır basan bir biçimde ve durmadan artan bir ölçüde, işte ancak bu andan başlayarak onlar tarafından istenen sonuçları vereceklerdir.”*²³³

Tarihsel materyalizme göre üretim ilişkilerinin insanın iradesinden bağımsız olduğu dönem Tarih-Öncesi'ne aittir. Bilinçli-planlı hale gelen ilişkileri ise Tarih-Sonrası'na aittir. Tarih-Öncesi, birbirine yabancılaşmış insanların üretim ilişkileridir. Tarih-Sonrası ise yabancılaşmışlıktan kurtulmuş insanların toplumsal ilişkileridir. Yeni tarihsel koşullar, yeni bir toplumun üzerinde yükseleceği koşulları (üretim ilişkilerini bilinçli-planlı biçimde) yaratır.

*”Bir yanda burjuvazi-öncesi dönemler yalnızca tarihsel, yani ortadan kalkmış ve geride kalmış önkoşullar olarak görünürse, üretimin şimdiki koşulları da, kendi kendini ortadan kaldıran ve dolayısıyla tarihsel koşullar olarak yeni bir toplum durumu için koşullar getirir.”*²³⁴

²³² Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.87, 88, 90.

²³³ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.447.

²³⁴ Karl Marx, *Grundrisse 1*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1999, s.358.

6.6 – TOPLUMUN YAPISI

Bir toplumdaki üretim sürecinin bütün ögelerini iki ana unsorda toplayabiliriz: Birincisi üretici güçler, ikincisi üretim ilişkileri. Bu iki ögenin bileşimi o toplumda üretimin nasıl yapıldığını, bunun sonuçlarını gösterir. Bu bileşim açıktır ki, toplumdaki bireylerin yaşam tarzını anlatır; yaşamlarını nasıl kazandıklarını ve tükettiklerini anlatır. Onların ne ürettiklerini, nasıl ürettiklerini, ürettiklerini nasıl paylaştıklarını gösterir.

Toplumun yaşam tarzı (biçimi), bireylerin yalnızca kendi varlıklarını üretmeleri değildir; toplumun kendini belli bir biçime göre her gün üretmesi demektir. İşte, üretim güçleri ve üretim ilişkilerinin özgül-diyalektik bileşiminden oluşan bu yaşam tarzına, üretim tarzı (biçimi) diyoruz.

*”Üretim tarzı, basitçe bireylerin fizik varlıklarının yeniden üretimi olarak ele alınmalıdır. Bu üretim tarzı, daha çok, bu bireylerin belirli bir faaliyet tarzını, onların yaşamlarını ortaya koyan belirli bir biçimi, belirli bir yaşam tarzını temsil eder.”*²³⁵

Kısa bir formülle toplumun yaşam tarzını şöyle ifade edebiliriz: Üretim Tarzı (biçimi) = Üretici güçler + Üretim ilişkileri.

* * *

Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için ekonomik yapıya, yani üretime ihtiyaç olduğunu gördük. Ama toplumdaki insanlar sadece üretim sürecinde birbiriyle ilişki kurmaz; bir de üretim süreci dışında da toplumsal ilişkiler kurarlar; toplumu yönetecek belirli kurumlar yaratırlar (siyasal ilişkiler, hükümet, mahkeme, vb.), fikirler oluştururlar ve etkinlikler gösterirler (sanat, din, hukuk, ahlak gibi).

Böylece toplumun birbirinden ayrılmayan iki parçaya bölünmüş olduğunu söyleyebiliriz. Bir yanda toplumun ekonomik yaşamı, diğer tarafta toplumun manevi yaşamı. Toplumun manevi yaşamı, yukarda belirttiğimiz şekilde düşüncelerden, kurumlardan meydana gelirken, ekonomik yaşamı üretimden, üretim ilişkilerinden meydana gelir. Tarihsel materyalizm, toplumun manevi (ideolojik) yaşamını ifade etmek için ”Üstyapı” kavramını kullanır. Üretim ilişkilerinin temel teşkil ettiği ekonomik ilişkilere de ”Altyapı” ismini verir.

Üstyapı; siyasal, hukuksal, kültürel, vb. toplumsal-ideolojik bilinç ve kurum biçimleridir. Bu üstyapı, altyapının üzerinde yükselir.

*”Üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadî yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukukî ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur.”*²³⁶

Yine tarihsel materyalizmin sonucunu basitleştirerek şöyle ifade edebiliriz.

Toplumun Altyapısı = Ekonomik İlişkiler = Üretim İlişkileri

²³⁵ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.37.

²³⁶ Karl Marx, *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1979, s.25.

Toplumsal Üstyapısı = Toplumsal Bilinç Biçimleri ve Kurumları

Demek ki, toplumu anlayabilmek için toplumun maddî yaşam koşullarını, yani onun altyapısını ve toplumdaki bilinç biçimlerini ve üstyapısını birlikte ele almak zorundayız.

* * *

Şimdi toplumun yapısını toplumsal insan ilişkileri yönünden ele alıp yeni bir ayrım yapabiliriz. Toplum yapısı belirli toplumsal ilişkilere denk düşer. Toplumsal ilişkilerin görünümü toplumsal yapının kopyası gibidir. Toplumsal ilişkilere baktığımızda, toplumun altyapısının ve üstyapısının yansımalarını görürüz. Sınıflı toplumların her biri bu yansımaların değişik görüntülerini sunar. İnsanlar, toplumun altyapısı içinde üretim ilişkileri kurarlar; üst yapısı içinde ideolojik ilişkiler. Her iki ilişki biçimi de toplumsaldır; yani toplumsal ilişkidir. O halde, "toplumsal ilişki" kavramı hem ekonomik ilişkileri, hem de ekonomidışı insanlararası ilişkileri kapsayan geniş bir kavramdır.

Sanat alanında toplumsal ilişki kuran iki insan üstyapının ideolojik çerçevesinde ilişki kurar. Üretimde ve üretim sonuçlarında ilişki kuran iki insan (sözelimi patron ve işçi) bir üretim ilişkisi kurar. Toplumsal ilişkilerin maddî biçimi, ideolojik biçimlerden bağımsızdır; insanın iradesine rağmen kurulan zorunlu ilişkilerdir. İdeolojik ilişkiler ise insanların bilincine vararak kurduğu ilişkilerdir. (Gerçekte bu ilişkilerin bilinçlice kurulmasına karşın, yabancılaşmış bir bilinç olduğuna şimdilik işaret edelim. Yabancılaşmış bilinç, insanın kendi gerçek bilincinin başaşağı durmasıdır. İleride buna değineceğiz.)

*"İktisadî üretim koşullarının maddî altüst oluşu ile (...) hukukî, siyasal, dinî, artistik ya da felsefî biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik şekilleri ayırdetmek gerekir."*²³⁷

Lenin, Marx-Engels'in, toplumsal ilişkilerin maddî (bilince bağlı olmayan) ve ideolojik (bilince bağlı olan) iki biçimi arasında ayrım yaptığına gönderme yaparak Marx-Engels'in temel fikirlerini şöyle dile getirir:

*"Temel fikirleri, (...) toplumsal ilişkilerin maddî ve ideolojik olarak bölündükleri idi. Sonuncular, yalnızca, insanın varlığını sürdürme faaliyetinin biçimi (sonucu) olarak insanın iradesinden ve bilincinden bağımsız olarak biçimlenen birincilerin bir üstyapısını oluştururlar."*²³⁸

Özetlersek, toplumun altyapısında kurulan ilişkiler iradeden bağımsız iken, üstyapıda kurulan ilişkiler iradeye bağlı yabancılaşmış ilişkilerdir.

O halde tarihsel materyalizm açısından şöyle bir formül yazmak yanlış olmaz:

- Toplumsal İlişkiler = Maddî İlişkiler (Üretim İlişkileri = İradeden Bağımsız Ekonomik İlişkiler) + İdeolojik İlişkiler (Bilinç İlişkileri = İradeye Bağlı Yabancılaşmış İlişki Biçimleri).

²³⁷ Karl Marx, *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1979, s.26.

²³⁸ Vladimir İlich Lenin, *Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır*, çev. Vahap S. Erdoğan, Sol Yayınları, 1979, s.28-29.

Şimdi bir adım daha atıp maddî yaşam koşullarına ve onun ilişkilerine Toplumsal (Sosyal) Varlık adını verebiliriz. Bilinç biçimlerine ve onun ilişkilerine de Toplumsal (Sosyal) Bilinç diyebiliriz.

- Toplumsal Varlık = Toplumun Tüm Maddî Yaşamı ve İlişkileri = İnsanın Bilinci Dışında Varolan İlişkiler.
- Toplumsal Bilinç = Toplumun Üstyapısı ve İlişkileri = İnsan Bilincinin Şekilleri (Formları).
- Toplum = Toplumsal Varlık + Toplumsal Bilinç.

Burada yeniden altını çizmemiz gereken temel fikir; toplumsal varlığın, toplumsal bilinçten bağımsız olduğudur; yani toplumsal varlık nesneldir. Toplumsal varlık, insan bilincinin dışındadır. İnsan bilinci, toplumsal varlığa bağlıdır; ama toplumsal varlık, toplumsal bilince bağlı değildir. Toplumsal bilinç ancak eylemiyle onu etkileyebilir ve değiştirebilir.

”Tarihsel materyalizm, toplumsal varlığın, insanlığın toplumsal bilincinden bağımsız olduğunu kabul eder.”²³⁹

²³⁹ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm, Cilt 2*, çev. İsmail Yarkin, İnter Yayınları, 1989, s.180.

6.7 – TARİHSEL MATERYALİZMİN TEMELİ

Materyalizm ve idealizmi anlatırken söylemiştik: Maddecilik, maddî hayattan (dış dünyadan) yola çıkar; idealizm ise düşünceden yola çıkar. Dünyayı iki farklı açıklama biçimi toplumda da karşımıza çıkar; felsefenin temel sorusu toplum üzerinde bir kez daha tekrarlanır: Toplumsal yaşam mı bilinci belirler; yoksa toplumsal bilinç mi yaşamı belirler?

”Marx, ‘toplum bilimini (...) materyalist temel ile uyumlu hale getirmek, bu temele dayanarak onu yeniden yaratmak’ gerektiği sonucuna varmıştır. Nasıl ki, genellikle, materyalizm varlığı bilinçle değil, tersine bilinci varlıkla açıklıyorsa, insan toplumuna uygulandığı ölçüde de bu doktrin sosyal bilincin sosyal varlıkla açıklanmasını gerektiriyordu.”²⁴⁰

Marx-Engels de böyle yapar: Maddî yaşamın üretim biçiminin, siyasal-ideolojik bilinç biçimlerini belirlediğini söylerler. Ekonomik yan, politik yanın (ideolojinin) belirleyenisidir; politik yan, ekonominin etkileyenisidir.

”Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddî üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder.”²⁴¹

”Tarihte de ilişkinin ekonomik yanı politik yanından o kadar daha temeldir.”²⁴²

”Yaşamı belirleyen bilinç değil, tersine, bilinci belirleyen yaşamdır.”²⁴³

Demek ki; toplumsal varlıkla, toplumsal bilinç hiçbir şekilde özdeş olamaz. Nasıl ki, madde ile bilinç özdeş olamazsa!

Toplumsal bilinç, toplumsal varlığın üzerinde yükselir; ama onun eşiti veya özdeşi değildir. Toplumsal varlık (maddî temel) yansıtır; toplumsal bilinç yansıyandır.

”Nasıl ki insanın bilinci kendisinden bağımsız olarak var olan doğayı, yani gelişme halindeki maddeyi yansıtıyorsa, aynı biçimde sosyal bilinç de (yani çeşitli felsefî, dinsel, politik vb. görüş ve doktrinler) toplumun ekonomik rejimini yansıtır. Politik kurumlar ekonomik bir temelin üstyapısını oluştururlar, o temelin üzerinde yükselirler.”²⁴⁴

İnsanlar, sınıfsal bölünmeye uğramış toplumsal varlık içinde kurdukları zorunlu ilişkilerin (üretim ilişkilerinin) bilincinde olmadan bu toplumsal varlık koşullarını toplumsal bilinçlerine yansıtırlar. Sınıflı toplumlardaki işbölümü bilinçsiz üretim ilişkileri yaratır. Üretim ilişkilerinin bu bilinçsiz görünümünün altında yatan, ekonomik yapının bilinçlice kurulmamış olmasıdır.

²⁴⁰ Vladimir İlich Lenin, *Karl Marx ve Doktrini*, çev. Şiar Yalçın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1995, s.19.

²⁴¹ Karl Marx, *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1979, s.25.

²⁴² Friedrich Engels, *Tarihte Zorun Rolü*, çev. Seyhan Erdoğan, Sol Yayınları, 1979, s.26.

²⁴³ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.43.

²⁴⁴ Vladimir İlich Lenin, *Karl Marx ve Doktrini*, çev. Şiar Yalçın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1995, s.57.

Sınıflı toplumun varolan maddî koşulları, üreticilerin denetleyemediği rastlantısal koşullardan oluşur. Üreticiler kendi iradelerinden bağımsız sınırlar içinde faaliyet gösterir. Üretim ilişkileri, üreticinin karşısına ona boyun eğdiren yabancı bir güç olarak çıkar. Üretici, üretim ilişkilerine hükmedemez; bu yabancı güç onu bilinçsiz ilişkiler içine sokar. Üretici güç için ülke pazarı da, dünya pazarı da bir yabancı güçtür. Bu durum, üretim ilişkilerinin bilinçsizliğinin gerçek nedenidir.

*”Örneğin, tahılını satan köylü, dünya pazarında dünyanın bütün tahıl üreticileri ile ‘ilişki’ içerisine girmiş olur, ama o, ne bunun bilincindedir ve ne de bu alışverişin sonucunda oluşan toplumsal ilişkilerin türünün bilincindedir. Toplumsal bilinç, toplumsal varlığı yansıtır, Marx’ın öğretisi budur. Yansı, yansıtılan şeyin yaklaşık doğru bir kopyası olabilir, ama burada özdeşlikten söz etmek saçmadır.”*²⁴⁵

* * *

Tarihsel materyalizmin temel görüşü, ekonomik yapının (altyapının) birincil, üstyapının (ideolojik biçim ve kurumların) ikincil olduğu üzerinde kuruludur. Ekonomik ilişkiler bir üretim ilişkisidir; bu ilişki, insanların kendi öz yaşamlarını üretmeleri kadar, ürünlerin değişim (mübadale) biçimlerini, bölüşümelerini kapsar. Dolayısıyla, sınıfların varlığını sürdürdüğü bir toplumda; devleti, hukuku, bu ekonomik ilişkiler koşullandırır. Ama insan bilinci bu yansımanın farkında olmaz; kendi “özgür” bilinciyle hareket ettiğini sanır. İnsan bilincinin bu gerçekliği onun yabancılaşmış bir bilinç olduğunu gösterir. Yabancılaşmış insanın bilinci ideolojiktir, gerçek kendi bilinci değildir; kendi bilincine göre yabancılaşmış bilinç başaşağı durur. Ama insan yine de kendi bilincine egemen olduğunu sanır. Demek ki, altyapıdan üstyapıya yansıyan düşünceler insana kendi düşünceleri gibi görünür. Oysa insan toplumsal altyapının diliyle konuşur; bilinçlice kurduğu ilişkilerin aslında altyapıdan yansıyan yabancılaşmış düşünce biçimleri olduğunu göremez. Zaten bu nedenle düşünceler ideolojik formlara girer.

*”Mülkiyetin değişik biçimleri üzerinde, toplumsal varlık koşulları üzerinde, özel olarak biçimlenmiş izlenimlerden, duygulardan, hayallerden, düşünüş tarzlarından ve felsefe anlayışlarından oluşmuş bütün bir üstyapı yükselir. Sınıfın tümü, bunları yaratır ve bu maddî koşullar ve bunlara tekabül eden toplumsal ilişkiler temeli üzerinde, bu üstyapı öğelerini biçimlendirir. Bunları gelenek yoluyla ya da eğitim yoluyla edinen birey, bu üstyapı öğelerinin, gerçek belirleyici nedenleri oluşturduklarını ve kendi eyleminin hareket noktası olduklarını sanabilir.”*²⁴⁶

Sözgelimi burjuva toplumun hukukçusu yasalarla uyumlu fikirler üretirken; aslında toplumdaki hukuksal kanunların ekonomik altyapıdan yansıtıldığını, kendisinin bunu dile getirdiğini görmez. Bu gerçeği görmediği sürece ideolojik alanın etkisi içindedir; altyapının belirlediği üstyapının düşüncelerini, yasaların ağızından kendi düşüncesi olarak (daha önceden kendisinde varolduğunu sandığı önsel düşünceler olarak) sunar. Engels’in ifade ettiği gibi:

”Ekonomik ilişkilerin hukuk ilişkilerinde yansıması da tersine çevrilmiş olmak zorundadır: Bu yansıma bilincine varılmaksızın sürer; hukukçu önsel (a priori) önermelerle iş gördüğünü

²⁴⁵ Vladimir İlich Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*, Cilt 2, çev. İsmail Yarkin, İnter Yayınları, 1989, s.177.

²⁴⁶ Karl Marx, *Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1976, s.47.

*sanır, oysa gerçekte önermeleri yalnızca ekonomik yansımalarıdır; bu yüzden her şey başaşağıdır. Bana apaçık görünüyor ki bu tersine çevrilme, tanınmadan kaldıkça, ideolojik görüş dediğimiz şeyi oluşturur.”*²⁴⁷

Söylemeye gerek yok ki, bu insan ideolojik yanılsamadan kurtulduğu an, altyapının yarattığı ideolojik bilince karşı olan bir bilince erişir. Bu önemli noktaya ileride değineceğiz.

* * *

Tarihsel materyalizmin önemli görüşlerinden birinin, ”insanların kendi tarihlerinin bilinçli yapıcıları olduğunu” söylemiştik. Eğer altyapı, üstyapıyı belirliyorsa; ekonomik koşullar, insanın bilincini belirliyorsa; insanlar kendi tarihlerini altyapıdan yansıtılan görüşlerle yaparlar.

Eğer böyle olmasaydı, bir ideoloji olan milliyetçilikle bilinci doldurulmuş bir halk, ”ulusun çıkarı adına” ezilen bir ulusu yok etmek için savaş alanlarına dökülerek bir tarih yaratmazdı. Yahudiler Hitler tarafından fırınlarda yakılırken onu desteklemezdi.

*”İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ne var ki kendilerini koşullayan belirli bir çevrede ve önceden var olan gerçek ilişkiler temeline dayanarak yaparlar. Bunlar arasında, anlamayı tek başına başlatan ana düşünceyi biçimlendiren ekonomik ilişkiler –politik ve ideolojik öbür ilişkilerden ne kadar çok etkilenebilir olursa olsunlar– gene de eninde sonunda belirleyici olanlardır.”*²⁴⁸

Demek ki, insanlar tarihlerini kendileri yaparlar; fakat hangi bilince sahipler o bilinçle! Bu bilinç, o tarihi yapan insanların yaşam koşullarının ürünüdür. Altyapıyı hangi sınıf kontrol ediyorsa, onu yönetiyorsa, yaşamın ideolojisini o belirler; kamuoyu denilen ”genel düşünceyi” insanların bilincine bir biçimde yansıtır.

Üstyapıyı altyapının belirlemesi, altyapıya egemen olanların görüşlerinin altyapıya egemen olmayanların görüşlerinin belirlenmesidir. Örneğin burjuvazinin egemenliğine dayanan bir toplumda üstyapının görüşü (ideolojisi) onun tarafından belirlenir. Burjuva ideolojisi kapitalizmin altyapısını koruyan ve bu altyapıyı üstyapıdaki görüşlerle sağlamlaştıran bir ideolojidir. Burjuva ideologları (teorisyenleri) ezilen sınıfın (proletaryanın) bilincini altyapıya uygun görüşlerle doldurmakla görevlendirilmiş memurlardır. Bu nedenle proletarya açısından bu ideoloji yanlış bir ideolojidir. İdeolog savunduğu görüşleri altyapıdan almıştır; ama bu ideoloji ”yanlış bilinci” yansıtır.

*”İdeoloji, düşünür denenen kişinin gerçekten bilinçli olarak bütünlediği bir süreçtir; ama bu, yanlış bilinçliliklidir.”*²⁴⁹

Böylece ”egemen ideoloji” konusuna girmiş bulunuyoruz.

* * *

²⁴⁷ Friedrich Engels, *Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar 1890-94*, çev. Öner Ünalın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1993, s.24.

²⁴⁸ Friedrich Engels, *Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar 1890-94*, çev. Öner Ünalın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1993, s.37.

²⁴⁹ Friedrich Engels, *Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar 1890-94*, çev. Öner Ünalın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1993, s.29.

Nedir egemen (hâkim) ideoloji? Yukarıda söylediklerimizden anlaşılmıştır ki, egemen ideoloji, o toplumu yöneten sınıfın görüşlerini, çıkarını dile getiren ideolojidir. Üstyapıyı belirleyen, ekonomik temelden kaynağını alan ideolojiye "egemen ideoloji" diyoruz. Üstyapı, altyapı tarafından bu ideoloji sayesinde belirlenir; ekonomi ile insanların bilinci arasında bu şekilde köprü kurulur.

Bir çağın düşünceleri, o çağa damgasını vuran maddî üretimin yansımalarından oluşur; o maddî üretimi kontrol edenlerin, yönetenlerin fikirlerinden oluşur. İşte; egemen ideoloji, altyapıya sahip olanların (üretim araçlarının mülkiyetini ellerinde tutanların) görüşlerinden başka bir şey değildir.

*"Her çağın hâkim fikirleri her zaman hâkim sınıfın fikirleri olmuştur."*²⁵⁰

"Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen maddî gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür.

(...)

*Egemen düşünceler, egemen maddî ilişkilerin fikrî ifadesinden başka bir şey değildir; egemen düşünceler, fikirler biçiminde kavranan maddî, egemen ilişkilerdir; şu halde bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerin ifadesidirler; başka bir deyişle, bu düşünceler, onun egemenliğinin fikirleridirler."*²⁵¹

Egemen ideoloji toplumda kendisini hangi araçlarla egemen kılar? Zihinsel üretim araçlarıyla! Sözelimi burjuva egemen ideolojisi, zihinsel üretim araçları olan gazetelerin, radyoların, televizyonların ve oralarda çalışan ideologların, yazarların, sunucuların, program yapımcılarının yardımı sayesinde yayılır, kamuoyunu oluşturur. Zihinsel üretim araçlarının sahibi burjuvazidir, oradaki egemenliği de o kurar. Sonuçta, bütün üretim araçlarının sahibi (altyapıya egemen olan) burjuvazi, üretim araçlarından yoksun olan halkın bilincini (üstyapıdaki görüşleri) kendine ve ideolojisine bağlı kılar. Egemen ideoloji, egemen sınıfın çıkarını tüm toplumun çıkarı gibi sunar. Toplumun büyük çoğunluğu bu görüşleri savunurken egemen sınıfın görüşünü savunduğunun farkında olmaz; kendi bilincini savunduğunu sanır.

*"Maddî üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır."*²⁵²

Marksizm zihinsel üretim ile maddî üretim arasındaki ilişkileri tarihsellikleri içinde irdeler. Toplumun üretimsel yapıları farklıdır; doğal olarak zihinsel üretim de o üretim tarzının koşullarına uygundur. Eğer zihinsel üretimin niteliği anlaşılmak isteniyorsa, o toplumun maddî yapısının tarihsellik içindeki durumuna bakmak gerekir. Marksizm için şu kesindir: Üretim biçiminden, toplumunun, devletin, zihinsel üretimin biçimi açığa çıkar.

²⁵⁰ Karl Marx - Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satlıgan, Yordam Kitap, 2008, s.39.

²⁵¹ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.70.

²⁵² Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.70.

”Zihinsel üretim ile maddî üretim arasındaki ilişkileri incelemek için her şeyden önce, maddî üretimi genel bir kategori olarak değil, ama belirli tarihsel bir biçim içinde kavramak gereklidir. Öyleyse, örneğin, kapitalist üretim tarzına ve ortaçağın üretim tarzına farklı zihinsel üretim türleri tekabül eder. Eğer maddî üretim kendi özgül tarihsel biçimi içinde kavranmazsa, ona tekabül eden zihinsel üretimde neyin özgül olduğunu ve birinin ötekine karşılıklı etkisini anlamak olanaksızlaşır.

(...)

Ayrıca: maddî üretimin özgül bir biçiminden, birincisi özgül bir toplum yapısı, ikinci olarak da insanların doğayla özgül bir ilişkisi ortaya çıkar. Onların devlet örgütlenmeleri ve tinsel görüş tarzları, bu ikisi tarafından belirlenir. Dolayısıyla onların zihinsel üretimlerinin türü de.”²⁵³

* * *

Diyalektiği incelerken gördük ki, dünyadaki her şey birbiriyle bağıntılı ve karşılıklı etki içindedir. Evrensel bağıntı ve birbirini karşılıklı etkileme ilkesi tarihsel materyalizm için geçerlidir.

Şu ana kadar hep altyapının, üstyapıyı belirlediğinden bahsettik. Evet, ekonomi (altyapı), üstyapıyı (politikayı, hukuku, sanatı, ideolojiyi vb.) belirler; birincildir; ama evrensel karşılıklı bağımlılık gereği üstyapı da altyapıyı etkiler.

”Politik, hukuksal, felsefî, dinsel, yazınsal, sanatsal vb. gelişme ekonomik gelişmeye dayanır. Ama bütün bunlar birbirleri üzerinde olduğu gibi ekonomik temel üzerinde de etkide bulunurlar.”²⁵⁴

Bunun anlamı şudur: Ekonomi otomatik olarak belirlemez; bir süreçten geçerek son durakta belirler. Bu belirlemeden sonra politikadaki, kültürdeki, sanattaki değişimler, eleştirisel tutumlar, bilinç yarılımları, burjuvazi arasındaki çelişkiler, altyapıya etki yapar; onu şu ya da bu yana iter.

Burjuvazi bir bütün değildir; parçalıdır; aralarında altyapıyı korumak konusunda bir ortaklık olsa da farklı çıkarlar gereği farklı politik yaklaşımları vardır. Havuç taktiğinden yana olan bir burjuva kesimle, sopa taktiğinden yana olan kesim arasındaki politik kavgaya altyapıyı etkiler.

Örneğin reformcu bir burjuva partisinin politikası hükümete egemen olursa, altyapıyı bozmadan onu yeniden reformlarla düzenler. Sözelimi edebiyat-sanat alanında başlayan ”liberal özgürlükçü” düşünceler altyapıya etki yaparak egemen ideolojide çatlaklar yaratabilir. Şüphesiz ki bu durum egemen ideolojinin egemenliğini ortadan kaldırmaz; burjuvazinin ve onun sözcülerinin ayrılığı, maddî altyapı tehlikeye girdiği anda biter; egemen ideolojideki çatlak ortadan kalkar. A veya B politikası temelinde çarpışan medya güçleri bir anda birleşerek altyapıya ve onun genel ideolojisine sahip çıkar. Burjuvazi içindeki sorunlar altyapıyı korumak söz konusunu olunca ”aile” içinde çözülür; aralarındaki düşmanca ayrılık unutulur.

”Bu sınıftaki bu ayrılık, iki taraf arasında belli bir karşıtlığa ve düşmanlığa da dönüşebilir, ama sınıfın kendi varlığını tehdit eden pratik bir çatışma durumunda, bu durum kendiliğinden

²⁵³ Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri I*, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 1998, s.269-270.

²⁵⁴ Friedrich Engels, *Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar 1890-94*, çev. Öner Ünalın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1993, s.36.

ortadan kalkar, ve egemen düşüncelerin egemen sınıfın düşünceleri olmadıkları ve bu sınıfın gücünden ayrı bir güce sahip bulundukları yolundaki görüntü de uçup gider.”²⁵⁵

Egemen sınıfın kendi savaşımdan daha önemlisi, egemen sınıfla-egemen olmayan sınıf arasındaki kavgadır. Egemen olmayan sınıfının politik alanda kazandığı başarılar, ekonomik temele etki eder; onu ödünler vermeye zorlar. Örneğin “6 saatlik işgünü” politikasını savunan bir parti-sendika bu politikayı zorla burjuvaziye kabul ettirebilirse, altyapıda zorunlu reformlara yol açar; ama altyapıyı yıkmadıkça sistemi ortadan kaldıramaz. Politikanın altyapıya etki sorunu bizi sınıf mücadelesi sorununa getirir. Aynı zamanda egemen ideolojiye karşı olan egemen olmayan ideolojinin egemenlik sorununa!

²⁵⁵ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.71.

6.8 – SINIFLAR VE SINIF MÜCADELESİ

Her toplum yaşamını sürdürebilmek için "Gerekli-Ürün"e ihtiyaç duyar. Gerekli ürün, üreticilerin yaşamları için ihtiyaç duyulan üründür. Bir de toplumların gelişmesiyle birlikte gerekli ürünün dışında "Artık-Ürün" ortaya çıkar. Artık-ürün, gerekli ürünün üzerinde olan, fazlalık olan üründür. Toplumda işbölümünün ortaya çıkması bu artık-ürüne el koyan bir sınıf yaratır. İşte, işbölümü temelinde sınıflar tarihe adını atar. Bir yanda çalışan bir sınıf durur. Diğer yanda çalışanları sömürmek isteyen bir sınıf.

*"Bundan dolayı, sınıflara bölünmenin temelinde, işbölümü yasası bulunur. Ama bu, bir defa üstün çıkan egemen sınıfı, kendi gücünü çalışan sınıfın zararına olarak pekiştirmekten, kendi toplumsal önderliğini, yığınların yeğinleşen bir sömürülmesi haline getirmekten alıkoyamaz."*²⁵⁶

Tarihte ilk sınıflar ortaya çıktıktan sonra toplumdaki bireylerin, sınıfların çıkarları ve özlemleri çatışır. Farklı özlemleri doğuran ve onları çatıştıran, bu sınıfların eşitsiz yaşam (maddî) koşullara sahip olmalarıdır. Demek ki, "sınıf savaşımı", kafadan uydurulmuş bir fikir değildir; onun kökeni toplumdaki maddî varlık koşullarındadır. Biz istesek de, istemesek de sürer.

Sınıflar, toplumsal üretimde aldıkları konuma, üretimden aldıkları paya, üretim araçlarıyla ilişkilerine, vb. göre tanımlanabilir. Sınıf hangi ölçüye göre tanımlanırsa tanımlansın, başlıca ölçüt üretim araçlarına sahip olup olmamadır. Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulundurmeyen bir sınıf maddî altyapıda egemenlik kuramaz. Bunun tersi de doğrudur; üretim araçlarına sahip sınıf, altyapıya (ekonomiye) egemen olan sınıftır. Dolayısıyla toplumdaki egemen ideolojiyi yaratan sınıftır. O halde egemen ideoloji, sınıfsal bir egemenlik ilişkisidir; maddî altyapının ve onun yansıttığı üstyapının tutkalıdır; toplumun o maddî temelde her gün üretilerek devamını sağlar. Bu egemen ideolojiye karşı olan bir toplumsal bilinç yaratılmadan, ne altyapıyı, ne de topluma yanılısamalar üreten üstyapıyı hedef alan bir savaşım mümkündür.

Demek ki, egemen ideolojinin karşıtı olan bir ideoloji gereklidir. Peki, bu ideoloji nereden çıkacaktır? İşte, sınıf savaşımının içinden! Sınıf savaşımının önkoşulu, önce ortada böyle bir sınıfın olmasıdır. Toplum böyle bir sınıfı doğurmadan sınıf savaşımı başlamaz.

*"Belirli bir çağda devrimci fikirlerin varlığı, devrimci bir sınıfın varlığını öngörür."*²⁵⁷

Ama bu yetmez, egemen olmayan sınıf, kendi sınıfının bilincine erişmelidir ki, kendiliğinden sınıf olmaktan kurtulsun, kendisi için sınıf olsun. Sınıf çıkarlarını savunmayan bir sınıf kendisi için sınıf olamaz; gerçek bir sınıf olamaz.

Sınıf savaşımının öznel değil, nesnel oluşu, sınıfsal toplumun altyapısının nesnel oluşundan dolayıdır. Altyapı ve egemen ideoloji zaman içinde karşıtının tohumlarını yaratır. Diyalektiğin "çelişki ilkesi" burada hemen devreye girer. Nasıl ki, egemen ideolojinin teorisyenleri varsa, egemen olmayan sınıfın teorisyenleri de çelişkinin diğer ucu olarak ortaya çıkar.

"Egemen olmayan ideolojinin" ütöpik olmaması için; altyapının olumsuz eleştirisi üzerine oturması ve nesnel olması zorunludur. Aksi taktirde egemen ideolojinin karşıtını bilimsel olarak

²⁵⁶ Friedrich Engels, *Ütöpik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, çev. Öner Ünalın, Sol Yayınları, 1978, s.113.

²⁵⁷ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.71.

yaratamaz. Tarihte ütöplik ideolojilerin varlığı ve geçip gitmeleri bunu doğrular. Egemen ideolojinin karşıtı olan ideolojinin ütöplik toplum modellerine dalmasına gerek yoktur; toplumda olanı, altyapıyı, politikleşmiş sınıf savaşımını gözlemesi, hakikati buradan çıkarması gerekir. Örneğin kapitalizm içindeki sınıf savaşımı açısından konuşursak; proletaryanın, burjuvaziye karşı olan politik savaşımı, proleter ideolojinin ortaya çıkmasının maddi temelini yaratır. Marksizm bu nesnel temel üzerine oturur. Marksizm, kapitalizmin altyapısına ve üstyapısına karşı, kapitalizmin kimliğinin bilimsel biçimde ortaya koyarak kendini oluşturmuş bir dünya görüşüdür. Komünistler, kapitalizmin egemen ideolojisine karşıt oluşturan ideolojinin temsilcileridir.

”İktisatçılar nasıl burjuva sınıfının bilimsel temsilcileriyseler, sosyalistler ve komünistler de proleter sınıfın teorisyenleridirler.”²⁵⁸

İşte, proleter sınıfın teorisyenleri diyalektik gelişime uygun olarak çelişkinin karşı ucunda yer alırlar. Egemen ideolojiye karşıt olan proleter bilinci bu sınıfa iletmeye çalışırlar.

”Demek oluyor ki, sosyalist bilinç, proleter sınıf mücadelesine dışardan verilen bir şeydir, onun içinden kendliğinden çıkan bir şey değildir.”²⁵⁹

* * *

Sınıf savaşımı kapitalizmle başlamaz; sınıfların ortaya çıktığı andan itibaren başlar. Ne var ki, sınıf mücadelesini kavrayabilmek için onun kapitalizmdeki modern görüntüsüne bakmak; altyapının sınıf mücadelesini nasıl doğurduğunu ve ürettiğini görmek gerekir.

Kapitalist, emek-gücünün alıcısı olarak ortaya çıkar ve bu gücü olanaklı olduğu kadar fazla çalıştırmayı hedefler. Çünkü en kaba sömürüyü olanaklı kılan işgününün uzatılmasıdır. Ayrıca en kolay sömürü (artık-değeri) artırma biçimidir. Kapitalistin karşısına çıkan emek-gücünün (proleterin) çıkarı tam aksi yöndedir; o da işgünü uzunluğunu azaltmaya çalışır. İşte, iki sınıf arasındaki bu uzlaşmaz çıkarlar sınıf savaşımın tohumunu doğurur. Bu savaşım, ne kapitalistin insan olarak ”kötülüğünden”, ne ”ahlaksızlığından”, ne de proleterin ”iyi”, ”ahlaklı” olmasından kaynaklanır; altta yatan kırmızı çizgi uzlaşmaz sınıf çıkarlarıdır. Marx, kapitalist ile proleter arasındaki kavganın sınıfsal özünü şöyle anlatır:

”Kapitalist, alıcı kişiliği içinde işgününü mümkün olduğu kadar uzatmaya ve elinden gelse bir işgününden iki işgünü çıkartmaya çabalama hakkını kendisinde görmektedir. Buna karşılık, satılmış olan metanın özel niteliği, onu satınalananın tüketme isteğine bir sınır konulmasını gerektirmekte ve işçi, işgününün belirli normal bir süreye indirilmesini isterken, satıcı olmaktan gelen hakkını kullanmaktadır. Öyleyse burada bir karşıtlık, her ikisi de değişim yasasının damgasını taşıyan iki hak arasında bir çatışma vardır. Eşit haklar arasında son sözü kuvvet söyler. Ve bunun için de, kapitalist üretim tarihinde, bir işgününün belirlenmesi, sürüp giden bir savaşımın kolektif sermaye, yani kapitalist sınıf ile kolektif emek, yani işçi sınıfı arasındaki savaşımının bir sonucu olarak kendisini gösterir.”²⁶⁰

Proletaryanın kapitalizmin sınırlı bir alanı içinde şu ya da bu kapitaliste karşı işgünü üzerinden yürüttüğü hareket başlangıçta ekonomik (iktisadi) bir harekettir. Bu hareketin siyasal bir

²⁵⁸ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, çev. Ahmet Kardam, Sol Yayınları, 1979, s.133.

²⁵⁹ Vladimir İlich Lenin, *Ne Yapmalı?*, çev. Muzaffer Ardos, Sol Yayınları, 1977, s.53.

²⁶⁰ Karl Marx, *Kapital*, Cilt 1, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.249.

duruma gelmesi için tüm kapitalist sınıfa yönelmesi gerekir. İki sınıf karşı karşıya geldiğinde savaşım siyasileşir, sınıf hareketi ortaya çıkar. Sınıf hareketi biçimine girmiş her hareket siyasi harekettir.

Sözgelimi, tek tek kapitalistlere karşı bir fabrikada işgününü kısaltmak için greve çıkmak sadece iktisadî bir harekettir. Ama ”altı saatlik işgününü” bütün kapitalistlere kabul ettirmek isteyen bir hareket siyasi harekettir. Ayrı ayrı ekonomik hareketlerinin birleşmesinden siyasi hareket doğar. Böylece işçi sınıfının bir sınıf olarak kapitalist sınıfın karşısına genel çıkarlarını dillendirerek çıkması sınıf mücadelesinin siyasileşmesinin temelidir. Marx bunu anlamayan Bakunin’i eleştirirken der ki:

*”Bu eşek, her sınıf hareketinin, sınıf hareketi niteliğiyle, zorunlu olarak siyasi bir hareket olduğunu ve her zaman da böyle olmuş olduğunu bile anlamamış.”*²⁶¹

²⁶¹ Karl Marx - Friedrich Engels - Vladimir İlich Lenin, *Anarşizm ve Anarko Sendikalizm*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1979, s.56.

6.9 – TOPLUM BİÇİMLERİ

İnsanlığın gelişim sürecinde ilk toplum biçimi (üretim tarzı) ”ilkel komünist toplum”dur. Henüz gelişmemiş, ilkel üretim araçlarının ortaklaşa kullanıldığı bir üretim biçimidir bu. Hem üretim ortaktır, hem de tüketim. İlkel üretim güçleriyle, ilkel üretim ilişkileri birbirine uygundur; aralarında uzlaşmaz çelişki yoktur. İlkel komünist toplumun içsel gelişme çelişkisi, kendisi ile doğa arasındadır. Toplumun gelişmesi doğanın anlaşılmasına, onun zorunluluklarının çözülmesine bağlıdır. Bu toplumda üretim araçlarının ortak mülkiyeti (aslında mülkiyetsizliği) olduğundan dolayı sınıflar yoktur. Dolayısıyla bir sınıfın egemenlik aracı olan devlet yoktur. Üreticiler, kendi yaratımları olan ürünler üzerinde özgürce tüketim hakkına sahiptir. Yani ürünler onun karşısına yabancı bir güç olarak dikilmez; çünkü ürünlere el koyan bir sınıf yoktur; üretimde yabancılaşma yoktur. Engels bu toplum biçimini şöyle özetler:

*”Toplunun geçmiş bütün aşamalarında, üretim, her şeyden önce, ortaklaşa bir üretimdi; tıpkı tüketicinin de, azçok geniş komünist topluluklar içinde, ürünlerin doğrudan doğruya üleşimiyle yapılmış olduğu gibi.”*²⁶²

Daha önce işaret ettiğimiz gibi artık-ürünün ortaya çıkması, işbölümünün başlaması sonuçta sınıfları, devleti doğurur. Böylece ilkel komünist toplumun inkârı gerçekleşir. Bu inkâr zorunludur; çünkü ”ürün fazlası” yaratmayan bir toplum gelişemez, ilkel olarak kalmaya mahkûm olur.

* * *

Tarihte sınıfların ortaya çıktığı ilk toplum biçimi ”köleci toplum”dur. Savaş tutsaklarının köle haline getirildiği köleci üretim tarzında, köle sahipleri hem üretimi onlara yaptırır, hem de üretimin sonuçlarına el koyar. Köle sahipleri boş zamana sahiptir; boş zamanlarında devleti yönetir ve bilimi-sanatı geliştirirler.

Tarihsel materyalizm, köleci toplumun eşitsizliğine rağmen bu toplumu insanlık tarihinde zorunlu bir ilerleme olarak görür. Üretim-bilim-sanat, kölelik sayesinde gelişir. Yunan sanat ve bilimi köleci toplumla ortaya çıkar. Eğer özel bir niyetle köleci toplumun hiç yaşanmamasını istersek, bilim-sanat-üretimin ta baştan yok edilmesini istemiş oluruz. Tarihsel materyalizm toplumların gelişimine bakarken ahlaki ölçütleri kullanmaz, nesnel ekonomik ölçütleri kullanır ve toplumsal zorunluluklara bakar.

Köleci toplum; insan emeğinin, üretici güçlerin, bilimin, hukukun, sanatın ileri atılım yapmasını sağlamıştır. Sınıf karşıtlığına dayanan bu ilk toplum biçimi kölelik olmadan yaşayamazdı. Köleler için bile köleci toplum bir ilerlemeydi; eskiden savaş esiri olarak öldürüyorlardı; şimdi ise ezilerek de olsa yaşıyorlardı. Bu nedenle, Engels’in dediği gibi:

”Ne denli çelişik ve ne denli aykırı görünürse görünsün, o zamanki koşullar içinde köleliğin ortaya çıkışının büyük bir ilerleme olduğunu söylemek zorunda kalırız.

(...)

Sınıf karşıtlıkları üzerine kurulu bir toplumun ileriye doğru gidişi ancak kölelik biçimi altında gerçekleşebilirdi. Hatta köleler için bile, bu bir ilerleme oldu; köleler yığınının içinden çıktığı

²⁶² Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, çev. Mihri Belli, Sevim Belli, Seyhan Erdoğan, Vahap Erdoğan, Arif Gelen, M.Kabagil, Ünsal Oskay, Kenan Somer ve Öner Ünalın, Sol Yayınları, 1979, s.403.

savaş tutsakları hiç değilse şimdi yaşamlarını kurtarıyorlardı, oysa eskiden onları öldürüyorlar ve daha da eskiden kebab yapıyorlardı.”²⁶³

Şüphesiz ki, bu toplumsal ilerleme insanların eşitliği yönünden bakıldığında bir ilerleme değil, gerilemedir, eşitsizliğin, sömürünün ortaya çıkmasıdır. Toplumun bu ekonomik ilerlemesi, eşitsizliğin ilk kez ortaya çıkmasıdır. Sınıflı toplumların tarihinde her ilerleme, eşitsizliğin artmasından başka sonuç veremez.

”Uygarlıktaki her yeni ilerleme, aynı zamanda, eşitsizlikte de yeni bir ilerlemedir.”²⁶⁴

Eşitsizlik eninde sonunda sınıf savaşımını doğurur. Köleci toplum da bundan kaçamaz; köle isyanları başlar. Sınıf mücadelesinin bir ucunda köleler, diğer ucunda köle sahipleri vardır. Üretici güçler köleci toplumun başlangıcında gelişim halindedir; ama sonunda durgunluğa, kısıtlı gelişmeye girerler. Bunun anlamı, üretici güçlerinin önüne varolan üretim ilişkilerinin engel olarak çıktığıdır. Köleci toplumun ölüm canları çalar; kölelik çağı kapanır, yeni bir çağ başlar: Feodalizm çağı! Üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki uzlaşmaz çelişki çözülmüştür, aşılmıştır.

* * *

Feodal toplum çağının en önemli özelliği toprak mülkiyetine ve topraklarda çalıştırılan serflere (toprak kölesi olan köylülere) dayanmasıdır. Serfler ”yarı-özgür” kölelerdir. Köleci toplumdaki kölelerden farklı olarak, çalıştığı feodal beyin toprağında elde ettiği ürünün bir kısmını kendisi alır, bir kısmını feodal beye verir. Toprak mülkiyetine dayanan feodal toplumda ayrıca kentlerdeki loncalarda (esnaf örgütlerinde) kalfa ve çırakların sömürülmesi vardır.

”Başlıca mülkiyet, feodal çağ boyunca, demek ki, bir yandan serflerin emeğinin boyunduruk altına sokulduğu toprak mülkiyetine, öte yandan da küçük bir sermaye yardımıyla kalfaların emeğini yöneten kişisel emeğe dayanıyordu.”²⁶⁵

Nasıl ki, köleci toplum, ilkel komünist toplumdan daha ileri bir toplum biçimiye, aynı şekilde feodal toplumda köleci toplumdan ileridir. Üretimin gelişmesini, üretici güçlerin ilerlemesini sağlar.

Eşitsizlik, ”köleci eşitsizlikten” feodal eşitsizliğe dönüşür. Üretici güçlerle, üretim ilişkileri arasındaki uyum bozuldukça köylü ayaklanmaları başgösterir. Sınıf savaşımı sadece elbise değiştirir.

Köleci toplumun başına gelen sonunda feodal toplumların başına gelir; üretim ilişkileri, üretici güçlerin ayakbağı olurlar. Sonunda feodal toplum adım adım yıkılır; üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki uzlaşmaz çelişki yeniden çözülür, aralarında geçici uyum kurulur. Marx ve Engels’in belirttiği gibi:

”Sözün kısası feodal mülkiyet ilişkileri, gelişmiş bulunan üretici güçlere artık ayak uyduramaz olmuştur. Bunlar üretimi geliştirecek yerde köstekliyordu. O ölçüde birer ayakbağı olup

²⁶³ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.298.

²⁶⁴ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.238.

²⁶⁵ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.40.

çıkılmışlardı. Bunların sökülüp atılmaları gerekiyordu, sökülüp atıldılar. Bunların yerini kendilerine uygun bir toplumsal ve siyasi yapı ve burjuva sınıfının iktisadi ve siyasi hâkimiyetiyle birlikte serbest rekabet aldı.”²⁶⁶

* * *

Artık feodalizm çağı kapanmış, kapitalizm (burjuva toplum) çağı açılmıştır. Üretici güçler hızlı bir gelişim dönemine girerler. Bilim-sanayi-makineler vb. yeni bir atılım yapar. Kapitalizm (sermaye) bütün dünyaya yavaş yavaş yayılır. Bu gelişim dünya pazarının ilkel biçimden modern biçime çevirişidir.

”Dünya pazarı yaratma eğilimi, sermaye kavramının içinde verili olarak doğrudan vardır. Her sınır aşılması gereken engel olarak görünür.”²⁶⁷

Bir sermaye düzeni olan kapitalizm diğer üretim tarzlarından üretici güçleri evrensel biçimde geliştirmesiyle ayrılır. Bu evrensel gelişim olmadan kapitalizm yaşayamaz. Üretici güçlerin evrensel gelişimi sermaye için hem zorunlu önkoşuldur, hem de kendinden sonraki üretim tarzının istenmeyerek de olsa evrensel biçimde hazırlanmasıdır. Sermaye sistemi yaşamını üretici güçlerin gelişmesine bağlayan, ama ölümünü de bu evrensel gelişime borçlanan bir sistemdir.

”Sermayenin, onu bütün önceki üretim aşamalarından ayıran evrensel eğilimi, burada ortaya çıkıyor. Kendi doğasıyla sınırlanmış olmasına karşın, üretici güçlerin evrensel gelişmesi yolunda çaba gösterir, ve böylece yeni bir üretim tarzının koşulu olur.”²⁶⁸

Kapitalist toplumun iki temel sınıfı burjuvazi ve proletaryadır. Feodalizmden farklı olarak emek güçlerini ”özgürce” burjuvalara, fabrika sahiplerine satan proletaryanın ”özgür köle” olduğunu söyleyebiliriz. Emek gücünü satmaya muhtaç bir sınıftır proletarya. Burjuvazi de modern üretim araçlarına sahip bir sınıftır; ”özgür köleler” üzerinden artık-değer (ödenmemiş emek gücü) sömürüsü yapan bir sınıftır.

Feodalizmi yıkan kapitalizm başlangıçta üretici güçlerinin önünü açar; feodal üretim ilişkilerinin yerine kapitalist üretim ilişkileri koyarak bunu yapar. Modern sanayi, bilimin üretici güç olarak kullanılması, yeni teknolojiler, burjuvaziye bu olanağı sağlar. Ayrıca dünya pazarının gelişmesi, üretici güçleri ülke sınırlarının dışına taşır. Bu gelişim kendi içinde bir çelişkiyi barındırır. Üretici güçlerle, üretim ilişkileri arasındaki çelişki! Sermaye bir yandan üretici güçleri geliştirerek dünya pazarının güçlenmesini sağlar; diğer yandan üretici güçlerin bütünüyle özgür gelişmesini özel mülkiyete dayanan üretim ilişkileri nedeniyle engeller.

”Kapitalist üretim tarzı, bu nedenle, maddî üretim güçlerinin gelişmesi ve uygun bir dünya piyasası yaratılmasının tarihsel bir aracı olup, aynı zamanda da, bu tarihsel görevi ile, buna uygun düşen kendi toplumsal üretim ilişkileri arasında sürekli bir çatışmadır.”²⁶⁹

* * *

²⁶⁶ Karl Marx - Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satlıgan, Yordam Kitap, 2008, s.26.

²⁶⁷ Karl Marx, *Grundrisse 1*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1999, s.308.

²⁶⁸ Karl Marx, *Grundrisse 2*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 2003, s.32.

²⁶⁹ Karl Marx, *Kapital, Cilt 3*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1997, s.222.

Bugün de kapitalizm, üretici güçleri yerinde saydırmıyor; daha hâlâ geliştiriyor. Ama özgür, engellenmemiş bir biçimde değil.

*”Sermayeden önce gelen üretim aşamaları, sermaye açısından bakıldığında, üretken güçlerin engellenmeleri olarak da ortaya çıkar. Ama sermayenin kendisi, doğru anlaşılmışsa, üretken güçlerin, aynı zamanda onlar için bir dizgin olan dışsal mahmuza gereksinimleri olduğu sürece, gelişmesi için koşul olarak görünür.”*²⁷⁰

Burjuvazi üretici güçler için hem bir mahmuz, hem de bir dizgin rolünü oynamaya devam ediyor. Hem engelleyici, hem de dürtücü! Aynı zamanda belirli aralıklarla kendini gösteren ekonomik buhranlarla üretici güçlerin bir kısmını tahrip ediyor.

*”Bunalımlar, daima, mevcut çelişkilerin ancak geçici ve zora dayanan çözümleridir. Bunlar, bir süre için bozulmuş dengeyi tekrar kuran şiddetli patlamalardır.”*²⁷¹

Tarihteki toplum biçimlerin ”kaderi” ne olmuşsa kapitalizmin de ”kaderi” o olacaktır. Üretim ilişkileri, üretici güçlerin önüne bütünüyle bir engel olarak dikilecek, kapitalist toplum dünya çapında yıkılmak zorunda kalacaktır. Bunun önkoşulu, üretici güçler ile üretim ilişkisi arasındaki çelişkinin ve sınıf savaşımının keskinleşerek en uç noktaya çıkmasıdır. Üretici güçlerin özgürce gelişimini engelleyen sermaye, çelişik biçimde kendi yok oluşunun maddî temelini hazırlar.

Tarihsel materyalizm kapitalizmin bir gün öleceğini, geçmiş toplumların yaşadıklarından çıkarır. Üretici güçlerin gelişimine ayakbağı olan hiçbir sistem varlığını sonsuza dek koruyamaz. Bugün üretici güçlerin bir atılım yapıyor olması, kapitalizmin ezeli ebedi bunu sürdürebileceği anlamına gelmez. Ayrıca bu gelişim kendi içinde bunalımlar ve dolayısıyla üretici güçlerin tahribini ve devrimin olanaklarını taşır. Marx, kapitalizmin ”ölüm fermanını” şöyle yazar:

*”Sermaye tekeli, kendisiyle birlikte ve kendi egemenliği altında fışkırıp boy atan üretim tarzının ayakbağı olur. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, en sonunda, bunların kapitalist kabuklarıyla bağdaşamadıkları bir noktaya ulaşır. Böylece kabuk parçalanır. Kapitalist özel mülkiyetin çanı çalmıştır. Mülksüzleştirilenler mülksüzleştirilirler.”*²⁷²

Kapitalizmden sonraki komünist toplum üretici güçlerin sınırsız, engelsiz gelişeceği, meta üretiminin olmadığı, emek-değer yasasının işlemediği, sınıfların ve dolayısıyla devletin olmadığı, yabancılaşmanın aşıldığı bir toplumdur. Toplumdaki her bireyin kendini ve yeteneklerini özgürce gerçekleştirdiği bir toplumdur.

* * *

Peki, bir dünya sistemi olan kapitalizm ölümden kaçamaz mı? Tarihsel materyalizm kaderci değildir; tarihin yazılmış bir kaderi olduğunu da kabul etmez. Kapitalizmin kendi mezarını kazması nesnel bir durumdur; toplumsallaşmış üretim ile kapitalist maledinmenin

²⁷⁰ Karl Marx, *Grundrisse 1*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 1999, s.315.

²⁷¹ Karl Marx, *Kapital, Cilt 3*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1997, s.221.

²⁷² Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.782.

bağdaşmaması, bunun proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf savaşımı olarak dile gelmesi, nesnelliğin temelidir. Kapitalizmin ölümü, bir yandan burjuvaziye (sermayeye), kapitalizmin işleyiş mekanizmasına bağlıdır; diğer yandan hiçbir şekilde kendiliğinden yıkılmayacak olan kapitalizmi sınıf savaşımıyla yıkacak proletaryaya.

*”Maddî üretken güçlerinin belirli bir gelişmesi –aynı zamanda işçi sınıfının güçlerinin gelişmesi demektir– belirli bir aşamada sermayenin kendisini ortadan kaldırır.”*²⁷³

Nasıl ki, üretici güçler ile üretim ilişkisi arasındaki çelişki çözülmeden, son noktasına ulaşmadan bir üretim tarzı dünya çapında ortadan kalkmıyorsa, kapitalizmin celladının ölüm kararını yerine getirmesi gerekiyor.

*”Özel mülkiyet fikrini kaldırmak için, düşünülmüş komünizm bütünüyle yeter. Gerçek özel mülkiyeti kaldırmak için, gerçek bir komünist eylem gerekir.”*²⁷⁴

Eğer kapitalizmin celladı olan proletarya bu görevini yerine getiremezse ne olur? Modern toplumun yıkımı! Sınıfların birlikte yok olması!

Sınıf mücadelesi, proletarya açısından ya kapitalizmi yıkmakla sonuçlanacaktır; ya da burjuvazinin toplumu ilerletme olanağı olmadığı için sınıfların birlikte yıkılması ortaya çıkacaktır. Marx-Engels bu gerçeği açıkça ifade ederler:

*”Özgür yurttaş ile köle, patrisien ile pleb, baron ile serf, lonca ustası ile kalfa, sözün kısası ezen ile ezilen sürekli karşı karşıya gelmişler, her seferinde ya toplumun tümüyle devrimci bir dönüşüme uğramasıyla ya da çatışan sınıfların ortak yıkımıyla sonuçlanan, kimi zaman gizli, kimi zaman açıktan açığa, ama dur durak bilmeyen bir mücadele içinde olmuşlardır.”*²⁷⁵

Demek ki, kapitalizmden sonraki toplum biçimi olan komünizm bir ”kader” gibi kaçınılmaz değildir. Kaçınılmaz olan şey; kapitalizmin, üretici güçlerin gelişimine bir noktada ayakbağı olacağıdır; kendi ölümün koşullarını istemeden (objektif biçimde) hazırladığıdır. Darağacına doğru yaklaşan kapitalizmin boynuna ipi geçirmek burjuvazinin isteyerek yapacağı iş değildir; proletaryanın işidir. Zaten burjuvazi, kendi mezar kazıcısını, yani proletaryayı istemeden, zorunlu olarak yaratmıştır. Burjuva toplumu ya insanlığı yıkıma sürükleyecektir; ya da komünizmin yolunu açacak bir devrim gerçekleşecektir. Engels’in sözleriyle şöyle:

*”Burjuvazi kendi öz konumundaki bu altüst oluşu ve yeni bir sınıfın, proletaryanın yaratılmasını, en küçük bir zor numarası olmaksızın, salt ekonomik bir biçimde gerçekleştirmiştir. Dahası var. O kendi öz davranışlarının bu sonucunu hiçbir zaman istemedi; tersine, bu sonuç, onun istencine, onun niyetine karşı kendini karşı konulmaz bir güç ile zorla kabul ettirdi; kendi öz üretken güçleri onun yönetimine boyun eğemeyecek denli güçlü bir duruma gelmişlerdir ve doğal bir zorunluluk etkisi altındaymış gibi, bütün burjuva toplumu ya yıkıma, ya da devrime doğru götürürler.”*²⁷⁶

Rosa Luxemburg gibi özce söylersek: Ya sosyalizme, ya barbarlığa!

²⁷³ Karl Marx, *Grundrisse 2*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 2003, s.35.

²⁷⁴ Karl Marx, *1844 Elyazmaları*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1993, s.193.

²⁷⁵ Karl Marx - Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satılğan, Yordam Kitap, 2008, s.22.

²⁷⁶ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.274.

6.10 – ÜRETİM BİÇİMLERİ DEĞİŞİMİNDEKİ DİYALEKTİK

Toplumların üretim tarzı geçişlerinde diyalektiğin temel yasaları işler. Bir üretim tarzından diğerine geçiş her şeyden önce içsel çelişkisi gereğidir. Her toplumsal üretim hem kendisi olarak kalmak ister, hem kendisi olarak kalamaz; sürekli değişir.

Bir toplum biçiminden diğer toplum biçimine geçiş, içsel çelişkinin çözülüp, aşılmasıdır ve yeni bir iç çelişkinin oluşmasıdır.

Hiçbir toplum birden değişmez; önce niceliksel birikim yapar; belirli noktadan sonra diğer toplum biçimine geçer; bu toplum biçimi yeni bir niteliktir. Bir toplumsal üretim tarzından diğerine geçiş eski toplumun inkârıdır; inkârın inkârı yasası burada işler.

Toplumların gelişme tarihi incelendiğinde yadsımanın yadsınmasını net olarak görürüz. Hiçbir toplum biçimi kalıcı, değişmez değildir. Her toplum biçimi, kendisinden sonraki toplum biçimi tarafından yadsınır; o da daha sonraki toplum biçimi tarafından yadsınır; yadsımanın yadsınması toplumlar varlıklarını sürdürdükçe devam eder.

İnsanlık tarihinin bildiği ilkel komünal toplum, köleci toplum tarafından yadsınmıştır; feodal toplum da yadsınmış köleci toplumu yadsınmıştır. Yani yadsımanın yadsınmasını gerçekleştirmiştir. Feodal toplum, kapitalist toplum biçimi tarafından inkâr edilmiştir; yeni bir yadsıma oluşmuştur. Koşullar zorunlu kıldığı zaman kapitalist toplum, komünist toplum tarafından yadsınacaktır; yadsımanın yadsınması yaşama geçecektir.

*”Kapitalist üretim tarzının ürünü olan kapitalist mülk edinme tarzı, kapitalist özel mülkiyet yaratır. Bu, mülk sahibinin emeğine dayanan kişisel özel mülkiyetin ilk yadsınmasıdır. Ama kapitalist üretim bir doğa yasasının kaçınılmaz zorunluluğu ile kendi yadsınmasını doğurur. Bu, yadsımanın yadsınmasıdır.”*²⁷⁷

Şüphesiz ki, diyalektik gelişimin bu değişimden sonra da devam edeceği açıktır. Marksizm, komünizm sonrası toplum gelişiminin ucunu açık bırakır; ütopya yaratmaz, gelişimin açıklamasını ilerideki tarih biliminden bekler.

* * *

Tarihte ilk önce toprağın ortak mülkiyeti vardır; daha sonra bu yadsınır; özel mülkiyet egemen olur. Günü gelince bu özel mülkiyet yadsınacaktır, komünizmin ortak mülkiyeti (aslında ”mülkiyetsizlik” demek daha doğru) onun yerine geçecektir; bu, yadsımanın yadsınmasıdır.

Burada önemli bir noktanın altını çizmemiz gerekir; yadsımanın yadsınmasıyla ortaya çıkan ”ortak mülkiyet” ilk başa geri dönüş değildir; onun gelişmiş, zenginleşmiş biçimidir.

”Toprağın özel mülkiyetinin yadsınmasına, yeni baştan ortak mülkiyet biçimine dönüştürülmesine yönelik istemin, bir zorunluluk niteliği ile ortaya çıktığı görülür. Ama bu istem, eski ilkel ortak mülkiyetin canlandırılması anlamına değil, üretim için bir engel olmak şöyle dursun, tersine, kolektif mülkiyetin, üretimi engellerinden en iyi kurtaracak ve ona

²⁷⁷ Karl Marx, *Kapital*, Cilt 1, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.782.

modern kimyasal bulgular ve mekanik buluşlardan tam bir yararlanmayı en iyi sağlayacak çok daha yüksek ve çok daha gelişmiş bir biçiminin kurulması anlamına gelir.”²⁷⁸

Bütün toplum biçimlerindeki geçişler dikkatlice gözlenirse, değişimin ve kopuşun altında kırmızı bir çizgi olarak üretici güç ile üretim ilişkisi arasındaki çelişkinin yattığı görülür. Bir üretim tarzından diğerine geçiş, üretici güçlere engel olan üretim ilişkilerinin ortadan kaldırılmasıdır.

”Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddî üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukukî ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadî temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder.”²⁷⁹

Burada ”çağ” vurgusuna dikkat etmek gerekir. Bir üretim tarzından diğerine geçiş bir çağı kapsar. Böylece tarihteki toplum değişimlerinde çağ ayrımı yapılması gerekir.

”Geniş çizgileriyle, asya üretim tarzı, antikçağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumsal-ekonomik şekillenmenin ileriye doğru gelişen çağları olarak nitelendirilebilirler.”²⁸⁰

Şöyle bir çağ ayrımı olanaklıdır:

- İlkel komünist toplumdan, köleci topluma geçiş çağı.
- Köleci toplumdan, feodalizme geçiş çağı.
- Feodalizmden, kapitalizme geçiş çağı.
- Kapitalizmden, komünizme geçiş çağı.

Burada önemli nokta, üretici güçlerle ile üretim ilişkisi çelişkisinin ülke düzeyinde değil, çağa ait olarak alınmasıdır. Söz konusu olan bir üretim tarzından diğerine çağ olarak geçiştir; dünya üzerinde bir üretim tarzının yenik düşüp, diğerinin evrensel ölçekte egemenliği sağlamasıdır. Bunun başka bir anlamı daha vardır: Tek bir ülkenin sınırları içinde iktidar değişiklikleri olabilir; iktidar değişikliği için üretici güçlerle – üretim ilişkisi arasındaki çelişkinin en üst boyuta çıkmasına gerek yoktur.

”Demek ki, bizim anlayışımıza göre, tarihin bütün çatışmalarının kökeni üretici güçler ile karşılıklı ilişki tarzı arasındaki çelişkidedir. Ayrıca, bu çelişkinin, bir ülkede, çatışmalara neden olması için o ülkede aşırı ölçüde artmış olması da zorunlu değildir.”²⁸¹

Tarihsel materyalizme göre toplumların çağsal geçişlerinde üretici güçlerle-üretim ilişkisi arasındaki çelişki temeldir. Bir çağdan diğerine geçiş bu çelişkinin çözülmesinden başka bir anlama gelmez. Toplum biçimlerinin tarihi, üretim ilişkilerinin üretici güçlere ayakbağı olduğu noktada çatışmalarla aşılmasıdır; bir üretim tarzının yerine diğerinin geçmesidir.

²⁷⁸ Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.236.

²⁷⁹ Karl Marx, *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1979, s.25-26.

²⁸⁰ Karl Marx, *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1979, s.26.

²⁸¹ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.89.

”Bu tarzlar arasındaki bağ, daha gelişmiş üretici güçlere ve bundan dolayı da bireylerin daha yetkinleşmiş faaliyet tarzlarına uygun düşen yeni bir biçimin, bir engel haline gelen daha önceki tarzın yerini almasından ve bu yeni tarzın da bir engel haline gelmesinden ve yerini başka bir tarza bırakmasından ibarettir.”²⁸²

Şüphesiz ki, bu toplumsal yasa sermaye için de geçerlidir. Burjuva toplum (sermaye) belirli bir noktadan sonra üretici güçlerin, üretim ilişkileri açısından engeli olur. Ekonomik zeminden gelen bu ses, yeni bir üretim tarzının çağrıcısı olur.

”Belirli bir noktanın ötesinde üretken güçlerin gelişmesi sermaye için bir engeldir; dolayısıyla sermaye ilişkisi emeğin üretken güçlerinin gelişmesi için bir engeldir. Bu noktaya ulaştıktan sonra, sermaye, yani ücretli emek, toplumsal servet ile üretken güçler arasındaki karşılıklı gelişmesinde, lonca sistemi, serflik kölelikte olduğu gibi aynı ilişkiye girer ve bir engel haline gelir, ondan kurtulmak zorunlu olur.”²⁸³

Üretici güçlerle, üretim ilişkisi arasındaki çatışma kendini nasıl somutlar? Sınıf mücadelesiyle! Sınıflı bir toplumda üretici güçlerin egemen olmayan unsurunu çalışan sınıf oluşturur. Üretim ilişkisinin egemen unsurunu da üretim araçlarına sahip olan sınıf oluşturur. Sınıf mücadelesi, üretim araçlarına kimin sahip olacağı ve egemenlik kuracağı üzerinedir. Sınıflı toplumların tarihi sınıf mücadelesi tarihidir. Engels’in sözleriyle söylersek:

”Bütün insanlık tarihi (toprakta ortak mülkiyete sahip ilkel kabile toplumunun dağılışıdan bu yana) bir sınıf mücadeleleri tarihi, sömüren sınıflarla sömürülen sınıflar, hâkim sınıflarla ezilen sınıflar arasındaki mücadelelerin tarihi olmuştur.”²⁸⁴

Üretici güçlerle üretim ilişkisinin tarihteki uyumsuzluğunun son ürünü devrimlerdir. Bir tarihsel çağdan diğer tarihsel çağa sessiz sedasız geçilmez; sınıfların çarpışmaları tarih sahnesini doldurur; son sahne devrimdir.

”Üretici güçler ile karşılıklı ilişki tarzı arasındaki bu çelişki, aynı zamanda, bütün alanları kapsayan çatışmalar, çeşitli sınıfların çarpışmaları, bilinç çelişkileri, ideolojik savaşım, vb. gibi, siyasal savaşım vb. gibi, çeşitli ikincil biçimler olarak, her keresinde zorunlu olarak bir devrim halinde patlak vermiştir.”²⁸⁵

* * *

Bir üretim tarzından diğer üretim tarzına evrensel ölçekte geçiş aynı zamanda geri bir toplum biçiminden daha gelişkin bir toplum biçimine sıçrayıştır. Sıçrayış süreci insanlık tarihi açısından yılları alır. Bu sıçrayışla birlikte maddî öğelerle olgulaşmış eski üretim tarzı yıkılır, yeni üretim tarzı doğar; daha alt bir ekonomik düzey, yüksek bir ekonomik düzeye geçiş yapar. Toplumsal diyalektik burada kendini yeniden doğrular.

²⁸² Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.98.

²⁸³ Karl Marx, *Grundrisse 2*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 2003, s.214.

²⁸⁴ Karl Marx - Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satlıgan, Yordam Kitap, 2008, s.63.

²⁸⁵ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.88.

*”Emek süreci, sırf, insanla doğa arasında bir süreç olduğu ölçüde, bu sürecin yalın öğeleri, bütün toplumsal gelişme biçimlerinde ortak olarak bulunur. Ama, bu sürecin bir özgül tarihsel biçimi, kendi maddî temellerini ve toplumsal biçimlerini geliştirmeye devam eder. Belli bir olgunluk aşamasına ulaştıktan sonra, bu özgül tarihsel biçim ortadan kalkar ve daha yüksek düzeyde bir biçime yerini bırakır.”*²⁸⁶

²⁸⁶ Karl Marx, *Kapital*, Cilt 3, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1997, s.774.

6.11 – TARİHTE İNSANIN ÖZÜ

Tarihsel idealizm ile Tarihsel materyalizmin insan özüne (doğasına = tabiatına) bakışı farklıdır: Bunun önemi iki değişik tarih anlayışı yaratmasıdır.

İdealist tarih anlayışı, tarihi yaratan insanın niteliklerinin-davranışlarının (özünün) yaşadığı maddî ortamdan kaynaklandığını kabul etmez. Onlara göre insan doğası, ya doğuştan (ana-babadan) gelir, ya da bir Tanrı vergisidir, veya doğaüstü gücün felsefi ismi olan "Evrensel Düşünce"den gelir. İdealist biçimde ele alınan insanın özü nereden gelirse gelsin, idealizme göre insanın özünde taşıdığı "fikir", tarihi yaratır. İnsanın tarihsel çıkarları, bencilliği, iyiliği, hırsı, hep "bu insan özüne" aittir idealizm açısından. İdealistler insanın özünün iyi veya kötü olduğu noktasında ayrışır; bir kısmı insanın doğuştan iyi bir öze sahip olduğunu, diğer kısmı kötü bir öze sahip olduğunu savunur. Ama onları birleştiren temel nokta, insanın özünün iyi veya kötü olmasından bağımsız olarak; bu özün sabit, değişmez, kalıcı olduğudur.

Tarihsel insan ilişkilerini, bu değişmez insandan (onun özünden) başlayarak açıklamak, idealizmi, tasarımılanmış bir insan kavramına, soyut "insana" ulaştırır. Tarihsel idealizm insanın özünden, yani soyut insan kavramından "canlı insanlar" üretir. Bu nedenle tarihi, maddî ortamdan türemiş insan yerine, kavramdan türemiş soyut insana yaptırır. Böylece gerçekte yaşayan, üreten, maddî ortama bağlı olarak tarihi yaratan insanı yok eder; düşünceleri maddî ekonomik koşullardan ayrılmış soyut insanı ve onun düşüncelerini tarihin yapımcısı olarak ortaya koyar. Tarihsel idealizm, tarihe egemen olanların, bu soyut insanların fikirleri olduğuna inanır; tarihin temelini oluşturan öğeleri (ekonomiyi, sınıfları, sınıf mücadelesini vb.) çöp sepetine atar.

Tarihsel idealizmin son buluşu, "insanın özünü" genlere, kalıtıma bağlamasıdır. Onlara göre, insanın özünü belirleyen biyolojik yapıdır; toplumdaki bireylerin davranışları, bilinçleri, genler tarafından belirlenir. Bu teori iddia eder ki; insan sömürü yapıyorsa, bencilse, taşıdığı genler nedeniyledir. Böylece toplumu değiştirmeyi istemek bir anda anlamsızlaşır; eğer bireyin özü genlerden geliyorsa, genlerin değişimini beklemekten veya genleri yeniden yaratmaktan başka bir şey kalmaz geriye.

Oysa toplumsal bir varlık olan insan için, onun özünü meydana getiren toplumsal özelliklerinin genlerle aktarılmadığını bilim defalarca ispat etmiştir. Bir dâhi olan Albert Einstein'ı doğduğu anda bir yere kapatıp toplumdan soyutlasaydık, onu sadece yaşaması için besleseydik, ortaya bir dâhi değil, hayvana benzer bir yaratık çıkardı. Albert Einstein konuşamazdı bile! Toplumsal yaşam olmadan insanın hiçbir geni işe yaramaz. Genlerin kendini gösterebilmesinin ilk koşulu da toplumsal yaşamdır. Çünkü insan, doğduğu zaman dış dünya ile teorik bir ilişki kuramaz. Gereksinmelerini pratik olarak doyurabilir; ancak toplum içinde teorik ilişkiyi öğrenir. Örneğin kültür doğuştan (genle) gelmez, eğitimle öğrenilir.

* * *

Tarihsel idealizm, insan doğasının bir parçası olan psikolojik yaşamın, çevre (toplum) tarafından belirlendiğini görmez; özel insanın ruhsal durumunu, insanın yaşadığı koşullardan ayırır. Bütün çağlar boyunca hiç değişmeyen soyut bir insanın psikolojisi – ruhsal durumu üzerine boş teoriler yaratır.

Kendi çağının insanını, bütün çağların insanı olarak görmek ve insanın doğasını buradan üretmek, tarihsel idealizmin hastalığıdır. Evet, sınıflı toplumun insanının özü bozuktur,

psikolojik yaşamı atomize olmuştur. Kendi benliği, egosu içine sıkışmıştır. Kendi insan doğasını, meta (eşya-insan) doğası haline getirmiştir. Ruhsal güdülere, tutkuları kirlidir. Bu özellikler tarihsel materyalizme göre "sınıflı-yabancılaşmış toplumun insan doğasına" uygundur; ama sınıfsız-yabancılaşmamış topluma değil! Bu nedenle Marksizm insanın özel davranışlarını toplumsal ilişkilerin üzerine değil, altına koyar. Bireysellik temelde, toplumsallık tarafından belirlenir.

*"Toplumsal, iktisadî biçimlenişinin evrimini doğal tarihin bir süreci olarak gören benim görüşüm, bireyi, o kendini öznel olarak bu ilişkilerin üzerine ne denli çok çıkarırsa çıkarsın, toplumsal olarak yarattığı kaldığı bu ilişkilerden, herhangi bir başka görüşten daha az sorumlu tutar."*²⁸⁷

* * *

Tarihsel materyalizm, toplumdaki eşitsizlikleri, tarihteki kavgaları, insanın özünün iyi veya kötü olmasıyla açıklamaz. Çünkü, tarihsel materyalizm değişmeyen-sabit-kalıcı bir insan doğasının var olduğunu kabul etmez. İnsan doğarken, kafasında düşüncelerle-davranış biçimleriyle doğmaz. Bunları yaşadığı ortamdan, toplumdan alır ve süreç içinde düşüncelerini, davranışlarını iyi veya kötü yöne doğru geliştirerek ortamı-toplumu etkiler. Tarihsel idealizmin "insanın özü" olarak gördüğü şey aslında insanların doğduklarında hazır buldukları, daha önceki kuşaktan geriye bırakılmış maddî ortamdır; bu ortamın yarattığı toplumsal ilişkilerdir. Marx ve Engels'in söyledikleri gibidir durum:

*"Ortam ve koşullar insanları yarattığı kadar, insanlar da ortam ve koşulları yaratırlar. Her bireyin ve her kuşağın mevcut veriler olarak buldukları bu üretici güçler, sermayeler, toplumsal karşılıklı ilişki biçimleri toplamı, filozofların 'töz' olarak ve 'insanın özü' olarak tasarladıkları, göklere çıkardıkları ya da savaştıkları şeyin somut temelidir."*²⁸⁸

Demek ki, insanın özünü belirleyen toplumsal koşullardır; soyut insan yoktur, geçmişten kendisine kalan koşullar içinde üretim yapan, etkilenen ve etkileyen tarihsel insan vardır. Üretim süreci, doğa ile insanın karşı karşıya bulunduğu ve birlikte katıldığı bir süreçtir. Bu sürece katılan insan doğayı, dış dünyayı değiştirdiği kadar, kendi doğasını (özünü) de değiştirir:

*"Dış dünya üzerinde bu şekilde etki yaparak onu değiştirmekle, aynı zamanda kendi doğasını da değiştirir."*²⁸⁹

İnsan tarih tarafından, toplum tarafından kendi özünü oluşturur. Tarihteki ilk insan doğası, insanın toplumla ilişkiye girdiği noktadan başlar, tarih de böyle oluşmaya başlar. Bu açıdan tarih dediğimiz şey, insan doğasının sürekli değişimidir.

*"Tarih, insanın gerçek doğal tarihidir."*²⁹⁰

²⁸⁷ Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.18.

²⁸⁸ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.64.

²⁸⁹ Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.194.

²⁹⁰ Karl Marx, *1844 Elyazmaları*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1993, s.226.

*”Eğer insan, doğa gereği, toplumcul ise, o gerçek doğasını ancak toplum içinde geliştirecek, ve doğasının gücü, tekil bireyin gücü ile değil, ama toplumun gücü ile ölçülecektir.”*²⁹¹

* * *

Tarihsel materyalizm, insan doğasının isteklerini karşılayacak toplum biçimini aramak gibi bir hayale kapılmaz. İnsan doğasını tatmin edecek üretim tarzının fantezisini kurmaz. Çünkü sabit bir insan doğası yoktur ki, ona uygun bir toplum biçimi aranabilsin. İnsana yararlı olabilecek toplum düşleri kurmanın önkoşulu, insan özüne neyin yararlı, neyin yararsız olduğunu bildiren bir ”insan özü listesine” sahip olmaktır. Tarihte sürekli değişen ”insan özü” için bunu yapmak olanaklı değildir. Marx’ın dediği gibi:

*”Köpeğe neyin yararlı olduğunu bilmek için, köpeğin niteliğinin incelenmesi gerekir. Bu niteliğin kendisi, yararlılık ilkesinden çıkartılamaz. Bunu insana uygularsak, insanın bütün hareketlerini, eylemlerini, ilişkilerini vb. yararlılık ilkesi açısından incelemek isteyen bir kimse, önce insan doğasını genel bir çerçeve içersinde, sonra da her tarihsel çağda değişmiş şekliyle ele almak zorundadır.”*²⁹²

Tarihsel materyalizm bu nedenle toplumsal ilişkilerin maddeci bir tahlilini yapar, ona uygun oluşan insan özünü gösterir. İnsanın özünü, uydurma teorilerden çıkarmaz; onun yaşadığı tarihten, üretim tarzı içinden çıkarır. Gelecek toplumun insanın özünü de, o günkü yaşanacak toplumsal koşulların yaratımından bekler. Yaptığı öngörüler, o toplum biçiminin toplumsal ilişkilerine göredir.

A priori (önsel) olarak tanımlanabilecek değişmez bir insan özü yoktur; toplumdan yalıtılmış bir insan özü olamaz. Toplumsal varlık olan insanın özü, yaşadığı toplumsal ilişkilerin birleşmesinden doğar.

*”İnsan özü, tek tek her bireyin doğasında bulunan bir soyutlama değildir. Bu öz aslında, toplumsal ilişkiler bütünüdür.”*²⁹³

Sonuç şudur: Tarihteki insan, annesinden-babasından fiziksel bir hastalığı bedenine alarak doğabilir; ama onların düşüncelerini, davranışlarını beyinde taşıyarak doğmaz. Tarih, tarihsel koşullara göre değişen ve değiştiren insanın eylemidir. İnsan özü denen şey de bundan başka bir şey değildir.

²⁹¹ Karl Marx, *Kutsal Aile*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1976, s.199.

²⁹² Karl Marx, *Kapital, Cilt 1*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 1986, s.626.

²⁹³ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.22.

6.12 – TARİHTE TEORİ VE PRATİK

Tarihte insan özüne bakış, ardından başka bir soruyu tarihsel idealizmin ve tarihsel materyalizmin gündemine sokar: İnsanın özü nasıl değişecektir?

Tarihsel idealizm, insanın özünü fikirlerle, düşüncelerle belirlediği için, onun çözümü basittir: İnsanın beynindeki yanlış düşünceleri temizlemek yeter. Bu yanlış düşüncelerden beyin kurtulunca insan özü temiz hale gelecektir; dolayısıyla temiz insan özüne uygun bir toplum biçimi ortaya çıkacaktır. Onlara göre: İnsanlar yanlış fikirlerin egemenliğinden kurtulunca, yaşadıkları ortamdan da kurtulurlar; bireysel öz-bilincin (insan özünün) kurtuluşu, insanlığın tarihsel kurtuluşudur. İnsanın kişisel yanılsamalarını değiştirmek ve bunun yerine "insanın özüne uygun düşen düşünceler" koymak tarihi değiştirmektedir. Marx, bu türlü düşünen tarihsel idealistlere ironik bir yanıt verir.

*"Bir zamanlar, yürekli adamın biri, insanların, salt yerçekimi fikrine saplandıkları için suda boğulduklarını sanıyordu. Ona göre, insanlar, örneğin, bunun dinsel, boşınanlara dayanan bir düşünce olduğunu söyleyerek bu fikri kafalarından çıkarıp atsalar, ondan sonra artık her türlü boğulma tehlikesinden korunmuş olurlardı."*²⁹⁴

* * *

Felsefe, din, ideoloji vb. birer teoridir; yani şu veya bu temelde görüşlerdir. Tarihsel idealizmle, tarihsel materyalizm arasındaki farklılık teori ile pratiğin ilişkisinde tekrar ortaya çıkar. Tarihsel idealistler, teorinin (fikirlerin) değişimiyle, pratiğin yani hayatın değişeceğine inanırlar. Böylece teoriyi, pratikle eşitlemiş olurlar. Oysa tarihsel materyalizm; pratiğin, teoriyi yarattığını düşünür. Yaşam teoriden değil, pratikten ürür.

*"Her toplumsal yaşam, özünde pratiktir."*²⁹⁵

Toplumu değiştirmek için toplumun maddî koşullarından başlanmalıdır; toplumsal varlık değişince, toplumsal bilinç de değişir. Bu nedenle Marksizm ve tarihsel materyalizm, toplumsal bilincin değişimini, toplumun pratik olarak değiştirilmesine bağlar. Toplumun kurtuluşu zihinsel (teorik) değil, pratiktir; yaşanan tarihi değiştirmektedir.

*"'Kurtuluş', zihinsel değil, tarihsel bir iştir."*²⁹⁶

İnsanlar kendi düşünce dünyalarında en güzel dünyaları kurabilir, insanlığın çıkarına fikirler üretilir. Ama eğer bu düşüncelerini pratiğe uygulamıyorlarsa, yaşamda hiçbir şey değişmez. Düşünceler, hayatı değiştirmez. Hayatı değiştirmek için hem o düşüncelere sahip olmak gerekir, hem de pratikte bu düşünceleri uygulamak gerekir. Tarihsel materyalizmin tutumu şudur:

"Fikirler hiçbir zaman dünyanın bir eski durumunun ötesine götüremezler, onlar hiçbir zaman eski durum fikirlerinin ötesine götürmekten başka bir şey yapamazlar. Genel olarak söylemek

²⁹⁴ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.30.

²⁹⁵ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.22.

²⁹⁶ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.45.

gerekirse, fikirler hiçbir şeyi iyi bir sonuca vardırılmazlar. Fikirleri iyi bir sonuca vardırılmak için, pratik bir gücü kullanan insanlar gerekir.”²⁹⁷

İnsanı şekillendiren, onun düşüncelerini belirleyen maddî ortamsa, maddî ortam değiştirilmelidir. Toplum biçimi insana uygun değilse, insan bu toplumu kendine uygun hale getirmek için pratiğe başvurmak zorundadır.

”Eğer insan koşullar tarafından biçimlendirilmişse, koşulları insanal olarak biçimlendirmek gerekir.”²⁹⁸

Demek ki, toplumu eleştirmek teorik düzlemde kalmaktır. Oysa toplumu pratikten çıkmış teoriye dayanarak yeniden pratikte yapılandırmak gerekir. Teori ve pratik, tarihsel materyalizme göre birbirine dönüşen, birbirini üreten ayrılmaz bir bütündür. Tarihsel idealistler ise teoriyi pratikten koparır; teoriyle kendini sınırlar; toplumsal eleştiriyle toplumu düzeltmeyi amaçlar. Oysa tarihsel materyalistler için toplumun pratik değişimi eleştiri değil, toplumsal devrimdir.

”Tarihin, dinin, felsefenin ve bütün öteki teorilerin devindirici gücü, eleştiri değil, devrimdir.”²⁹⁹

”Devrim en yüce siyasal eylemdir.”

”Sermayenin kaldırılması işte bu toplumsal devrimdir ve tüm üretim tarzında bir değişikliği gerektirir.”³⁰⁰

Tarihsel materyalizmin son sözü şudur:

”Düşüncede ayağa kalkmak yetmez.”³⁰¹

Pratikte ayağa kalkmak gerekir.

²⁹⁷ Karl Marx, *Kutsal Aile*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1976, s.182-183.

²⁹⁸ Karl Marx, *Kutsal Aile*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1976, s.199.

²⁹⁹ Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 1992, s.64.

³⁰⁰ Friedrich Engels, Karl Marx - Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar 2*, çev. Sevim Belli, Alaattin Bilgi, Güneş Özdural, Ahmet Kardam, Kenan Somer, Sol Yayınları, 1977, s.295, 508.

³⁰¹ Karl Marx, *Kutsal Aile*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 1976, s.129.

YARDIMCI KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, 1998.
- Ahlberg, Alf, *Filosofins Historia*, Bokförlaget Natur och Kultur, 1967.
- Ahlberg, Alf - Regnell, Hans, *Filosofiskt Lexikon*, Bokförlaget Natur och Kultur, 1974.
- Balibar, Etienne, *Marx'ın Felsefesi*, çev. Ömer Laçiner, Birikim Yayınları, 1996.
- Buhr, Manfred - Kosing, Alfred, *Felsefe Sözlüğü*, çev. Engin Aşkın, Konuk Yayınları, 1976.
- Burkett, Paul, *Marx ve Doğa*, çev. Ercüment Özkaya, Epos Yayınları, 2004.
- Burn, Emile, *Marksizm Nedir?*, çev. Mehmet Dikmen, Yordam Kitap, 2009.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, 1996.
- Cogniot Georges - Besse, Guy, *Engels'e Göre Tabiatın Diyalektiği*, çev. Orhan Suda, İsa Öztürk, Hür Yayınevi, 1974.
- Cohen, Gerald, *Karl Marx'ın Tarih Teorisi*, çev. Ahmet Fethi, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.
- Collin Dennis, *Marx'ı Anlamak*, çev. Işık Ergüden, Versus Yayınları, 2008.
- Cornforth, Maurice, *Tarihsel Materyalizm*, çev. Mehmet Türdeş, Sarmal Yayınevi, 1962.
- Çubukçu, Aydın, *Mantık ve Diyalektik*, Evrensel Basım Yayın, 1998.
- Elster, Jon, *Marx'ı Anlamak*, çev. Semih çim, Liberte Yayınları, 2004.
- Frolov, İ.T., *Biyolojide Diyalektik Yöntem*, çev. Yakup Şahan, Bilimsel Dizi Yayınları, 1986.
- Goldmann, Lucien, *İnsan Bilimleri ve Felsefe*, çev. Afşar Timuçin, Füsün Aynuksa, 1998.
- Goldmann, Lucien, *Diyalektik Araştırmalar*, çev. Afşar Timuçin, Mehmet Sert, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.
- Grant, Ted - Woods, Alan, *Aklın İsyanı, Marksist Felsefe ve Modern Bilim*, çev. Ömer Gemici, Ufuk Demirsoy, Tarih Bilinci Yayınları, 2001.
- Habermas, Jürgen, *İnsan Doğasının Geleceği*, çev. Kaan H. Ökten, Everest Yayınevi, 2003.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 1993.
- Hilâv, Selâhattin, *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, Sosyal Yayınlar, 1993.

- Jameson, Fredric, *Marksizm ve Biçim*, çev. Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- Kızılırmak, Ali, *Bilimde ve Felsefede Diyalektik Nedir?*, Odak Yayınları, 1974.
- Kovalson.M., Kelle.V, *Tarihsel Maddecilik*, çev. O.Ufuk, Öncü Kitabevi, 1978.
- Kuusinen, *Diyalektik Materyalizm*, çev. C.Karakaya, Sosyal Yayınlar, 1975.
- Larrain, Jorge, *Tarihsel Materyalizmi Yeniden Yapılandırmak*, çev. S.Çeviker, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.
- Lefebvre, Henri, *Marx'ın Sosyolojisi*, çev. Selahattin Hilav, Gökkuşığı Yayınları, 1995.
- Lukacs, György, *Tarih ve Sınıf Bilinci*, çev. Yılmaz Öner, Belge Yayınları, 1998.
- Marx, Karl, *Sosyoloji ve Felsefe*, çev. Ardeşes Margos, May Yayınları, 1975.
- Marx, Karl - Engels, Friedrich, *Felsefe İncelemeleri*, çev. Cem Eroğul, Sol Yayınları, 1968.
- McLellan, David, *İdeoloji*, çev. Ercüment Özkaya, Doruk Yayınevi, 1999.
- Molyneux, John, *Marksizm Determinist mi?*, Felsefelogos 25-26, çev. Evren Mehmet Dinçer, Bulut Yayınları, 2005.
- Ollman, Bertell, *Diyalektiğin Dansı*, çev. Cenk Saraçoğlu, Yordam Kitap, 2006.
- Reich, Wilhelm, *Psikanaliz ve Diyalektik Materyalizm*, çev. Yeşim Ömürsuyu, Logos Yayıncılık, 1990.
- Reichenbach, Hans, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, çev. Cemal Yıldırım, Remzi Kitabevi, 1979.
- Ruben, David, *Marksizm ve Materyalizm*, çev. Kudret Emiroğlu, V Yayınları, 1989.
- Selsam, Howard, *Din, Bilim ve Felsefe*, çev. A.And, Sarmal Yayınevi, 1995.
- Seve, Lucien, *Felsefe ve Siyaset*, çev. Müntekim Ölçmen, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.
- Tanilli Server, *Yaratıcı Aklın Sentezi (Felsefeye Giriş)*, Adam Yayınları, 2000.
- Timuçin, Afşar, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, 2000.
- Thomson, George, *İnsanın Özü*, çev. Celal Üster, Payel Yayınları, 1998.
- Warburton, Nigel, *Felsefeye Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, 2000.
- Yudin, P. - Rosenthal M., *Felsefe Sözlüğü*, çev. Enver Aytekin, Aziz Çalışlar, Sosyal Yayınları, 1997.
- Zamir, Yusuf, *Marx Gerçekte ne Dedi*, Alev Yayıncılık, 2009.

ARKA KAPAK

Marksizmin felsefeye bakışı üniversitelerde gerçeğine uygun öğretilmediği gibi, birçok felsefe profesörü Marksizmin felsefi görüşlerini yaklaşık olarak yüz yıldır eleştiriyor. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Marksizme yapılan saldırılardan onun felsefi dünya görüşü de darbeler aldı.

Marksistlerin felsefeye bakışları ise kendi içinde sorunludur. Türkiye solu büyük çoğunluğuyla aşılmış felsefeyi, Marksizmin önemli bir çekirdeği olarak görememekte; felsefeyi felsefecilere bırakmak eğilimindedir. Oysa aşılmış felsefe, Marksizmin ayrılmaz bir bileşenidir; onun bir parçasıdır.